İLETİŞİM • TANIKLIKLAR

Uzakların Ötesinde

Güneş Karabuda

Güneş Karabuda UZAKLARIN ÖTESİNDE

İLETİŞİM

GÜNEŞ KARABUDA • **Uzakların Ötesinde**

GÜNEŞ KARABUDA 1933'de İzmit'de doğdu.Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Paris'te hukuk öğrenimini yarıda bırakıp bir süre gazetecilik ve foto muhabirliği yapan Karabuda, 1960'ta eşi yazar ve yönetmen Barbro ile televizyon filmleri yapmaya başladı. Başta İsveç Televizyonu(SVT) olmak üzere değişik Avrupa ve Amerika televizyonlarına, dünyanın dört köşesinden yüze yakın sosyal, kültürel ve siyasal konulu belgesel hazırladı. Uzun yıllar Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkelerinde çalıştı. Afrika'da ve Latin Amerika'da çekimler yaptı. Şili'de Allende iktidarı sırasında İsveç Televizyonu'nun Latin Amerika temsilciliğinde bulundu. Gine-Bissau, Mozambik, Zimbabwe'nin (Rodezya) bağımsızlıklarına kavuşmalarına kamerası ile tanık oldu. Aralarında Nuhun Gemisi(1961), Ateşte Yürüyenler(1966), Mayıs 68 Paris(1968), Vietnam Cehennemi(1969), Pablo Neruda(1971), Boğaziçine Sığınanlar(1990), Turkuaz(1990) gibi yapıtların da bulunduğu birçok belgesele imza attı. Başta eşi Barbro (Menekşe Koyu) olmak üzere Tunç Okan (Otobüs) Ömer Kavur (Yusuf ile Kenan) ve Türkân Şoray'ın (Yılanı Öldürseler) uzun metrajlı filmleriyle TRT için çekilen bazı oyunlarda(Kaldırım Serçesi, Keşanlı Ali Destanı) görüntü yönetmeni olarak görev yapan Karabuda'nın Jacques Preevert'in şiirlerini görüntülediği Paris(1961) adlı fotoğraf kitabının yanısıra Mekke'ye Yolculuk(1966), Türkiye(1967) ve Gine-Bissau(1976) adlı kitapları bulunmaktadır.

İletişim Yayınları 372 • Tanıklıklar Dizisi 1
ISBN 975-470-562-3
© 1996 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 1996, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Çiğdem Dilbaz
DÜZELTİ Sait Kızılırmak
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

GÜNEŞ KARABUDA

Uzakların Ötesinde

iletişim

Eşim Barbro'ya

İçindekiler

Yaşar Kemal / Dünyanın Öbür Ucundaki Adam: Güneş Karabuda 9
Jacques Prévert / Paristanbul 12
Amazon Ormanları 17
Guatemala 27
Allende'nin Şili'si 35
Castro'nun Küba'sı 51
Buenos Aires'te İlk Tango 61
Karakurum Dağları 69
Cengiz Aytmatov 79
Kuzey Kore 85
Kalküta'da bir İsveçli 93
Kesik Dilin Büyüsü 99
Endonezya Katliamı 107
Son Kelle Kesicileri 115
Ateş Üstünde Yürüyenler 123
Singapur Sling 129
Unutulmuş bir Savaş 133
Mekke 139
68 Paris Olayları 149
Salvador Dali 157
New York'un Paşası 163
Karakul'un Koyunu 171
Hong-Konglu Çek-çekçi 173

Yaşar Kemal 175
Cennette Nükleer Deney 177
Savaş ve Barış 179
Çingeneler 183
Ölüm Çayırında Üç Gün 185
Okavango Nehri Çöle Akar 187
Laponya'da Panayır 191
Punta Carretas Cezaevi 193
Paraguay Nehir kuvvetleri 197
İsa'nın Evimize Geldiği Gün 201
Turkuaz Madeni 205

Bu kitapta, Ara Güler, Barbro Karabuda, Arif Aşcı, Erhan Güner, SıpaPress ve İletişim Yayınları arşivlerinden sağlanmış fotoğraflar dışındakilerin tümü, yazara aittir.

Dünyanın öbür ucundaki adam: Güneş Karabuda

Yaşar Kemal

Güneş'i kırk yıldır tanırım. Onu önce fotoğrafçı olarak tanıdım, sonra da kameraman.. Bu kırk yılda Güneş şaşırtıcı bir hızla dünyayı dolaştı, filmler yaptı. Endonezya'da bir milyon kişi öldürülürken Güneş oradaydı. Şili'de Allende öldürülürken o oradaydı. Dofar gerillaları Arabistan'da çarpışırken Güneş gene oradaydı. Güneş'in maceraları saymakla bitmez. Güneş kırk yıldır dünyanın her yerindeydi. Güneş, Türkiye'de doğmuştu. Ülkesini seviyordu. Dünyanın neresine giderse gitsin onun çantasında bir parça Türkiye mutlaka vardı. O, dünyayı, savaşları, yıkımları yaşarken ülkesinden de ayrılmıyordu. Her yıl birkaç kez yurduna uğruyor, Türkiye üstüne bir film yapıyor, ya da Türkiye üstüne bir kitap yazıyordu. Eşi yazar Barbro ile kendilerini ne kadar sanatlarına, işlerine adamışlarsa o kadar da Türkiye'ye adamışlardı. Kalıbımı basarım ki, Türkiye'nin dünyada tanıtımına onlar kadar çok az kişi yardım etmiştir. Onlar Türkiye için canlarını dişlerine takmış çalışırlarken, bizimkiler onları yargıyla, hapishanelerle, karakolların gözaltılarıyla ödüllendiriyordu.

Güneş, bu dünyanın her zaman öbür ucundaki adam, savaşların, soykırımların, zulümlerin, işkencelerin ülkelerinde daha olaylar bitmeden, yerden biter gibi bitiyordu. Elinde şimşek gibi kamerası, kalemleriyle ve eşiyle.

Güneş büyük bir birikimdir. Bir insanlık, bir sevgi, bir dostluk birikimidir. O her koşulda dünyaya ve ülkemize yardım etmiştir. Bir ömre doksan tane, dünyanın türlü olaylarından, maceralarından derlenmiş belgesel film nasıl sığarsa! Güneş sığdırmıştır. Bana gelince Güneş'in ve Barbro'nun dostluğu benim için en değerlidir. Onlardan, uzak dünya üstüne çok şey öğrendim.

Onu, Amazon Ormanları'na giderken ben uğurladım Arlanda Havaalanı'ndan. Dönerken de ben karşıladım. Oradan bana Amazon Ormanları'nın kınının, insanlık dışı maceralarıyla ağaçların tepelerinde biten, oralarda açan görkemli çiçeklerin maceralarını da getirmişti. Olağandır ki, bir de dünya güzeli bir belgesel getirmişti. Japonlar kâğıt yapmak, ne bileyim, başka işlerde kullanmak için Amazon Ormanları'nı köklerinden söküyorlar. Yani hopur ediyorlardı. Bunu da gazeteler ballandıra ballandıra yazıyorlardı. Efendim, Japonlar her kökünden söktükleri ağacın yerine bir parmak uzunluğunda bir fide dikiyorlarmış. Amazon Ormanları'nın bitimi biraz da dünyanın bitimi olduğundan, Japonlar hiç böyle bir insanlık suçu işler mi, kesilen ağacın yerine parmak kadar bir fidanı dikmezler mi, dikip de doğayı kurtarmazlar mı?

İşte bu doğa trajedisi duyulur duyulmaz Güneş'in kamerası omuzundaydı. Bir arkadaşıyla birlikte soluğu Amazon Ormanları'nda aldı. İnsanlığa bu hopurun filmini, yani utanç filmini getirdi, bana o biten ormanların tepelerindeki çiçeklerin güzelliğini de.

Güneş ve arkadaşı ormanların üstünde helikopterle gezerken, bakıyorlar ki ne görsünler, otuz, kırk, elli metrelik ağaçların tepelerinde açmış çiçekler. Ormanların üstleri ulu bir çiçek ovası gibi. İşte Güneş'in bana getirdiği çiçek de bu ağaçların tepelerinde biten çiçeklerdi. Aman, bu ağaçları çiçek veren ağaçlar sanmayalım, tepelerde biten çiçekler ağaçların çiçekleri değil, ağaçların tepelerinde başka tohumlardan çıkan çiçekler.

İşte, şimdi de Güneş'in dünya macerasının bir kısmı bu kitapta... Bu hünerli, bu büyük ustanın bir de yazı hünerini görecek, benim gibi siz de hayran kalacaksınız.

İnşallah bir gün ustamız Karabuda ağaçların tepelerinde biten çiçekleri yazar da biz de bu bozulmuş, kirlenmiş bütün tadlarını yitirmiş dünyanın son tadlarından birini daha tadarız.

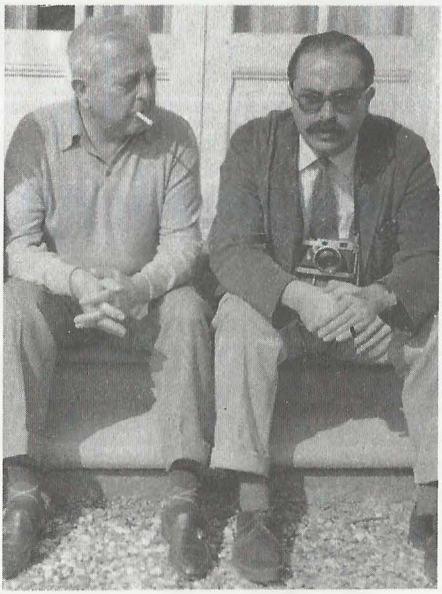

PARİSTANBUL*

Jacques Prévert

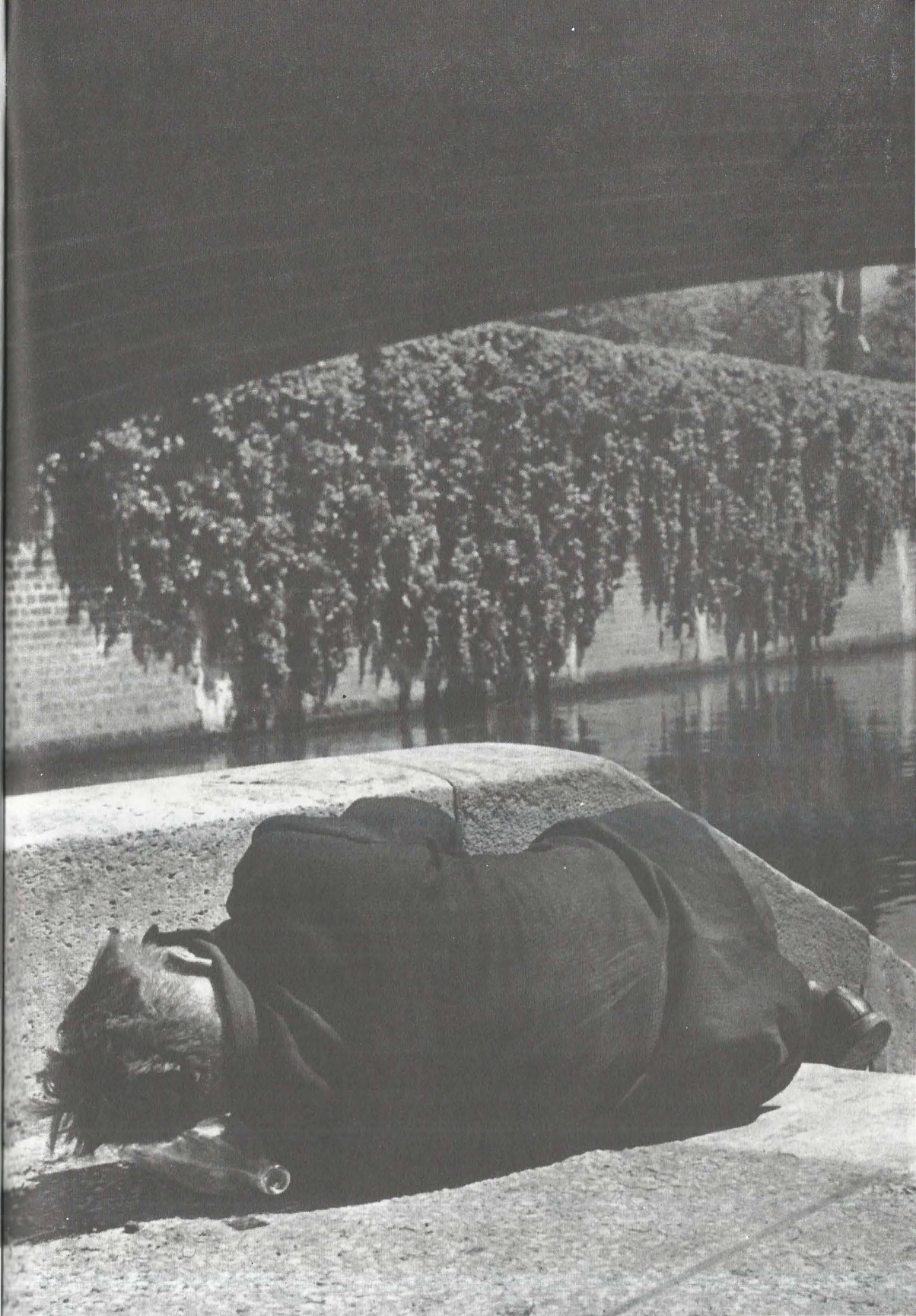
Anınır kent sevenlerine
tüm giysilerinden
çırılçıplak
örtünür başkalarına
Bürünür Pazar giysilerine
meydanlaşır, anıtlaşır, dönüşür
kutsal mabetlere
ve
şipşak poz verir
arzu üzerine
Hoşlanır bundan artistler
yalvarıp yakarmaları gerekmez
modele.
Önceden tasarlanan düşünce gibi,
çoğalır fotoğraflar kendi kendine
klişe gerçektir artık
İşte o zaman belirir Paris
beyazın da beyazı
Persil beyazlığında.
Alınıp götürülmeye hazır
Ama bir alay turistik fotoğrafçı kalabalığında
ortaya çıkarlar yine de
serseriler ve düş kuran insanlar
sağır gece lambaları
ve laternalarıyla.
Böylece Karabuda
Halifenin Binbirgece Masallarında
evindeymiş gibi gezindiği Bağdat'da
gezinir Paris'de.
tekniğinden söz edilse...
Bu Pandora'nın kutusuyla O'nun arasında
incelikli bir sorundur sadece
Makine makineye boyun eğer
tıpkı körün, ona boyun eğen beyaz bastonuna
boyun eğmesi gibi
tıpkı ressamın kimi zaman fırçasına
kalemine, gereçlerine boyun eğmesi gibi.
Ve Yaşam anlatan küçük makine
kendi hesabına anlatmaya başladığında
bu yaşamı
Karabuda bırakır onu anlatsın diye kendini
tıpkı dostun, dostunun düşleriyle
yönlendirmesi gibi kendini
onun sayesinde uyanık kent'in, uyuyan Kent'in
tüm gizemlerini yakalar
suçüstü
Ve günlerin perdesi kalkar ve iner bu Kent'in
yaşamının
yaşamın üstüne.
sevilen, göz kamaştıran, ıslıklanan ve alkışlanan
yaşamın
Yaşam çıplak gözle
Yeni gözle
tek göz
Güneş
gece ile suçortaklığında.

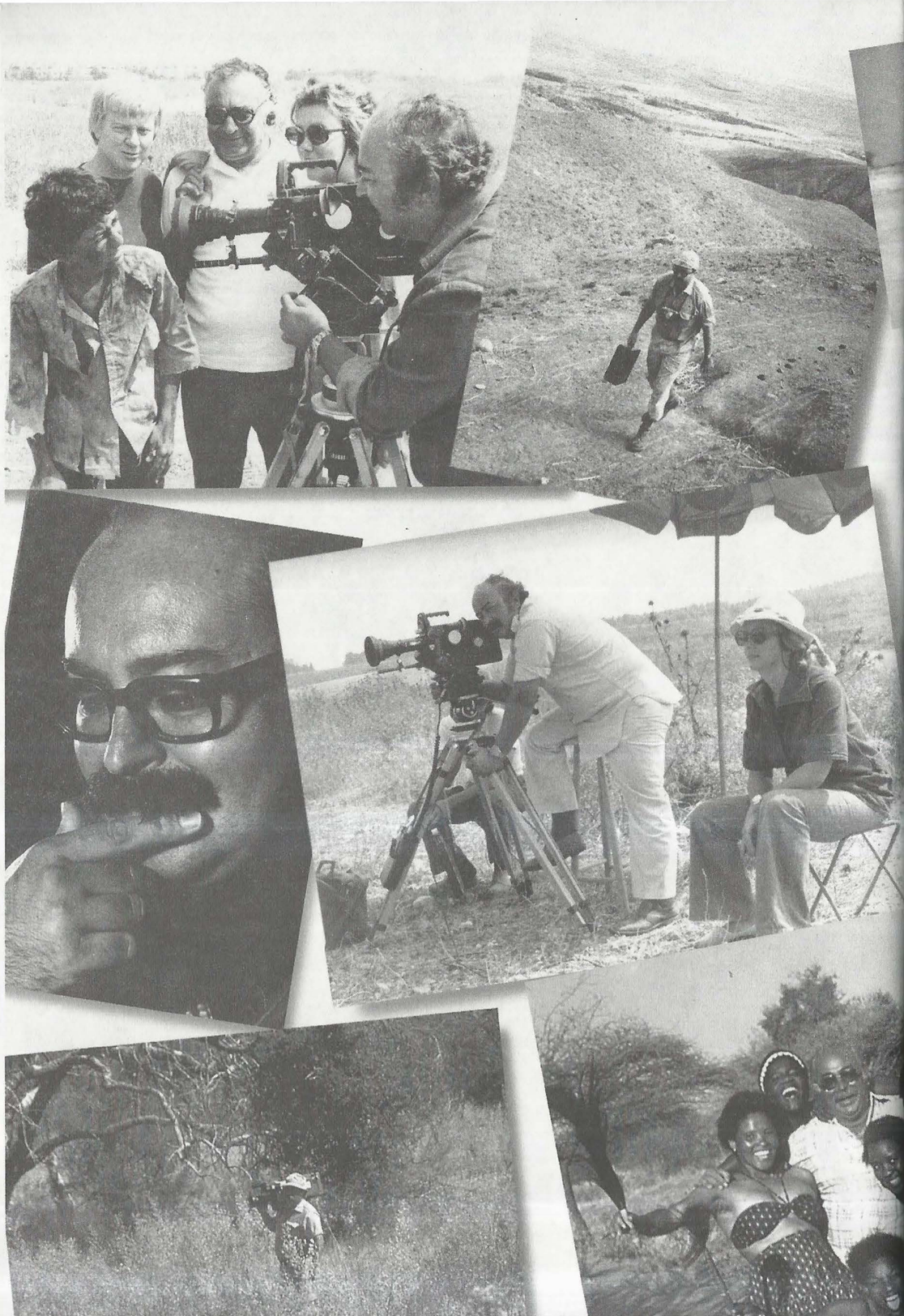
Türkçesi: Hüseyin Baş

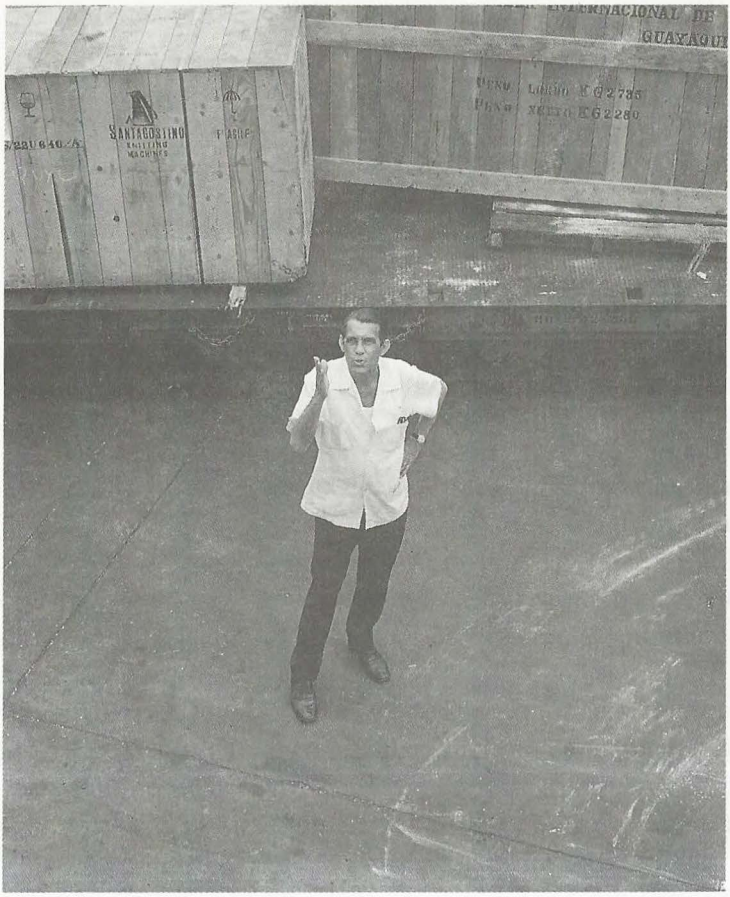

Jacques Prévert ve Karabuda

*Robert Doisneau, *Rue Jacques Prévert*, Editions Hoëbeke, Paris, 1992 s. 69

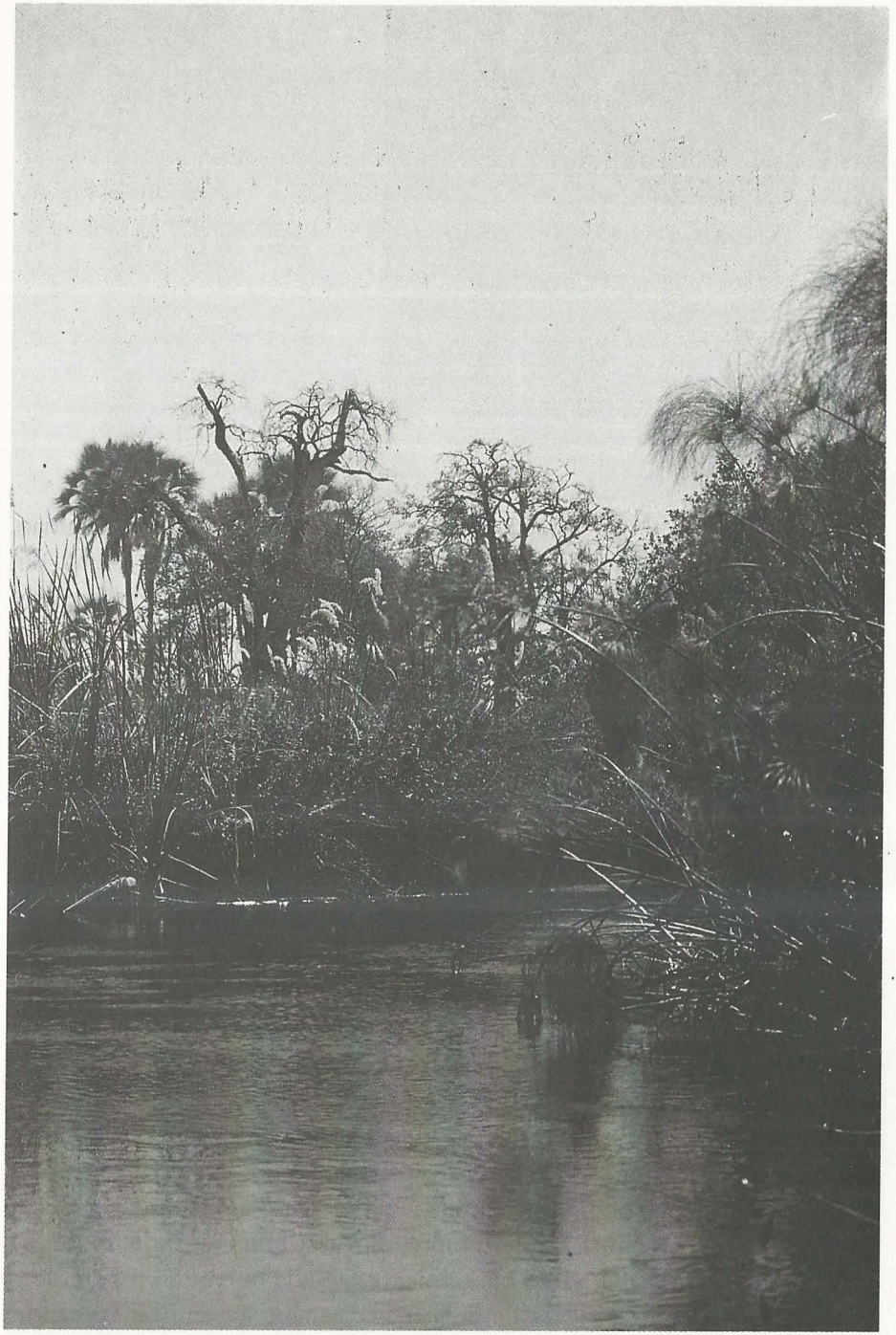
İsveçli büyük gezgin Rolf Blomberg

Amazon Ormanları

Daha çocukken bile, büyük nehirler her zaman ilgimi çekmiştir. Yüksek dağlarda, küçük bir kaynaktan çıkan ince bir suyun, gittikçe büyüyerek, vadiler, ovalar, köyler, kentler aşıp denize dökülmesini büyük bir serüven olarak görmüşümdür. Daha sonraki yıllarda, bu nehirlerle tanışmak, belgesellerini yapmak kısmet oldu.

Dicle, İndus, Ganj, Nil, Mississippi, Okavango ve Amazon Nehri bunlardan birkaçı. Bu son saydığım ikisi nehirler içinde en çılgın olanları, sağı solu belli olmayan, ne yapacakları kestirilemeyen iki muhteşem nehir. Okavango, Orta Afrika'da doğar, uzun bir yol gittikten sonra denize dökülecekken Kalahari Çölü'ne akar. Buradaki deltada, Afrika'nın en ilginç hayvan ve bitki cenneti oluşur. Amazon Nehri ise And Dağları'nın Peru yöresinde doğar. Kaynağının Pasifik Okyanusu'na yakınlığı sadece 130 kilometredir. Mantık, bu kısa mesafeden denize dökülmesini bekler. Fakat hayır. Koca nehir, Güney Amerika'yı enine tam 5 bin 340 kilometre geçerek Atlantik Okyanusu'na dökülür. İyi ki de öyle yapar, yoksa bu görkemli Amazon Ormanları bugün belki de olmazdı.

Bana bu yöreyi öğreten, tanıtan, sevdiren İsveçli dostum Rolf Blomberg olmuştur. Dünya çapında bir gezgin. Amerikalılar'ın "explorer" dedikleri türden, her zaman yeni bir şeyler keşfeden, dünya sevimlisi büyük bir çevre dostudur Rolf. Kendisi biraz Humprey Bogart'ı biraz da Indiana Jones'ı andırır. Ütüsüz, çift cepli safari bir gömlek, ayağında buruşuk bir pantolon, ağzında yarı içilmiş bir sigara ile dolaşır her zaman. Yaşamı bir romandır O'nun. Bizim başımızdan geçenler, O'nunkinin yanında sönük kalır. Son derece alçakgönüllüdür. Sayısız kitaplar yazmıştır. Başından geçen inanıl-

Brezilyalıların "Yeşil Cehennem" dedikleri dünyamızın "akciğeri" Amazon Ormanları

maz olayları abartmadan anlatır. Amazon Ormanları'nı, karış karış cebinin içi gibi bilir. 50'li yılların başında en vahşi Amazon kabilelerinden Aucalar'ın beş Amerikalı misyoneri öldürmesi üzerine, onlarla ilişki kurabilen yalnız Rolf olmuştur. Amazonlar'da sığ bir nehri geçerken, yılan azmanı altı-yedi metrelik bir Anaconda'nın saldırısına uğrayıp kıran kırana güreş tutmuş adamdır Rolf. Amazon Nehri kıyılarında yaşayan kelle avcıları "Jibaro" yerlileri Rolf'un dostudur. Âlem adamdır Rolf Blomberg. Bu 83 yaşındaki yaşlı delikanlı uzun yıllardır Ekvador'un başkenti Quito'da yaşar. Yolum ne zaman bu taraflara düşse uğrarım Rolf'a. O'nun anlattıkları ve verdiği öğütler her zaman aklımdadır.

Kauçuk zenginlerinin kenti: Iquitos

İsveç Televizyonu için hazırladığımız, tropik yağmur ormanları belgeselini çekmek üzere bir gün kendimi gene Amazon Ormanları'nda buldum. Ekibimiz, ben, İsveçli yazar ve belgeselci Lasse Berg ve asistanım Erhan Güner'den oluşuyor. Amazon'a batı yönünden giriyoruz. Iquitos kenti, başlangıç noktamız. Bu küçük orman kentiyle ilgili bir iki satır yazmadan geçemeyeceğim. Nehrin kıyısında kurulmuş suya inen kalkan küçük uçakları, İspanyol türü eski binaların sıralandığı sokaklarıyla şirin bir yer. Yalnız Iquitos'un geçmişi bugüne kıyasla çok daha ilginç. Çağ başında bu kent 15 bin nüfuslu, çok zengin bir yermiş. Dünyanın büyük miktar kauçuk gereksinimi bu yöreden sağlanırmış. Dolar milyoneri kauçuk ağalarının, sefahat hayatı dillere destanmış. Fransa'dan şampanya, kaz ciğeri, Rusya'dan havyar gelirmiş. Bu başdöndürücü hızla gelişen "köşeyi dönme" insanları yozlaştırmış. Yerliler esir gibi çalıştırılmış, işkence görmüş, bazen de öldürülmüşler. 20 yıl süren bu çılgınlık, Uzakdoğu'da kauçuğun gelişmesi ve ucuza satılması üzerine son bulmuş. Arkasında binlerce boş şampanya şişesi yüzlerce ölü Kızılderili yerli bırakarak... Çılgın yılların tek tük izine rastlanmıyor değil Iquitos'ta. Bunların en önemlisi Paris'teki Eyfel Kulesi mimarının yaptığı demirden bir bina. Eyfel'in bir kauçuk ağası için yaptığı bu iş hanı, zamanın silemediği kara bir hayalet gibi yükseliyor. Iquitos, Amazon Nehri'nin denize dökülme noktasından 4 bin 500 kilometre mesafede bulunmasına rağmen, iki-üç bin tonluk şilepler, Atlantik'ten buraya kadar girebiliyorlar.

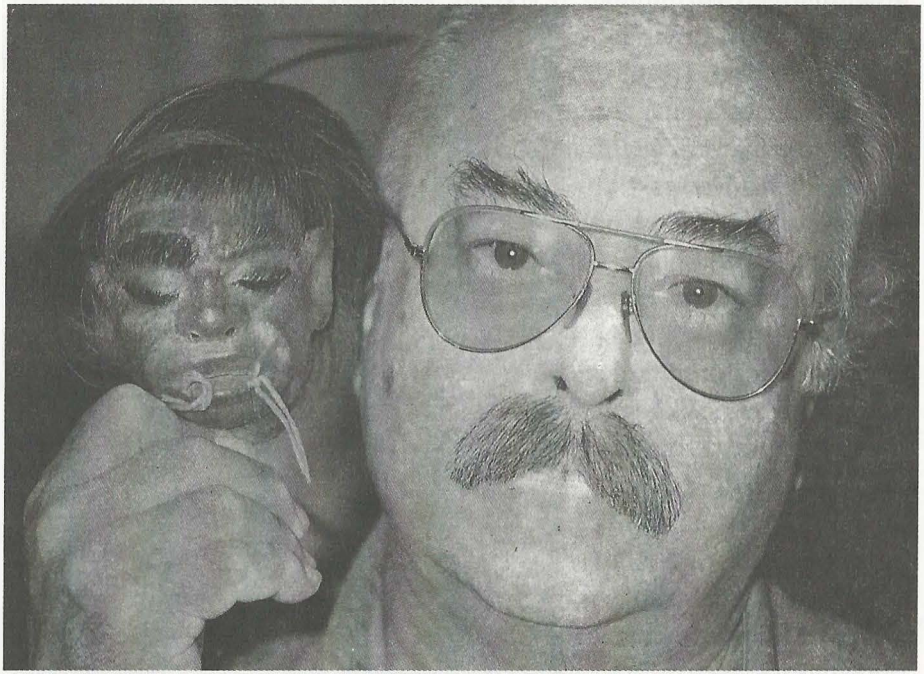
İnka hazinesi

Amazon Nehri, seyri en güç nehirlerden biri. Çünkü sürekli yatak değiştiriyor. Karaya oturmuş tekne ve gemiler görmek, her an mümkün. Bir sabah erkenden, içi oyulmuş uzun bir motorlu kayıkla Iquitos'tan ayrılıyoruz. Akış yönünde gittiğimiz için hızla yol alıyoruz. İlerledikçe, nehir genişle-

meye başlıyor. Bazı yerlerde bir göl ya da denizi andırıyor. İspanyollar buraya "El Mar Dulce" (tatlı su denizi) adını vermişler. İspanyol Conquistadorlar'ın yağmalama, yakıp yıkmasından Amazon yöresi de nasibini almış. İnka uygarlığının zenginliğinden gözü dönen İspanyollar, büyük İnka hazinesini bulamamanın cezasını, halktan çıkarmışlar. Hazinenin gerçek yerini bilen Kral Atahualpa'yı 1532 yılında öldürmekle bu müthiş sırrı da yok etmişler. Bugün hâlâ, İnka hazinesini arayan insanlara ben bile rastlıyorum. Geçtiğimiz yollardan 500 yıl önce zırhlı giysileri ile İspanyol askerlerinin, yanlarında yüzlerce yerli taşıyıcıyla buralardan geçmiş olmasını düşünemiyor insan. Ormanın içine girdikçe ağaçlar irileşiyor. Bitki örtüsü sıklaşıyor. Nehrin kıyısında "arazi olmuş" timsahlar görülüyor. dört-beş saatlik bir yolculuktan sonra, karaya ayak basıyoruz. iki saatlik bir yürüyüşün ardından da, geceyi geçireceğimiz kampa ulaşıyoruz. Etraf, anlatması zor güzellikte. Heybetli, 40-50 metre uzunluğunda ağaçlar var çevremizde. On kişi elele verse ağacın gövdesini kucaklayamaz. Havada, "Periquitos" dedikleri küçük yeşil papağanlar uçuşuyor. Jibaro yerlilerinin topraklarındayız. Ve burası, bir tropik yağmur ormanı yöresi. Dünyanın akciğerleri kabul edilen bu ormanların çoğunluğu Amazon yöresinde. Afrika, Avustralya'da da bulunuyor bu ormanlardan. Amazon'dan sonra filmi tamamlamak için Papua-Yeni Gine'ye gitmemiz gerekiyor. Belgeselin ana teması, yüzlerce yıllık ağaçların, ormanların kesilmesi, katliama uğraması. Kesilen ormanların yerine hiçbir ağaç, bitki yetişmiyor. Orada bataklıklar oluşuyor. Bu doğa jenosidi durdurulmazsa, 20-25 yıl sonra dünyanın ekolojik sisteminin değişeceğini söylüyor uzmanlar. Ağaçlar neden kesiliyor dersiniz. Önce kâğıt endüstrisinin gereksinimini karşılamak. Sonra da inşaat sektörünü beslemek. İşte buraya insanlığın bu ayıbını belgelemeye geldik.

Ormandaki gizli tehlikeler

Kampımız birkaç çadırdan oluşuyor. Bir sahra karyolası, bir gaz lambası ve en önemlisi cibinlik, çadırın eşyaları arasında yeralıyor. Rolf'un Amazon Ormanları'yla ilgili sözlerini anımsıyorum. Bu yörede tehlike, büyük vahşi hayvanlardan gelmez. Asıl tehlike, karınca, zehirli örümcek, akrep, yarasa, sinek, tüm ısıran ve sokan haşere... Yalnız, bu sevimli yaratıklar pek öyle bilinen türden değil. Örneğin tropik karıncalar, pantolon paçalarınızdan içeri girip, derinizin altına yumurtluyorlar. Bir süre sonra, bacaklarınız iltihap yapıyor. Cılk yara olup sancılar içinde kıvranıyorsunuz. Kan emen yarasalar ise, bir yerinize yapıştı mı bu küçük Drakulaları söküp atıncaya kadar akla karayı seçiyorsunuz. Bir de "Yotopalo" adında, 25 santim boyunda, siyah beyaz renkte, küçük korkunç zehirli bir yılan. Amazon gezginlerinin karabasanı bu. Soktuğu insan, iki-üç dakika içinde terk-i dünya ediyor!

Amazon ormanlarında Jibaro yerlilerinin ufalttıkları bir insan kafası "çançan" ve normal kafasıyla Karabuda...

Kampın ortasında yanan ateşte, akşam yemeği yerel malzeme ile hazırlanıyor. Mönüde bacunda çorbası (Amazon kaplumbağası), manioka garnitürlü timsah ızgarası, tatlı olarak da üstüne şeker serpilmiş muz kızartması var. Değişik lezzette nefis bir akşam yemeği. Kahveler ateşin çevresinde içiliyor. Kampı işleten yaşlı Perulu, bir Amazon tutkunu. Çok yer gezmiş, "Ama buradan başka bir yerde yaşayamam" diyor. İlginç şeyler anlatıyor. Söz eskilere, İspanyol işgalcilere gelince, İnkalar ve onların inanılmaz zenginliklerini konuşuyoruz. Yaşlı Perulu bize "El Dorado"nun öyküsünü anlatıyor.

El Dorado'nun öyküsü

İspanyollar'ın ulaşamadıkları, bulamadıkları İnka yerleşim bölgeleri varmış. Böyle bir yerde yaşayan büyük bir İnka kabilesi, yılda birkaç kez büyük törenler düzenlermiş. Oturdukları göl kenarındaki bu garip törende, yüzlerce kilo altın ve kıymetli taş suya atılarak, ilahların beslenmesi sağlanırmış. Kabile reisi prens de, çırılçıplak vücudunu altın tozuyla kaplar ve törene öyle katılırmış. İspanyolca altın yaldız anlamına gelen "El Dorado" adını takmışlar adama. Kimse, hiçbir zaman El Dorado'yu bulamamış. Onun için El Dorado, hiç bulunamayan zenginlikler, fırsatlar, şanslar ülkesi

anlamına geliyor. Büyük Alman gezgini Alexander von Humboldt 1800'lü yılların başında bu gölü bulduğuna inanır. Zengin sponsorların katkısıyla, gölün sularını boşaltır. Yalnız Humboldt, bir şeyi hesaba katmamıştır. Suyu boşaltılan gölün dibindeki çamur, tropik güneşin altında beton gibi kaskatı kesilir. Yapacak bir şey yoktur. Bir daha kimse bu göle dokunamaz. Ama Alman gezginin bulduğu birkaç İnka altını da, teorinin tamamen yanlış olmadığını gösterir.

Papua Yeni Gine'de bir yağmur ormanları yerlisi

Sabahın erken saatlerinde hava yeni yeni ağarıyor. Koskoca ormanda çıt çıkmıyor. Birden uzaklardan bir kuş sesi duyuluyor. Buna bir diğeri, "Günaydın" dercesine cevap veriyor. Bir başkası da lafa karışıyor. Derken, sesler çoğalıyor. Kuşlara, başka hayvanlar da katılıyorlar. Müthiş bir ses cümbüşü oluşuyor. Amazon Ormanı, yavaş yavaş uyanıyor. Buna hayatta dinlediğim en güzel senfoni orkestrası diyebilirim. Ormanın içlerine doğru ilerliyoruz. Önümüzde bir "machetero" bize yolaçıyor. Elindeki iri orman bıçağı, "machete"yi ustalıkla kullanıyor. Yolda bir grup Jibaro yerlisine rastlıyoruz. Genç delikanlılar ava çıkmışlar, dostça selamlaşıyor, sigara ikram ediyoruz. Ellerinde, çoban kavalı gibi bambular var. Bunun içindeki iğneyi üfleyerek avlanıyorlar. İğne zehirli. İsabet alan kuş, yaban kazı veya maymun önce bir sendeliyor. Sonra da yıkılıp kalıyor.

Jibaro yerlileri

Jibaro yerlileri 10-15 yıl öncesine kadar kelle avcılığıyla "iştigal" ederlermiş. Kestikleri kelleleri de büzerek küçültmekle ün salmışlar. Bu yerlileri iyi tanıyan dostum Rolf, kelle ufaltma olayını bana şöyle anlatmıştı: Kesilen kafa,

ense tarafından başlayarak keskin bir bıçakla ve büyük ustalıkla yüzülüyor. Deri, kaynayan bir suda, onbeş-yirmi saniye bırakılıyor. Biraz büzülen deri, ense tarafından dikiliyor. İçine, üç adet ateşte kızdırılmış taş atılıyor. Kızgın taşlar, yüzülmüş derinin içinde sallanarak oynatılıyor. Böylelikle deri inceliyor, kalmışsa et parçaları eriyip gidiyor. Sonra derinin yarısının içine kızgın kum dolduruluyor. Ve yüz çizgileri elle düzeltiliyor. Sonunda kelle, irice bir portakal büyüklüğüne dönüşüyor. Bu işlem, günler ve haftalar sürebiliyor. Doğal olarak bu, basit bir hobi değil. İlkel kabileler, insan ruh ve gücünün kafa ve saçlarda barındığına inanıyorlar. Düşmanın kellesini kesmekle, onun tüm gücü ve "Wakanisi"nin yani ruhunun kendilerine geçtiğine inanıyorlar. Rolf'un armağanı böyle bir ufak kelle, evimin bir köşesinde durur. Adamın küçük yüzüne baktıkça, cevabını hiçbir zaman alamayacağım sorular sorarım ona. "Kimdin, adın neydi, nasıl bir insandın?"...

Papua-Yeni Gine

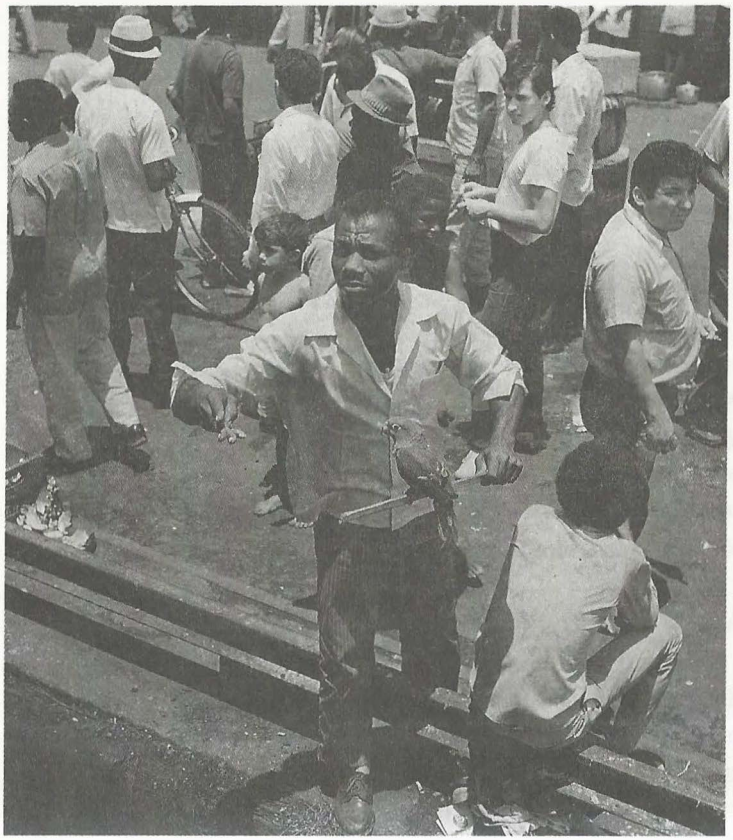
Çekimin Amazon bölümünü tamamlayıp, binlerce kilometre uzağa, Papua-Yeni Gine'ye uçuyoruz. Pasifik Okyanusu'nda, Avustralya'nın kuzeyindeki bu büyük ada, ortadan ikiye bölünmüş. Batısı, "Irian Jaya" adıyla Endonezya'ya ait. Doğusu ise Papua-Yeni Gine'ye. Tropik yağmur ormanları, bu ülkenin büyük bir bölümünü kaplıyor. Hiç bitmeyecekmiş gibi görünen, fakat bir gün tükenecek olan muhteşem ormanların katliamı burada da sürüp gidiyor. Ülkede yol yok, bir yerden bir yere yalnız nehirlerden veya havadan gidilebiliyor.

Bir sabah, küçük bir kasabayı andıran başkent Port-Moresby'den helikopterle havalanıyoruz. iki saatlik yolumuz var. Balta girmemiş denen türden, yemyeşil ormanlar üzerinde uçuyoruz. Bir süre sonra sarı lekeler, açıklıklar başlıyor. Bunlar kesilmiş ormanlar. Bir nehrin kıyısına iniyoruz. Pilot, "Sakın geç kalmayın. Radarım yok, karanlık basarsa dönüş yolunu bulamam" diyor. Üçer kişilik kayıklarla, nehrin karşı kıyısına geçiyoruz. Etrafta timsah kaynıyor. Kayıkta kımıldamamak için farketmeden bir süre nefesimi tutmuşum. Biraz yürüyüşten sonra, minare boyunda yüz yıllık ağaçların kesildiği bir yere varıyoruz. Bir Japon şirketi, kiraladığı binlerce dönüm ormanı harıl harıl kesiyor. Motorlu testerelerle heybetli ağaçlar yıkılırken, acı çığlıklar atıyorlarmış gibi geliyor bana. Sonra, bu ağaçlar hemen orada, talaş haline getiriliyor ve Japonya'ya, şansları varsa gazete yoksa tuvalet kâğıdı olmaya gönderiliyorlar.

Biraz ileride terkedilmiş köyler görüyoruz. Ayrılmaya hazırlanan bir aileyle konuşuyoruz. Bize, yalnız insanların değil, hayvanların da ülkeyi terkettiğini, nefes almakta güçlük çektiklerini anlatıyorlar. Biraz daha uzaktaki bir köy, kesimin dışında kalmış. Yüzleri boyalı, yabani tavus kuşu tüyler-

le süslü giysileriyle yerliler, bizi karşılıyorlar. Ormanlarını kesen Japonlar'a ateş püskürüyorlar. Kipling Yirigari adındaki kabile reisi, hiçbir zaman unutamayacağım bir söz söylüyor: "Bu ormanlar bizim derilerimiz. Sizin derinizi yüzseler yaşar mısınız?" Bunu söyleyen ilkel bir insan, hattâ bazılarının yamyam dediği türden birisi.

Vaktin nasıl geçtiğini anlamıyoruz ama geç kaldığımızın farkındayız. Sabırsızlanan helikopter pilotunu buluyoruz karşımızda. Saatini gösterip, "Nerede kaldınız?" diyor. Hemen havalanıyoruz. 1,5 saat sonra hava yavaş yavaş kararmaya başlıyor. Bembeyaz bir bulut tarlasının içine giriyoruz. Öbek öbek bulutlar. Pilot, birinden kaçarken, diğerine yakalanıyor. Biraz sonra da karanlık basıyor. Kendimi, bir bilim kurgu filminde, uzayda hissediyorum. İleriye, bulut olmayan bir deliğe doğru uçuyoruz. Pilot, tünelden geçer gibi süzülüp, bulutları geride bırakıyor. Aşağıda Port Moresby'nin ışıkları görünüyor. İndiğimizde pilottan ayrılırken, "Bundan sonraki müşterilerine radarının olmadığını başında söylersen sevaba girersin" diyorum. Tüm dişlerini göstererek sırıtıyor.

Guatemala'da papağan satıcısı

Guatemala

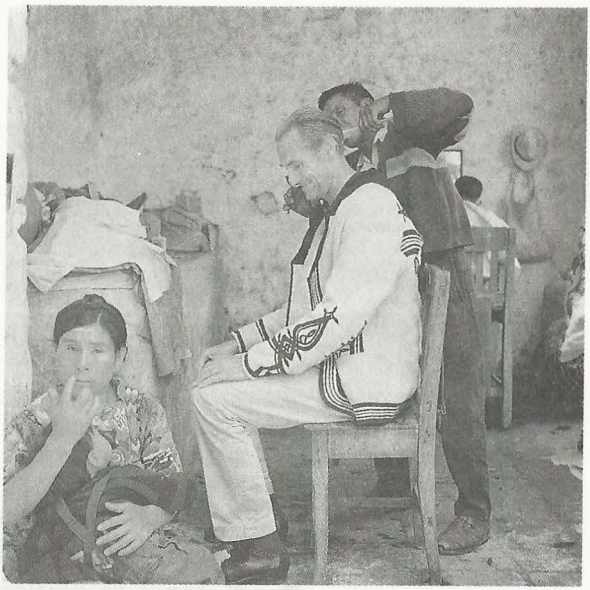
Öyle bir ülke düşünün ki, insan hak ve özgürlükleri ayaklar altında çiğneniyor, düşünce ve fikirleri yüzünden insanlar hapse atılıyor, polis kendi vatandaşını her gün copluyor, adalet ve hukuk işlemiyor, insanlar kuytu köşelerde işkence görüyorlar. Guatemala'dan söz ettiğimi anlamışsınızdır sanırım!!..

Dünya kamuoyu önünde, tüm saygınlığını yitirmiş olan bu Orta Amerika ülkesinde neler olup bittiğini yakından görmek üzere, 70'li yılların başında bir gün Guatemala'ya uçuyoruz. Daha havaalanında iken, karanlık yüzlü, kuşkulu bakışlı adamların bizi izlediklerini seziyoruz. Yerleştiğimiz otel odasındaki dolap ve sürmelerin üstünü ve altını ince şeffaf seloteyple bantlıyoruz. Polisin, odamızı arayıp aramadığını öğrenmek için en geçerli yöntem bu. Guatemala'da gerillalar son aylarda iki büyükelçiyi kaçırmışlar. Bunlardan Alman Büyükelçisi ölü olarak bulunmuş. Birçok Latin Amerika ülkesinde olduğu gibi burada da gizli polisin kurduğu "Esquadron De La Muerte" (Ölüm mangaları) şüphelendikleri kimseleri rahatlıkla öldürüyorlar. Sayısız suçsuz insan da, bu "anında infaz"a kurban gidenler arasında.

Farklı bir büyükelçi

İşte mal ve can güvenliğinin olmadığı bu ülkede bulunuyoruz şimdi. Yalnız bizim önemli bir kozumuz var Guatemala City'de. Eski dostumuz, İsveç Büyükelçisi Harald Edelstam. "Hakkında roman yazılacak adam" deyimi kendisine pek uygun düşer. Hayatımda tanıdığım en yürekli insanlardan biridir o. Dış görünüşü ile klasik bir diplomatı anımsatır, uzun boylu, şık giyimlidir. Ama suya sabuna dokunmayan, pasif, gün sayan diplomatlardan

değildir Harald Edelstam. Yıllarca önce onunla, İsveç'in İstanbul Başkonsolosu iken tanışmıştık. İstanbul'u çok sevmiş, arkasında gerçek dostlar bırakarak ayrılmıştı Boğaziçi kıyılarından. Endonezya'ya Büyükelçi olarak atanmıştı. Yolumuz Endonezya'ya düştüğünde, orada da görmüştük o'nu. Şimdi ise Guatemala'da karşılaşıyorduk. Onaltı milimetrelik Eclair film kameramızı, Nagra ses alıcımızı ve boş filmlerimizi Harald'a teslim ediyoruz. Büyükelçi, çok dikkatli olmamız konusunda bizi uyarıyor. Otele döndüğümüzde, bantların tümünün yırtılmış olduğunu görüyoruz. Odamız, eşyalarımız araştırılmış ama baktığımız zaman her şey yerli yerinde, derli toplu görünüyor. Her sabah çekime çıkmadan önce Elçilikten geçip film ekipmanını alıyor, akşam dönüşte de tekrar geri bırakıyoruz. Çekilen filmleri, Harald kasasında saklıyor.

Büyükelçi Harald Edelstam yerli berbere tıraş oluyor

Askeri rejimin dostu Amerika

Her kesimden insanlarla konuşuyoruz. Sefalet ve lüks yanyana yaşıyor. Halk, askeri rejimin baskısından bunalmış durumda. Sorunlarına sertlikten başka çözüm bulamayan hükümet, dış güçlerin ülkeyi bölmeye çalıştıklarını düşünüyor. Dolayısıyla ülkeyi ziyaret eden her yabancıya da potansiyel ajan gözüyle bakıyor. Yabancı derken Amerikalılar'ı saymamak gerek. Amerika, askeri rejimin dostu, yardımın büyüğü oradan geliyor. Guatemala'ya daha gelmeden önce, bazı özel kanallardan, bu ülkedeki ABD Büyükelçisi'nin Amerikan istihbaratının önemli kişilerinden birisi olduğunu öğrenmiştik. Büyükelçi Nathaniel Davies tüm Latin Amerika'dan sorumlu istihbaratın patronuydu. Bunu ilerideki olaylar bize çok iyi kanıtlayacaktı. Bu adamı görmek, O'nunla röportaj yapmak çok ilginç olacaktı.

Elçi, gazetecilerden hiç hoşlanmıyordu. Kimseyi kabul etmiyor, randevu vermiyordu. Harald'a durumu anlattığımızda her zamanki Anglosakson se-

rinkanlılığı ile "Sizi O'na götürürüm" diyor. Ertesi gün sabah kahvaltısından sonra Harald'la beraber, üstünde Fenerbahçe'nin renkleri olan İsveç bayrağının dalgalandığı makam otomobili ile ABD Elçiliği'nin kapısına dayanıyoruz. Kendisini tanıyan korumalar, İsveç Büyükelçisi'ne kapıları ardına dek açıyorlar. Taraçalı büyük bir salona alınıyoruz. Elçiye haber veriyorlar. Üstünde robdöşambrı, ayağında terlikleri ile Büyükelçi salondan içeri girip "Good Morning!" diyor. Harald'la dostça el sıkışıyorlar. Sıra bizi tanıştırmaya geliyor. Nazik laflarla "Hoşgeldiniz" derken Amerikalı'da rahatsız olmuş bir hal seziyorum. Hele Harald, kendisiyle İsveç Televizyonu için bir söyleşi yapmak istediğimizi söyleyince, adamın yüzünde saniyelik bir karabulut dolaşıyor. İzin isteyip üstünü değiştirmeye gidiyor.

Biraz sonra Barbro ilk sorusunu Büyükelçi'ye yöneltiyor: "Demokrasinin olmadığı, böyle bir baskı rejimini Amerika nasıl ve neden destekliyor?" Büyükelçi, "Aldık başımıza belayı" dercesine başını salladıktan sonra "Bakın" diyor, "Ne yapmamızı isterdiniz? Bırakalım da komünistler mi idareyi ele alsın. Amerika arka bahçesinde asla böyle bir duruma izin veremez." Bir an içimden kendi ülkem, Türkiye'nin hangi bahçe sınıfına dahil olduğunu düşünüyorum! Söyleşinin gerisi, yuvarlak laflar, gevelemelerle geçiyor... Teşekkür edip kalkıyor ve Elçi'den ayrılıyoruz. İleride yollarımızın tekrar kesişeceğini o sırada ne o biliyor ne de biz!

FOTOĞRAF: BARBRO KARABUDA

Bir dönemde Latin Amerika'nın ondan sorulduğu ABD Büyükelçisi Nathaniel Davies

Terörist korkusu

Bahçede çıkış kapısına doğru yürüyoruz. Birden korumaların ve kapıdaki nöbetçi deniz piyadesinin silahlarını çekip, çatışma konumuna geçtiklerini görüyoruz. Bir koruma da bize doğru gelip, koca bir palmiyeyi siper almamızı söylüyor. Hiçbir şey anlamış değiliz. Biraz sonra herkesin, caddenin karşı tarafında duran arabaya baktıklarını görüyoruz. Arabanın içinde dört-beş kişi var, otomatik silahlarının uçları gözüküyor. Korumalar, aracın bizimle bir ilgisi olup olmadığını soruyorlar. Bu arabayı ilk kez görüyoruz. En az yarım düzine Amerikalı, ellerinde silah, karşı taraftan gelecek dostça olmayan bir hareketi bekliyorlar. Bir süre böyle bekledikten sonra Harald, "Bakın" diyor, "Bu adamların kim olduğunu anlamak için en iyi çare kendilerine sormaktır." Demesi iyi de, kim soracak? Ya bunlar gerilla iseler ve

Guatemala'da Çiçikastenango kızılderili köyü

görevleri, ABD Elçiliği'nden çıkacak herkesi alnından vurmaksa... Gene Harald, "Benim bütün gün burada kaybedecek vaktim yok, gider sorarım" diyor. Dediğini de yapıyor. Son derece soğukkanlı, yavaş yavaş kapıya doğru yürüyor. Korumaların arkasından "Mr. Ambassador! Your Excellency!" diye bağırmalarına hiç aldırmıyor. Ağır ağır arabaya yaklaşıyor. Biraz sonra Harald'ın arabanın penceresinden içeri eğilerek, adamlarla konuştuğunu görüyoruz. Bir süre sonra İsveçli diplomat, gülerek bize doğru geliyor. "Bir şey yok, kendileri polismiş. Gazeteci arkadaşlarımı korumakla görevliymişler" diyor.

Silahlar kılıflarına giriyor. Gergin hava normale dönüyor. Biz de ABD Elçiliği'nden ayrılıyoruz. Zoraki korumalarımız bizle beraber. Biz öğlen yemeğini İsveç Büyükelçiliği'nde yerken, "Harald polislere mutfakta yemek ikram ediyor. Kara mizahı seven dostumuz, içtiğimiz Alman Dortmunterler'i göstererek "Rahmetlinin biraları" diyor. Meğerse öldürülen Alman Büyükelçisi'nin biraları imiş. Harald hepsini, elçinin dulundan satın almış. Taraçada kahve içerken, ileride bizim zoraki korumaların pek neşeli olduklarını, şakalaştıklarını görüyoruz. Harald, "Biraz da İsveç içkisi Akvavit ikram ettim" diyor.

Filmlerimiz zulada

Havaalanında pasaport kontrollerinden geçtikten sonra gümrükte valizlerimiz didik didik aranıyor. "Çektiğiniz filmler nerede?" diye soruyor karanlık suratlı bir sivil polis. üç-dört kutu çekilmemiş film veriyorum. "Hepsi bu kadar mı?" diyor. Pembe dizi çekmeye gelmediğimizi, kısa bir belgesel yaptığımızı belirterek "Zaten gül gibi ülkeniz var, çekecek fazla bir şey bulamadık" diyorum. Şüpheli bakışlar altında uçağa biniyoruz. Uçağın motorları çalışmaya başladığında kapıdan Harald'ın bize doğru geldiğini görüyoruz. Elindeki çantayı bize teslim ediyor. Çanta ağzına kadar, çekilmiş filmlerle dolu. Kucaklaşıp ayrılıyoruz. Biraz sonra uçağın penceresinden gittikçe küçülen Harald'ın ince uzun siluetini görüyoruz.

İsveç'e döndükten bir-iki gün sonra telefon çalıyor. Latin Amerika muhabiri dostumuz Peter Torbjörnson, Guatemala'dan ayrıldığımızın ertesi akşamı ülkenin Emniyet Genel Müdürü'nün, televizyonda İsveç'li iki komünist ajanın ülkeyi terkettiğini bildiren beyanatını anlatıyor...

Halkı için canını vermekten kaçınmayan Allende

Allende'nin Şili'si

Gemi yol kesmiş, yavaş yavaş Valparaiso Limanı'na giriyor. Mevsimlerden ilkbahar, aylardan Eylül. Yolcular güvertede toplanmış, bu yaşlı, yorgun liman kentini seyrediyorlar. Valparaiso, geçen yüzyıldan kalma. O zamanlar çok önemli bir limanmış. Şili'nin tüm ticari yükünü kaldırırmış. Eski binaları, denize inen kaldırım taşlı sokakları, kıyıda sıra sıra dizilmiş gemici barları ile eski kokan bir liman kenti Valparaiso.

Bir aydır yoldayız. Cenova'dan bindiğimiz İtalyan gemisi, dura dura, hiç telaş etmeden bir ayda buraya vardı. Nerelerden geçmedik ki. Kanarya Adaları, Atlantik'i aşıp Venezuela, Colombia, Panama, Ekvador, Peru ve son durak Şili. Bu kez çocuklar da yanımızda. Alfons (4), Deniz (10), Ayperi (16) yaşında o zamanlar. Birkaç yıl Şili'de yaşamaya kararlıyız.

Şili'de dünyada ilk kez halk bir sosyalisti, cumhurbaşkanı seçiyor: Salvador Allende. Tüm dünyanın gözleri bu ülkede. Dünya basını akın akın Şili'ye geliyor. Bu ilginç politik gelişmeyi herkes kendine göre yorumluyor. Analizler yapıp, tahminler yürütüyorlar. Biz de bunun için buradayız. İsveç Televizyonu, Latin Amerika temsilcileri olarak Barbro ve beni görevlendirmiş bulunuyor. İtalyan yolcu gemisi Verdi'den ayrılırken, uzun bir süre makarna yememeye karar veriyoruz. Bir ay süreyle, öğlen akşam yediğimiz Ravioli, Linguini, Fettuçinileri ile tüm spagetti çeşitleri Napoliten, Cenoveze ve Karbonalar'ı hâlâ tamam hazmetmiş değiliz! Gemiden inerken aşağıda bizi bekleyen dost yüzler görüyoruz. Fernando ve Elisabet gülümseyerek karşılıyorlar bizi. Şili'ye biraz da onlar yüzünden daha doğrusu onlar sayesinde gelmiş bulunuyoruz. Küba'da rastladığımız bu Şilili gazeteci çift, bize ülkelerini öyle bir anlattılar ki, Barbro ve ben karar vermekte zorluk çekmedik.

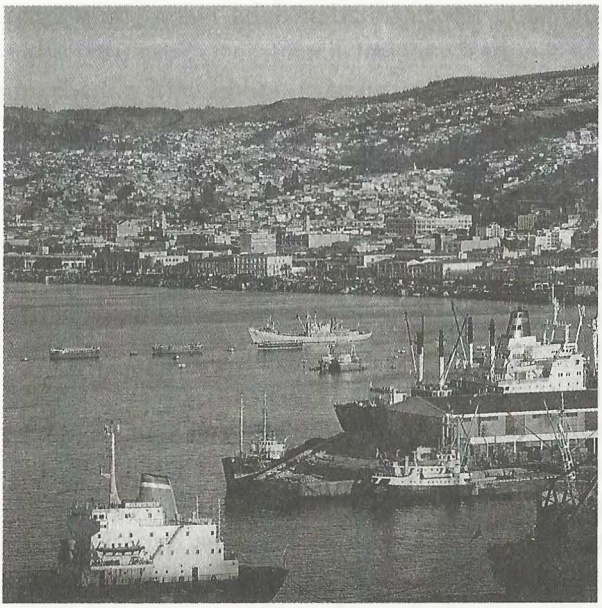

Latin Amerika'da halk oyuyla seçilmiş ilk sosyalist Cumhurbaşkanı Allende halkı selamlıyor

Güneşli bir ilkbahar günü Şili'ye ayak bastığımız şu 1971 yılında, yaşamımızın en ilginç, en coşkulu birkaç yılını burada geçireceğimizden haberimiz yok. Çoluk çocuk, film ekipmanı arabamızın giriş işlemleri, Fernando'nun yardımıyla kısa sürede tamamlanıyor. Ve kendimizi bir saatlik mesafede bulunan Santiago yolu üzerinde buluyoruz. Başkent Santiago'da, birçok Latin Amerika kentleri gibi eskiyi korumasını bilmiş. Eskinin, kendi geçmişleri, yakın tarihleri ve kimlikleri olduğunun bilincindeler. Gözümün önüne kendi ülkemin kentleri geliyor. İstanbul, İzmir ve diğerleri. Modernleşme adına eskiyi yıkıp, beton gettolar dikmek... Çocukluğumun İzmir'ini, Karşıyaka'nın cumbalı, bahçeli beyaz evlerini düşlüyorum.

Çılgın coğrafya

Otel Crillon'a yerleşiyoruz. Çağ başında yapılmış, hoş bir bina. Daha ilk günlerde ne kadar ilginç bir ülkeye geldiğimizin farkına varıyoruz. Şili kadar çılgın coğrafyası olan başka bir ülke yoktur. Pasifik Okyanusu ile And Dağları arasında sıkışmış 4 bin 300 kilometre uzunluğunda ince bir şerit düşünün. Genişliği, en fazla 200 kilometre olan bir ülkeyi alın, Avrupa'ya getirin, en kuzeyini Danimarka'nın üzerine koyun. Güney ucunun Orta Afrika'ya vardığını göreceksiniz. Batı yarım küresinde her şey, bize göre ters ve değişik. Örneğin yaz kış farklı. Şili'ye vardığımız eylül ayı, ilkbaharın başlangıcı. Bizdeki kış ayları, buranın sıcak yaz ayları. Güney Amerika'nın kuzeyi sıcak, güneyi soğuk. Böyle garip coğrafi konumu olan bir ülkede doğa, nefes kesici güzellikte. Kuzeyde yüzyıllardır yağmur yüzü görmemiş çöller var. Ortalarda iklim ılıman. Güney ise yemyeşil ormanlarla, tepeleri karlı sönmüş yanardağlarla kaplı. Ülkenin en güney ucunda, hırçın dalgaların dövdüğü bir kayanın üstüne çıkıp ufuğa baktığınızda, göremez-

Valparaiso Limanından bir görüntü

Bir haftalığına geldiği Şili'yi çok sevip iki ay kalan Fidel Allende'yle beraber

siniz ama karşınızda Antarktika Kıtası'nın olduğunu hissedersiniz.

Crillon Oteli'nde kaldığımız on gün içinde, bir taraftan da ev arıyoruz. Kolaylıkla istediğimiz gibi, hatta istediğimizden daha iyisini buluyoruz. "Unidad Popular"ın (Halk Cephesi) seçimi kazanması, Sosyalist Allende'nin iktidara gelmesinden sonra Şili burjuvazisi, yükte hafif pahada ağır neleri varsa yanlarına alıp ülkeyi terketmişler. Arkada bıraktıkları lüks villalar ise, bedava denecek fiyatlarla, isteyene kiralanıyor. Bazı ülkelerdeki, "komünistler geliyor, her şeyimizi elimizden alacaklar" kâbusu burada da geçerli. Şili'de geleneksel umacının rolünü şimdi sosyalistler üstleniyor. Las Condes, kentin kuzeyinde varlıklı insanların oturduğu bir semt. Yeni evimiz tek katlı, zümrüt yeşili çimenli bir bahçenin ortasında, karlı ve heybetli And Dağları'na bakıyor. Böyle bir evde oturduğunuzda, kendinizi rahatlıkla İsviçre ya da Avusturya'da hissedebiliyorsunuz. Ama evin biraz ilerisindeki Poblacion (gecekondu mahallesi) size, Şili'de olduğunuzu hemen hatırlatıyor. Hele mahallenin adı, Che Guevara'nın öldürüldüğü köyün adı olan "Nacahuaso" olursa... Oğlanı kreşe, Deniz'i okula yerleştiriyoruz. Erken yaşta olgunlaşmış, politik bilinç düzeyi yaşına göre yüksek Ayperi için tüm Şili bir okul zaten. Ayrıca İspanyolca'yı hepimizden iyi konuşuyor.

Fernando, Şili'nin en ünlü gazetecilerinden biri. Hem günlük bir gazetede hem de *Kanal 7* televizyonunda çalışıyor. Unidad Popular'ı destekleyen

ama, gerektiğinde sert biçimde eleştiren, gözü pek, sevilen bir basın mensubu. Bizi herkese tanıştırıyor. Bakan, parti lideri, milletvekili kim olursa, kapı bile çalmadan giriyor herkesin odasına. Biz de arkasından tabi. Kısa bir sürede, bu ülkede tanınması gereken önemli kimseleri tanımış oluyoruz. Bunların başında Allende geliyor. Şili'nin tarihinden iki önemli cumhurbaşkanı geçmiş. Birinin adı Balmaceda, diğeri Allende. İkisi de zengin burjuva sınıfından gelen, prensip sahibi, yürekli adamlar. Halklarının kaderini değiştirmek istemiş, onlara insan gibi yaşama umudunu vermişler, ama ikisinin de iç ve dış çıkarlar yüzünden sonları ölümle noktalanmış. Balmaceda, intihara zorlanmış, Allende ise askerî bir darbe ile, cumhurbaşkanlığı sarayı başına yıkılarak öldürülmüş.

Popüler cumhurbaşkanı

La Moneda Sarayı, aynı isimdeki meydana bakar. Kapısında çizmeli, süvari üniformalı, "carabiniero" denilen jandarmalar bekler. Avlu ve bahçesinde yaşlı kadınların yün ördüğü, çocukların oyun oynadığı, herkesin girip çıkabildiği, huzur dolu, cumhurbaşkanlığı sarayına pek benzemeyen bir saraydır La Moneda. Allende bir sabah bizi burada kabul ediyor. Hoşsohbet, sevecen bir insan. Kendisiyle belgesel yapmak istediğimizi söylüyoruz. "Neden olmasın" diyor gülerek. İleri bir tarih saptayarak ayrılıyoruz. Ama neredeyse her gün Allende ile karşılaşıyoruz. Sosyal reformların hemen uygulamasına geçen bu dinamik başkan, hiç yerinde oturmuyor. Bir gün bakır madenlerinde işçiler arasında, diğer bir gün gecekondu mahallesinde, başka bir gün ise toprak dağıttığı köylüler arasında. Şili'de her küçük çocuk ve hamile kadının ücretsiz yarım litre süt almaya hakkı var. Bizi her gittiği yerde görmeye başlayınca "Siz belgesele başlamışsınız bile" deyip şakalaşıyor. Şili'ye gelen yalnız gazeteciler değil, yabancı politikacılar, devlet başkanları Allende'yi görmek için sıraya girmişler.

İsveç, Şili ile en iyi ilişkileri olan ülkelerin başında geliyor. Unidad Popular'ı iktidara gelmeden önce desteklemiş, İsveç Sosyal Demokrat Hükümeti. O sıralarda, Şili'nin İsveç Büyükelçiliği boş. Yeni birinin atanması bekleniyor. İsveç Dışişleri Bakanı, Şili'yi ziyaret ediyor. Akşam bir kokteylde, eskiden tanıdığımız Bakan ile sohbet ediyoruz. Bakan bize, "Sizce buraya büyükelçi olarak kimin atanması doğru olur?" diye soruyor. Barbro ve ben hiç düşünmeden Harald Edelstam'ı öneriyoruz. Halen Guatemala'da bulunan bu büyükelçi, burası için biçilmiş kaftan. Kısa bir süre sonra dostumuz Harald, İsveç'in büyükelçisi olarak Santiago'ya geliyor. Eski dostların tekrar buluşması her zaman mutlu bir olaydır. Ve bu ıslatılarak kutlanır. Biz de öyle yapıyoruz. Kimbilir, bizim önerimizin de küçük bir etkisi olmuş olabilir.

Nazım'ın dostu Pablo Neruda

İsla Negra'da, (Kara Ada) deniz kıyısında, basık, tek katlı bir taş ev vardır. Bu evde Şili'nin büyük şairi Pablo Neruda yaşar. Evden dışarı baktığınızda, koca Pasifik Okyanusu'nun dev dalgalarının, katlana katlana gelip, kıyıda beyaz köpükler bırakarak tükendiğini görürsünüz. Lorca'nın dediği gibi "Se muere tambien el mar!" (denizler bile ölür). İsla Negra, denizin her gün, her saat, her dakika tekrar tekrar öldüğü yerlerden biridir. Neruda'yı Paris'ten tanıyoruz. Şili'de buluşmak üzere sözümüz var. Ülkesinde olduğu zaman ya deniz kıyısında İsla Negra'da oturuyor, ya da Santiago'ya yukarıdan bakan San Cristobal Tepesi'ndeki küçük evinde. İki evinde de birkaç kez buluşuyoruz. Sade döşenmiş, mütevazı evler bunlar. İsla Negra, daha çok oturup çalıştığı yer. Neruda, üç nesnenin koleksiyonunu yapıyor. Birincisi deniz kabukları, her tür ve her renkten binlerce kabuk var evinde. İkincisi, içinde yelkenli gemiler olan şişeler. Üçüncüsü ise eski yelkenli gemiler önlerinde bulunan, tahtadan oyulmuş, aslan ve kadın heykelleri. Koca şair, bunlarla çocuk gibi oynadığını hiç saklamıyor.

Neruda, yalnız Şili'nin değil, tüm Latin Amerika Kıtası'nın en çok okunan, en sevilen şairi. Birkaç yıldır adı, Nobel Ödülü için geçiyor. Bu yıl, (1971) Nobel'i alacağına neredeyse kesin gözle bakılıyor. Kısa bir süre önce Neruda, ülkesinin büyükelçisi olarak Paris'e atanmış, orada bulunuyor.

Neruda Şilili hayranlarıyla

Pablo Neruda Santiago'daki evinin bahçesinde

Ekim ayının sonlarındayız ve bir gün haber geliyor. Pablo Neruda, 71 yılının Nobel Edebiyat Ödülü'nü alıyor. Şili'de yer yerinden oynuyor. Nasıl önemli futbol maçlarından sonra insanlar sokaklara dökülür, arabalar durmadan klakson çalar, aynen böyle bir manzara ile karşı karşıyayız. Akşam Allende, televizyonda bir konuşma yapıyor. Neruda ve Şili halkını kutluyor. Bu, ülkesinin prestiji açısından Allende için önemli bir olay. 10 milyon nüfuslu, küçük bir Latin Amerika ülkesi olan Şili, yıllarca önce kadın şair Gabriela Mistral ile aldığı Nobel Ödülü'ne ikinci kez Neruda sayesinde kavuşuyor. Hiç unutmam bir gün, San Cristobal'daki evinin bahçesinde, Neruda ile sohbetlerimizden birinde söz Nazım Hikmet'e gelmişti. Neruda, Nazım'ı iyi tanırdı. Politik inançları aynıydı, yazdıkları şiirlerde ortak yanları vardı. Moskova'da, Paris'te birçok kez beraber olmuşlardı. Neruda, "Bana ve benim gibilerine şair diyorlar" dedi. Ve sonra her an kapanacakmış gibi duran göz kapaklarının altından bana bakarak, "Nazım, çok büyük bir şairdi. Siz O'nun kıymetini bilmediniz. Ülkeniz için ne büyük kayıp" diye ekledi.

Amerika'ya başkaldırı

Şili, dünyanın en büyük üstü açık bakır madenlerine sahip. On binlerce işçi, ekmek parasını, bu sarı madenden çıkarıyor. Şili, bakırdan büyük kazançlar elde etmesi gerekirken edemiyor. Çünkü, bakır madenleri büyük Amerikan şirketlerinin elinde. Yıllar yılı sürmüş bu büyük haksızlığa kimse, karşı gelmeye cesaret edememiş. Salvador Allende bir gün, Şili'nin bakırını millileştirdiğini ilan ediyor. Kıyamet de o zaman kopuyor! Şili bayram yaparken, Amerika tehditler savurarak homurdanmaya başlıyor. Bir süre

Ramona Parra gençlik kolu Santiago'nun duvarlarını boyuyor

sonra da uluslararası Amerikan telefon şirketi ITT millileştiriliyor. Amerika artık Allende'yi bir düşman olarak görüyor. Bu düşmanın işini zorlaştırmak, gerekirse onu ortadan kaldırmak için önlemler almaya başlıyor. Bir sabah, Şili'nin en yüksek tirajlı gazetesi *El Mercurio*'da Nathaniel Davies'in ABD'nin Santiago büyükelçisi olarak atandığını okuyoruz. Davies, bir sabah bizi ayağında terlik, robdöşambr ile karşılayan eski Guatemala elçisi. Şimdi CIA'nın Latin Amerika sorumlusu olan bu "diplomat", Şili'nin karışmaya başlayan işlerini düzeltmeye(!) geliyor. Aynı akşam Fernando, *7. Kanal*'da yeni Amerikan Büyükelçisi'ne "Hoşgeldiniz" diyor ve halen elçilikte çalışan altı CIA ajanının isim, soyadı, adres ve telefon numaralarını bildiriyor. Programı da "İyi geceler, iyi uykular sayın Büyükelçi" diye bitiriyor. O gece Nathaniel Davies'in gözüne uyku girdiğini sanmıyorum.

Amerika'nın tutumunu protesto eden halk, büyük yürüyüşler düzenliyor. Bir keresinde Plaza Bulnes ve Alameda Bulvarı'nı bir milyon insanın nasıl doldurduğunu, Allende'nin nasıl coşkulu bir konuşma yaptığını gördüğümde, bu cumhurbaşkanını yıkmak isteyenlerin, halkı da yok etmeleri gerektiğini düşünüyorum. "Un pueblo unido jamas sera vencido!" (kenetlenmiş bir halk hiçbir zaman yenilmez). "Patria o muerte, venceremos" (ya vatan ya ölüm, zafer bizimdir) bir milyon insanın hep bir ağızdan haykırdığı bu sloganlar hâlâ kulağımı çınlatır.

Moneda Sarayı'nda Companero Presidente'nin çalışma odasında çekim yapıyoruz. Şili'de herkes birbirini "Companero" (arkadaş, dost) diye çağırır. Cumhurbaşkanına da böyle hitap etmek doğal. Barbro, ses alıyor, ben kamerayı kullanıyorum. Ayperi de, oda biraz loş olduğu için arkamda ışık tutuyor. Bir süre sonra ensemde bir sıcaklık hissetmeye başlıyorum. Ayperi, Allende'ye bakmaktan ışığı O'na değil, enseme doğru tutuyor. Biraz önce başkan Ayperi'nin hatırını sormuş, kendisini "Güzelim" diye çağırmış, bizimki havalarda! Kendisi de farkına varıp düzeltiyor ışığı. Ama biraz sonra ensem gene yanmaya başlıyor. Allende de işin farkına varınca çekimi durduruyoruz. Ben ensemi yıkamaya giderken, içerideki odadan kahkahalar geliyor.

Şili'de geniş bir çevremiz oluşuyor. Yazar, çizer, tiyatro oyuncusu, ressam ve heykeltıraşlar, dostlarımız arasında çoğunlukta olanlar. Bir de dış ülkelerden gelip, Şili devrimine katkıda bulunmak isteyen sanatçılar var. Bunların dışında, politik mültecileri de saymak gerek. O tarihlerde Şili'nin yakın ve uzak komşuları, Arjantin, Peru, Bolivya, Paraguay, Uruguay ve Brezilya'yı askerî diktatörler yönetiyor. Bu baskı rejimlerinden kaçabilenlerin tek sığınabilecekleri yer Allende'nin Şili'si. Haftanın birkaç günü değişik dostların evinde toplanıyoruz. Pazar günleri bizim sıramız. Türk yemekleri, çok beğeniliyor. Hele yaptığım zeytinyağlı dolmalar ve çerkez tavuğu menülerimizin değişmeyen çeşitleri arasında. Şili'de her aradığımız gıda maddesini kolay bulamıyoruz. Et, haftanın belirli günleri satılıyor. Bizim çerkezin tavuğunu bulmak içinse özel bir dikkat ve gizlilik gerekiyor. Tavuk bulabileceğim iki dükkân var. Yalnız, kalabalık müşteri topluluğu içinde, pat diye "Tavuk var mı?" diye soramıyorsunuz. Tavuğun parolası var. Bir dükkânda "soğan", diğerinde ise "havuç". Ben dükkâna girip "iyi günler" dedikten sonra "Hay. Cebollo hoy dia?" (Bugün soğanınız var mı?) diye soruyorum ve alt raflardan verilen, itina ile sarılmış tavuğu alıp çıkıyorum. Öbür dükkânda da aynı işlem, "havuç" üzerinden yapılıyor. Bir gün gene böyle gittiğim dükkânda, "Bugün soğanınız var mı?" dediğimde adam bir torba soğanı önüme koyuyor. Ben alçak sesle "Pardon, ben soğan istemiştim" diyorum. Adam yüzüme bakıyor, "işte verdim ya" diyor. Birden kafamda şimşek

çakıyor, ben parolaları şaşırmışım. Hemen düzeltiyorum. "Havuç var mı?" diye soruyorum. "Ha şöyle söylesene kardeşim, her şeyin bir adı var" deyip, iyi paketlenmiş tavuğu getirip veriyor.

Minik karıncayla tango

Çarşamba akşamları, Hormiguita'nın evinde toplanıyoruz. Hormiguita, İspanyolca "Minik karınca" demek. Asıl adı Delia Del Carril olan bu ilginç kadın, Pablo Neruda'nın ilk karısı. Minik karınca adını ona, İspanya iç savaşında takmışlar. Neruda ile beraber aç, susuz, yaralı insanlara, boyundan büyük paketler taşıdığı için... Minik karıncayı, kimse elleri boş görmemiş, Hormiguita, soyu tükenmekte olan, yalılarda büyümüş, eski İstanbul hanımefendilerine benziyor. Yaşamı boyunca, ilerici politik düşüncelerinden hiç ödün vermemiş. Şimdi, ateşli bir Allende taraftarı. 88 yaşının tüm görkem ve güzelliğini taşıyan, ruhen gepgenç bu kadının bir zamanlar Neruda'nın başını nasıl döndürdüğünü tahmin edebiliyorum. Delia, aslında Arjantinli. Buenos Aires aristokrasisinden geliyor. Zengin bir işadamının kızı. Bize, çocukluğunda gemiyle Arjantin'den Avrupa'ya giderken, nasıl babasının gemiye bir de inek aldığını anlatıyor, çocukların süt gereksinimini sağlamak için.

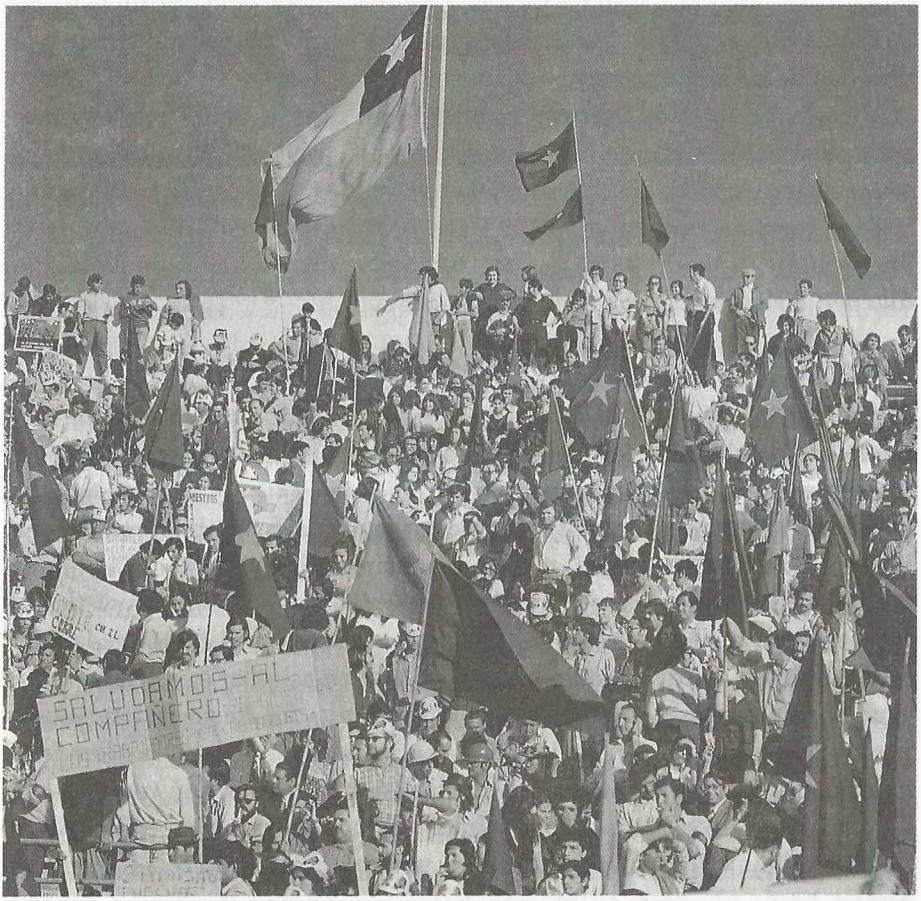
Çarşamba akşamları, Lynch Norte semtindeki ev, en ateşli tartışmaların, en coşkulu şarkıların ve en güzel tangoların yapıldığı yer. Eve erken de geç de gelsek, Hormiguita'yı hep bekliyoruz. O, yukarıda sanki sahneye çıkacak bir oyuncu gibi, makyajını bitirip kendine son bir çeki düzen verdikten sonra, merdivenlerden ağır ağır inerdi aşağıya... Herkese değişik dillerde hitap edip "Hoşgeldiniz" derdi. Arkasından hemen, "Bugünkü yürüyüş nasıl geçti?" diye sorar, politik haberleri alırdı. Bazen arka bahçedeki atölyesinde, son yaptığı tabloları gösterirdi. Minik Karınca'nın yaptığı atlar ünlüydü. Bu ufak tefek, narin kadının, böyle şaha kalkmış koca atlar yaratması, görenleri şaşırtırdı. Sonra yemekler yenir, nefis Şili şarapları içilir, sıra sonunda tangoya gelirdi. Dans, Hormiguita için bir "pasion" (tutku) idi. Hepimizle yorulmadan, teker teker dans ederdi. Şimdi, uzun yıllar sonra, Şili'den söz edildiğinde nedense ilk önce aklıma Lynch Norte'deki Hormiguita'nın evinde geçirdiğimiz çarşamba geceleri gelir...

Şilililer, politik bilinç düzeyi yüksek bir halktır. Düşüncelerini, her fırsatta, her yerde açıklamaktan çekinmezler. Poblaciones'de (gecekondu mahalleleri) her barakanın önünde, oy verdikleri partinin bayrağı asılıdır. Demokratik ortamın yarattığı bu yaşam tarzı, ileride demokrasinin ayaklar altına alındığı askerî darbede karanlık güçlerin işlerini kolaylaştıracaktı. Allende, kaybedecek vakit olmadığını söyleyerek, reform planını hızla uygulamaya devam ediyor. Yalnız parlamentoda çoğunluğa sahip olmadığı için,

çoğu kez reformların geri çevrildiğini görüyor, bu durumda ülkeyi kararnamelerle yönetmeye çalışıyor. Santiago Emniyet Müdürü, Allende'nin yakın adamı. Bizim de dostumuz. Bir polis müdüründen arkadaşım olacağı hiç aklıma gelmezdi. Kültürlü, aydın bir adamdı. Eduardo Paredes, politik inancından hiç ödün vermedi. Şili darbesinde, insanlık dışı işkenceler görerek öldürüldü.

Tencereler yürüyüşü

Şilililer, dış görünüş olarak Türkler'e benzerler. Barbro ile sokakta yürürken bir çift göstererek, "Bak" derdim, "Kadıköylü Bülent Bey ile Necla Hanım gezmeye çıkmışlar." Gerçekten de benzerlerdi. Sık sık böyle şakalaşırdık. Santiago'yu ikiye bölen Mapucho Nehri'nin batı kıyısında hallerde ça-

Santiago Futbol Stadyumu coşkulu günlerinde... Darbe sonrası aynı stadyum karanlık olaylara sahne olmuş, ünlü ozan Victor Jara gaddarca burada öldürülmüştü

lışan hamallar, eskiden Galata Köprüsü'nün üstündekilerin aynısıydı. Allende'nin iktidara gelmesini bir türlü hazmedemeyen, başta Hıristiyan Demokrat Parti'den ve tüm sağ bloktan artık hoşnutsuzluk sesleri yükselmeye başlıyor. Oligarşinin değişmez parçası Şili aristokrasisi, kendilerine özgü yöntemlerle Halk Cephesi'ni protesto etmeye hazırlanıyor. Sol cephenin, aristokrasiye taktığı ad ise ince bir zekanın buluşu: "Momio." Bu "mumya" demek. Yıllar yılı, sosyal değişim ve gelişimlere ilgisiz kalmış bu sınıf, şimdi kıskançlıkla bu reformları gerçekleştiren Allende'yi insafsızca eleştiriyor. Bir gün Momio'ların yürüyüş düzenlediği haberi geliyor. Providencia semtinde gördüğümüz manzaraya gülmemek için, kendimizi zor tutuyoruz. Kuaförden yeni çıkmış saçları, Chanel tayyörleri ile şık hanımlar, ellerindeki boş tencerelere kaşıklarla vurarak "Yemek istiyoruz, et, tavuk istiyoruz" diye bağırıyorlar. Mumyalar canlanmış ve sokağa dökülmüşlerdi. Yalnız kadınların katıldığı "La Marcha De Las Caserolas" (Tencereler yürüyüşü) büyük yankılar yaptı. Dış basın habere geniş yer verdi. Oligarşinin elinde olan ordudan da sinyaller gelmeye başlamıştı.

Allende, bu konuda uyarıldığı zaman, "Şili ordusu politikaya karışmaz, yapısında ve geleneğinde bu yoktur" diyordu. Ama gelişen olaylar, çizme seslerinin yaklaşmakta olduğunu haber veriyordu. İki yıla yakın kaldığımız Şili'den ayrılma zamanı gelmişti. Daha görülecek birçok ülke, yapılacak birçok belgesel vardı. Yürekten bağlandığımız, can dostlar edindiğimiz bu ülkeden, kendimizden bir şeyler bırakarak ayrıldık.

Kanlı darbe

11 Eylül 1973 günü radyolar, Şili ordusunun ayaklandığı haberini veriyordu. Sabahın erken saatlerinde La Moneda Sarayı'na gelen Cumhurbaşkanı Allende'yi ordu, teslim olmaya çağırıyordu. Bunu geri çeviren Allende, daha ele geçirilemeyen bir radyo istasyonu kanalıyla halka hitap ediyor, Şili halkının kendisini seçtiğini, teslim olmaktansa ölmeyi yeğlediğini bildiriyordu. Bu son konuşması olacaktı. Öğlene doğru, Şili Hava Kuvvetleri'ne mensup Hawker Hunter uçakları, demokrasinin simgesi La Moneda Sarayı'nı bombalıyorlardı. Bir süre sonra saraya giren askerlerle, Allende'nin bir avuç koruması arasında silahlı çatışma başlıyordu. Herkesin şaşkın bakışları altında, başında miğferi, elinde Uzi marka otomatik silahıyla Allende de onların arasındaydı. Bu sırada çekilen bir fotoğraf, O'nun son resmiydi. Şili Cumhurbaşkanı, çarpışa çarpışa ölmüş, öldürülmüştü. Darbeciler, Allende'nin intihar ettiği yalanını dünyaya yaymakta gecikmiyorlar. Sonradan bunun böyle olmadığı anlaşılıyor. Fernando Chavez tek başına kalınca, oradan kaçmayı başarıyor. Çok sonra bize İsveç'te Companero Presidente'inin öldürüldüğünü, gözleriyle gördüğünü anlatıyor. Darbeyi izleyen

günler, Şili'nin karanlıklara boğulacağı yılların başlangıcı oluyor. Latin Amerika tarihinde görülmemiş bir insan avı başlıyor. Acımasız bir şiddetle insanlar evlerinden alınıp, önce Santiago futbol stadyumuna, sonra da bir bilinmeyene doğru götürülüyorlar. Bunlar arasında birçok dostumuz var: Gazeteci Fernando, TV Müdürü Augusto Olivares, Emniyet Müdürü Eduardo Parades, türküleri herkesin dilinde dolaşan ozan Victor Jara ve daha birçoğu. Victor'un trajik sonu, darbenin en çok yankı yapan olaylarından biri. Stadyumda kendisini tanıyan bir yüzbaşı O'na, "Sen o şarkılarını hangi elinle çalardın" diye soruyor. Victor Jara, olacaklardan habersiz, sağ elini gösteriyor. Elini masanın üzerine koymasını söyleyen subay, çektiği kasaturası ile bir vuruşta Victor'un parmaklarını kopartıyor. Tüm futbol stadyumu, verilmeyen bir penaltıyı protesto eder gibi bağırarak ayağa fırlıyor. Havaya açılan ateş, dipçik ve tekmelerle susturuluyor insanlar. Soyunma odasına giden koridorda, Victor Jara'yı, başından bir kurşunla vurarak öldürüyorlar. Hastanelerin morgları, ceset yığınlarıyla dolup taşıyor.

Kahraman büyükelçi

İnsanların bu cehennemden kaçıp kurtulabilecekleri tek yer var. O da Santiago'daki yabancı elçilikler. İyi korunan bu elçiliklere girebilmek de kolay değil. Gece bahçe duvarından atlayanlar kurtuluyorlar. Demokratik ülkelerin elçiliklerinin her birine, yüzlerce Şilili sığınmış bulunuyor. Plaza İtalya'daki Arjantin Elçiliği, en ağır yükü taşıyor. Burada 700 kişi barınıyor. Dostumuz İsveç Elçisi Harald Edelstam her zamanki gibi en korkusuz, en yürekli ve en becerikli diplomat. Elçiliğin kapılarını ardına kadar açan Harald, bununla yetinmeyip sokaktan insan topluyor. Küba Büyükelçiliği, aynı cadde üzerinde, İsveç'inkinin 200-300 metre ilerisinde bulunuyor. Allende iktidarının dostu Küba, darbecilerin en büyük düşmanı. Castro'nun elçiliği, Şili'nin en büyük ve personel adedi en yüksek olanı. 200'e yakın çalışanı olduğu söyleniyor.

Darbenin üçüncü günü, Şili Silahlı Kuvvetleri, Küba Elçiliği'ni kuşatıp, herkesin dışarı çıkıp teslim olmasını istiyor. Çıkmazlarsa ateş açacaklarını eklemeyi de unutmuyorlar. Diplomatların dokunulmazlığı, elçiliğin Küba toprağı sayılması, uluslararası hukuk kuralları darbecilerin umurunda bile değil. Durumu kendi elçiliğinden gören Edelstam, hemen harekete geçiyor. Birkaç yüz metrelik mesafe olmasına rağmen, resmî otomobiline binip İsveç bayrağını çekiyor, "Küba Elçiliği'ne" diyor şoförüne. Kırkbeş saniye sonra oradadır Harald. Askerler, arabayı durdurup "Geçemezsiniz" diyorlar. Harald, arabasından sakin bir şekilde iniyor ve ablukadan sorumlu binbaşıya, kendisinin İsveç Büyükelçisi olduğunu, içeride Kübalı meslektaşı ile önemli bir konuda görüşmesi gerektiğini anlatıyor. Binbaşı, emir aldığı-

nı, kimseyi içeri bırakmayacağını söylüyor. Büyükelçi ile binbaşı arasında sıkı bir pazarlık başlıyor. Sonunda Edelstam, subayı ikna ediyor. Binbaşı, "Ama yalnız on dakika için girebilirsiniz" diyor. İsveçli de "on dakika benim için yeter de artar bile" deyip Küba Elçiliği'ne giriyor ve... üç gün oradan çıkmıyor. Darbeciler içeride dost bir ülkenin büyükelçisi varken hiçbir şey yapmaya cesaret edemiyorlar. Bu kritik durumdan önce İsveç haberdar ediliyor, arkasından olay BM'ye duyuruluyor. Üçüncü günün sonunda gelen dört otobüs, Küba Elçiliği personelini Pudahuel Havaalanı'na götürüyor. Kortejin başında, kendi arabasında, sakalları biraz uzamış, yorgun ama mutlu İsveç Büyükelçisi Harald Edelstam bulunuyor.

Bir süre sonra Küba'yı ziyaret eden Edelstam, milli bir kahraman gibi karşılanıyor. Birçok ülke gibi İsveç de siyasi sığınma isteyen binlerce Şilili'ye kapılarını açıyor. Bir avuç dostla tekrar buluşmanın mutluluğunu yaşarken, aklımız hiç iz bırakmadan kaybolan 40 bin Şilili'ye gidiyor. O sırada başka bir diplomat, Santiago'daki elçiliğinde muhtemelen sevinçten ellerini ovuşturuyor. Bu, yakından tanıdığımız ABD'nin Şili Büyükelçisi ve CIA'nin Latin Amerika sorumlusu Nathaniel Davies. Ülkesinin Allende'yi devirme operasyonu başarıyla sonuçlanmış, artık onu başka ülkeler, başka önemli görevler(!) bekliyor...

Barbro ile beraber İsveç Televizyonu için bir film çalışmasına başlıyoruz. Darbeden sonra Santiago'da, Arjantin Elçiliği'ne sığınan 700 Şilili'nin öyküsü. Bir drama belgesel olan bu filmde oynayanların çoğu, darbeyi yaşamış, Arjantin Elçiliği'nde gerçekten bulunmuş insanlar. Stockholm'un banliyösü Botkyrka'da büyük bir evden Victor Jara'nın ezgileri yükseliyor. İçeride daha dün yaşanmış bir insanlık dramının filmi çekiliyor. Bu, bizim için, bir tür Allende ve Şili'ye vefa borcumuzu yerine getirmek oluyor...

Castro'nun Küba'sı

Küba'ya ilk gidişim 70'li yılların başına rastlar. Fidel'in, silah arkadaşları ile Sierra Maestra dağlarından düzlüğe inip Havana'ya girişinin üzerinden ancak on küsur yıl geçmişti. Hep duyup, hiç görmedikleri bu masal kahramanlarını birdenbire, canlı kanlı karşılarında gören Havanalılar'ın çılgına döndüklerini çok dinlemişimdir.

Otuzüç yaşında genç bir avukat Fidel ile gene aynı yaşlarda bir doktor olan Che'nin başrollerini paylaştıkları bu devrim hareketini alkışlamayan yok gibiydi o sıralarda. Kanlı bir diktatörü devirerek, "gayrı resmî" bir Amerikan sömürgesi olan Küba'ya onurlu bir kişilik kazandıran bu devrimi, sağduyusu olan insanlar hayranlıkla karşılamışlardı. İlk bir-iki yıl coşkulu bir çalışma içinde geçerken, sağlık ve eğitim konusunda, bizdeki deyimle çağ atlayabilen Kübalılar'ın sevinci uzun sürmeyecekti. 1962'de güçlü kuzey komşu Castro'nun adasına ambargo koyuyordu. Gerekçe her zamanki gibi "arka bahçe edebiyatı" idi. Amerika, bu kadar yakınında, kafa dengi olmayan ve güçlenen bir ülkeye tahammül edemezdi.

İşte adaya bu ilk gelişimde ambargo onuncu yılını dolduruyordu. Havana'nın iki büyük otelinden birine, Otel Nacional'a yerleşiyoruz. Otel ve oda seçme şansımız yok. Kimsenin konuğu da değiliz. Kendi paramızı kendimiz veriyoruz. Her şeyimiz önceden planlanmış, bir değil birkaç rehberimiz var. Bize karşı saygılı ve sevecen davranıyor Kübalılar. Otel, eski bir saray yavrusunu andırıyor. Tropik ağaçların süslediği geniş bir bahçesi var. Odamızın penceresi denize bakıyor. Çok uzaklarda, ufukta Key West'i ve Florida kıyılarını görür gibi oluyorum...

Havana'nın "kordon boyu" Malécon

Şüpheli gözler

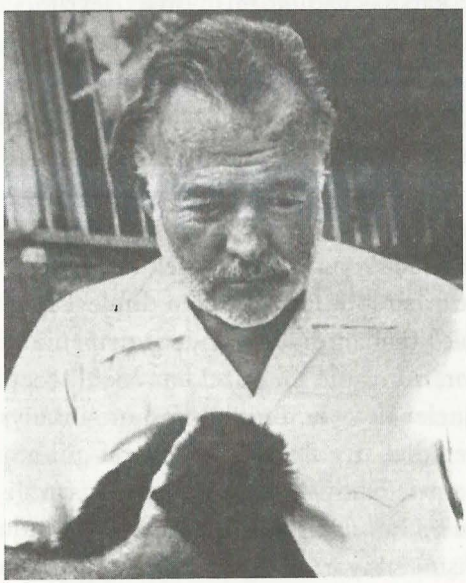
Amerika'nın dost olmayan tavrı, Kübalılar'ı paranoyanın eşiğine getirmiş. Yabancılara şüpheli gözlerle bakıyor. Hiçbir Kübalı bir yabancı ile izinsiz ilişki kuramıyor. Otellerde, görevlilerin dışında Kübalı görmek mümkün değil. Bizim otelin lobisinde ağzında purosu, hasır şapkalı, gazete okuyan bir adam görüyorum her zaman. Küba'nın tek gazetesi *Granma*'yı okuyan bu adamı bir gün Barbro işaret ederek, "Gazetenin tarihine bak" diyor. Bakıyor ama bir şey anlamıyorum. "Adam üç gündür aynı tarihli gazeteyi okuyor, daha doğrusu okur gibi yapıyor" diyor Barbro. Artık her sabah adamın yakınından geçip, gazetenin tarihine bakmak alışkanlık haline geliyor bizim için. Ve bu sivil polis, adada kaldığımız üç hafta içinde demirbaş ak-

sesuarı olan aynı tarihli gazeteyi elinden düşürmüyor.

Otel odalarının dinlendiğini bilmeyen yok. Otelimizde kalan Arjantinli gazeteci dostumun odasında oturuyoruz. Küba'ya sempatiyle bakan bu arkadaşımız sesini alçaltarak, "Bakın" diyor. "Odaların ne kadar iyi dinlendiğini size bir deneyle göstereceğim!" Ve birden sesini yükselterek, "Küba bir yeryüzü cenneti. Gelecek yıl temmuz ayında eşim ve iki çocuğumla burada tatil yapmak ne kadar hoş olacak" diye konuşuyor. Bende jeton biraz geç düşüyor. Sonra içimden "bu kadar da olmaz" diyorum. Ertesi sabah Arjantinli dostumuz gülerek, elindeki davetiyeyi bize gösteriyor. "Devrimci Küba Hükümeti, sizi, eşinizi ve iki çocuğunuzu gelecek yıl temmuz ayında, Havana'da ağırlamaktan mutluluk duyacaktır." İletişim teknolojisinin en çarpıcı örneği bu!

Hemingway'in Küba'sı

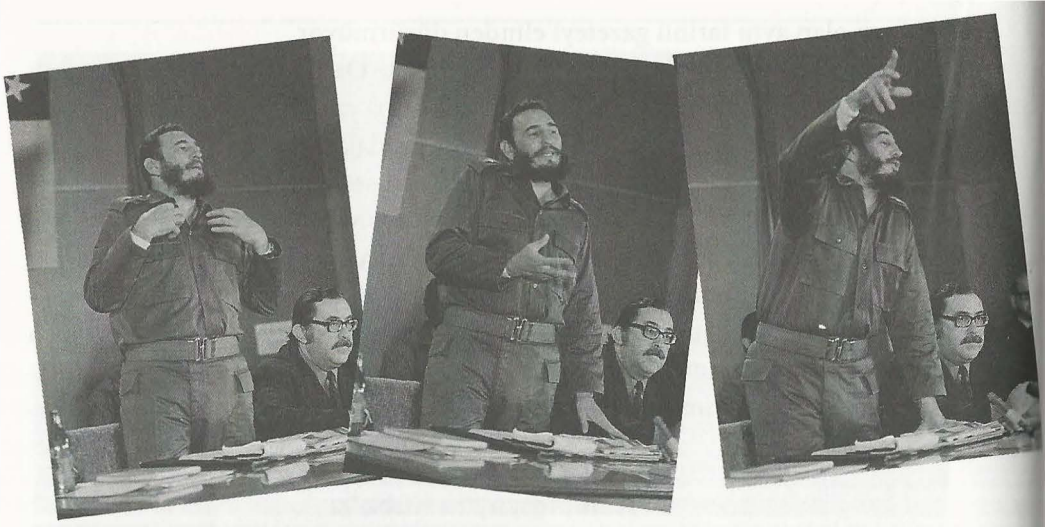
Şöyle bir bakıldığında Havana, insanda bakımlı, modern bir kent izlenimi bırakır. Hele, deniz kıyısında Kübalılar'ın volta attığı Malecon, bizim İzmir'in kordon boyunu anımsatır. Hilton Oteller zinciri, gelmiş geçmiş en muhteşem kazığını, Küba'da yemiştir. Devrimden birkaç ay önce tamamlanıp açılan Havana Hilton, devrimden kısa bir süre sonra millileştirilerek Havana Libre (Özgür Havana Oteli) olarak hizmet vermeye başlamış. Bir de eski Havana var ki eğri büğrü, kaldırım taşlı dar sokakları, koltuk meyhaneleriyle biraz geçkin ama mihrabı yerinde hoş bir kadın gibi sizi hemen kendine çeker.

İLETİŞİM YAYINLARI ARŞİVİ

Küba'yı "mekân tutmuş" olan Ernest Hemingway

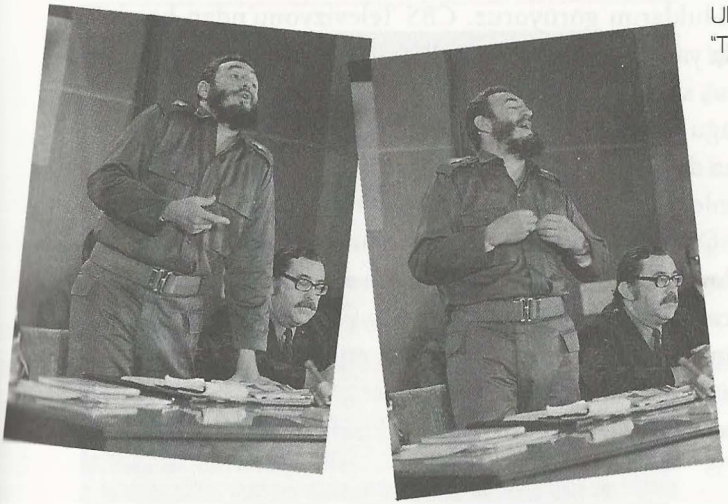
Küba'nın bu sıcak cazibesine kendini kaptıranların en ünlüsü Ernest Hemingway'dir. Devrimden önce uzun yıllar Küba'da yaşamış olan yazarın "La Finca" adlı villası şimdi müze. Geniş bahçe içinde büyükçe bir ev, yüzme havuzu ve dört katlı kuleden oluşuyor La Finca. Hemingway'in önemli eserlerini yazdığı bu ev, o kadar ince bir düşünüşle müze haline getirilmiş ki, sanki yazar hâlâ orada yaşıyormuş da köşedeki barda bir bardak içki içmeye gitmiş gibi, her şey açıkta duruyor. Yatağı, yemek ma-

sası, çalışma odası. Yazılarını her zaman oturmadan, çıplak ayak yazdığı daktilo makinasının içindeki yarısı boş kâğıt, Hemingway'in az sonra döneceği hissini veriyor. Ama o, ağzına dayadığı av tüfeğiyle yaşama veda edeli, yıllar olmuş...

İspanya iç savaşını ve daha nice özgürlükleri için çarpışan insanların öykülerini yazmış olan bu büyük yazar, nedense Küba Devrimi'ni pek anlayamamış. Castro'ya ne önce ne de sonra destek vermemiş. Kübalılar'a soruyorum. "Peki Fidel ve Hemingway hiç karşılaşmadılar mı?" diye. Devrimden hemen sonra Havana açıklarında bir balık tutma yarışması olmuş. Bir kez orada karşılaşmışlar, hepsi o. Sohbet fırsatları olsaydı, birbirlerinden çok hoşlanıp anlaşacaklarından eminim. Ayrıca Fidel, Hemingway'in kitaplarını defalarca okumuş olduğunu sık sık söylemekten hoşlanırdı.

Havana'da Hemingway'in izlerine adım başı rastlamak mümkün. Örneğin, La Floridita (Küçük Florida) adlı barın en gözde içkisi Hemingway'in sevdiği "Daiquiri". Beyaz rom, lime (küçük yeşil limon), tek şeker ve bol kırılmış buzdan oluşan bu içkiyi yazar su gibi içermiş. Hep dubleyi tercih ettiğinden ısmarlarken "Pappa's doble" (babanın dublesinden) demeniz yeterli. Hazırladığımız belgesel ilerliyor, dünyanın en güzel, en özenli çocuk yuvalarını burada görüyoruz. Hastaneler de öyle. Bir akıl hastanesini ziyaret ediyoruz. Burada en modern metodlar uygulanıyor. Her taraf gül gibi. En önemlisi hastalara insan gibi muamele ediliyor. Küba'da zaten insan ilişkileri sıcak ve dostça. Halk ekonomik sıkıntılara katlanmak zorunda olduğunu biliyor. Hem kemerini hem dişini sıkıyor. Ama buna acaba ne kadar dayanılır. Hemen hemen her şey karne ile. Bodegalar, (marketler) bomboş. Kübalılar, onurlu insanlar. Açıkça şikayet edeni görmedim. Bir de yabancıların dolarla alışveriş ettikleri mağazalar var. Burada olmayan yok. Bu dük-

Uluslararası politikanın "Talk Show"cusu Fidel!

kânların en devamlı müşterileri Ruslar. Pembe tenli, tombul Rus kadınları harıl harıl öte beri alıyorlar. Sonra ellerinde paketlerle sokağa çıktıklarında Havanalılar'ın onlara attıkları bakışları görmek yüreklerimizi sızlatıyor.

Castro'yla sohbet

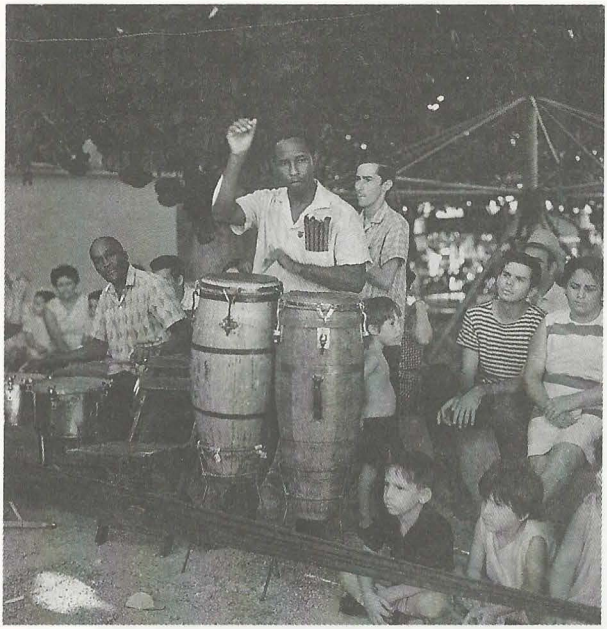
Küba'nın ender gelir kaynaklarından olan şekerkamışı tarlalarında, yorucu bir gün geçirdikten sonra, akşam Otel Nacional'ın bahçesinde kahvelerimizi içiyoruz. Arjantinli, Şilili, Fransız meslektaşlarımızla oturup sohbete dalmışız. Saat geceyarısına yaklaşmış. Tam odalarımıza çekilmeye hazırlanırken, birden ortalık karışıyor. Telaşlı koşuşmalar görüyoruz. Bize doğru gelen dört-beş kişiyi fark ediyor ama gecenin karanlığında yüzlerini seçemiyoruz. Birkaç saniye sonra Fidel Castro karşımızda duruyor. "Hola, que tal?" (merhaba, nasılsınız) diyor. Teker teker elimizi sıkıyor, isimlerimizi, ülkelerimizi soruyor. Bir grup yabancı gazetecinin bu otelde kaldığını duymuş, bizimle laflamaya gelmiş. Üzerinde üniforması, elinde onyedi santimetrelik purosu. Önce, o bize sorular yöneltiyor. Bana Türkiye'yi soruyor. Dilimin döndüğü kadar anlatıyorum. Sonra cevabını veremediğim bir soru yöneltiyor: "Amerika'ya bu kadar körü körüne bağlı olmanız şart mı?" O anda terler bastığını hâlâ anımsarım. Küba'nın geleceği ve ekonomik durumu hakkındaki sorularımızı yanıtlıyor. Ateşli ve inandırıcı bir konuşmacı. "Küba" diyor, "Eskiden Amerika'nın kerhanesiydi. İnsanlar mal gibi alınıp satılırdı. Biz bunu değiştirdik. İnsanların çalınmış onurlarını geri verdik ve herkesi bir kimliğe ve kişiliğe kavuşturduk." Fidel, böyle saatlerce konuşuyor. Kalktığında saatin sabahın dört'ü olduğunu fark ediyoruz. Sohbet o kadar ilginçti ki, tüm yorgunluk ve uykusuzluğumun gittiğini hissediyorum.

Birkaç gün sonra otelimize yabancı bir televizyon ekibi geliyor. Hayretle

bunların Amerikalı olduklarını görüyoruz. *CBS* Televizyonu'ndan beş kişilik bir ekip, başlarında yapımcı Don Hewitt (ileride *CBS*'nin başına geçecek olan adam) ve tanınmış sunucu Mike Wallace. İki ülke arasındaki ilişkilerin bu kadar gergin olduğu bir zamanda buraya nasıl gelebildiklerine şaşıyorum. İleride olacaklara daha da şaşacağımı, o an bilmiyorum. Derhal Amerikalılar için özel önlemler alınıyor. Lokantada masalarını herkesten uzak bir yere koydurtuyorlar. Odaları herhalde, en son sistem aletlerle dinleniyor. Neredeyse konuştuklarını değil, konuşmadıklarını bile dinlemek için can atıyor Küba Gizli Servisi! Kimse adamlara yanaşmıyor. Birer cüzzamlı gibi enterne edilmiş durumdalar. Barbro ile kalkıp Amerikalılar'ın masasına gidiyor, tanışıyoruz. Ne de olsa meslektaşlar. Adamlar çocuk gibi seviniyorlar. Dost oluyoruz. Her sabah biz çekime giderken onlar da, giriş kapısı önünde

Havana'da "Che" Guevara'nın dev duvar afişi

Müzik Kübalıların gerçek gıdası...

tüm ekipmanlarıyla bekliyorlar. Aramızdaki fark, biz gerçekten çekime gidiyoruz, onlar hayır! Kübalılar, *CBS* ekibini her sabah "Bugün çekiminiz var" diye aşağıya indiriyorlar, sonra çalışmanın ertesi güne ertelendiğini söylüyorlar. Bu iki hafta her gün böyle devam ediyor. Amerikalılar, sinir krizleri geçiriyorlar. Kübalılar ise, için için gülerek, "Domuzlar Körfezi Çıkartması"nın intikamını biraz olsun almaya çalışıyorlar.

Daha devrim ateşinin küllenmediği, Salsa müziğinin coşku ile çalındığı, Havana purosunun karneye bağlanmadığı, zor fakat umut dolu yıllardı o yıllar. Küba'dan ayrılırken üç hafta sık sık duyduğumuz bir şarkının sözlerini mırıldanmadan edemiyoruz. "Cuba que linda es Cuba" (Küba ne güzeldir Küba. Onu sevenler daha iyi anlar)...

Buenos Aires'te sokakta tango

Buenos Aires'te İlk tango

Plaza De Mayo meydanının çiçeklerle süslü parkında bir sıraya oturmuş, karşımdaki binaya bakıyorum. Pembe renkli bu bina Başkanlık Sarayı "Casa Rosada". Sanki bir açıkhava tiyatrosunda oyun izliyorum. Yanımda, park sıralarında gazete okuyan yaşlılar, sarmaş dolaş sevgililer var. Hepsi birer figüran gibiler. Başrol oyuncularıysa Arjantin yakın tarihinde yerlerini çoktan almış renkli kişiler... Oyun bazen güldürü, çoğu zaman da dram türünde gelişiyor. Birden Başkanlık Sarayı'nın balkonunda bir hareket görür gibi oluyorum. Sekreterler, yaverler askerler balkonu dolduruyor. Hepsinin başında, sarışın alımlı bir kadın meydanda toplanmış halkı selâmlıyor. Kadının hemen yanında iri tıknaz, general üniformalı bir adam gülümsüyor. Bu çiftin Eva ve Juan Peron olduğunu fark etmekte gecikmiyorum. Daha çok "EVITA" diye bilinen bu sarışın alımlı kadın eliyle mikrofonu tutup ateşli bir konuşma yapıyor. Plaza De Mayo bir oturup bir kalkıyor. Sarışın kadının tüm davranışları doğal, kızması da gülmesi de içten... İşçilerin sendikal haklarını savunuyor. Orta zekâlı, Mussolini hayranı Devlet Başkanı General, "Evita"nın kendi politik yaşamında en büyük kozu olduğunun bilincinde! 1952 yılında genç yaşta kansere yenik düşen Evita'yı, Arjantin halkı yaşlı gözlerle, son yolculuğuna gene bu meydandan uğurluyorlar. Dalmış bunları yaşarken o yılların gözde tangosu "Cafetin De Buenos-Aires"in ezgilerini duyar gibi oluyorum.

Bu meydanın çilesi aslında tüm Arjantin halkının çilesidir. Baskı rejiminin arttığı 1955 yılının bir haziran günü Deniz Kuvvetleri'ne bağlı uçaklar Plaza De Mayo'yu bombalarlar. Ölü sayısı yüzü aşkındır. Askerî darbeyle düşürülen anlı şanlı Peron, limanda bulunan bir Paraguay sahil koruma ge-

İLETİŞİM YAYINLARI ARŞİVİ

Efsane "Evita" ve General Juan Peron

misine kapağı atar. Bir süre sonra, kendisine siyasi sığınma hakkı tanıyan İspanya'ya yerleşen Peron'un politik yaşamının burada noktalandığına inananlar yanılırlar. On sekiz yılını sürgünde geçiren Peron, 1972 yılında Arjantin'e geriye döner. Bu dönüş yaşlı liderin yaşamının komedi türündeki son perdesidir! Bizim Latin Amerika'da bulunduğumuz yıllara rastlayan bu süreci yakından izleme şansımız olmuştu. Kadınları politik arenada kullanmada deneyimli Peron'un bu kez yanında yeni, genç ve güzel eşi Maria Estela Martinez De Peron vardır. Efsane Evita'yı unutamayan Arjantinlilere albeni ve karizmadan yoksun yeni kadın, yavan gelir. Peron, Ekim 1973'te üçüncü kez cumhurbaşkanlığına seçildiğinde eski bir kabare dansözü olan eşini de başkan yardımcılığına getirir. Güldürü oyunu bununla da bitmez, 1974'de ölen Juan Peron'un yerine (doğal olarak) Maria Estela başkanlık koltuğuna oturur. Sabrı taşan sol muhalefet, Montoneros ve ERP (Halkın Devrim Ordusu) uzun yıllar sürecek bir gerilla savaşı başlatırlar. 1976'da askerlerin darbeyle iktidara gelmesi sonucu, cunta General Jorge Videla'yı başkan seçer. Ve böylece Arjantin tarihinin en karanlık dönemi başlamış olur. Askerlerin acımasız bir şiddet ve baskı rejimi kullanması sonucu on-binlerce insan kayıplara karışır. İnsan haklarının paçavra gibi ayaklar altında çiğnendiği bu süreçte en yeni, en yakası açılmadık işkencelerle insanlar inim inim inletilirler. O dönemde Buenos-Aires'te bulunduğum günlerde iş-

kence merkezi olarak bilinen, Deniz Kuvvetleri'ne ait Makina Sanayi Bölümü binasının önünden geçerken insanların kaldırım değiştirip önlerini ilikliklediklerini hâlâ anımsarım.

Gene o günlerde bu bölümde görevli baş işkenceci yakışıklı bir deniz teğmeni vardı. Tom Cruise'u andıran bu askerin adı: Alfredo Astis'di. Kendisi güleç yüzlü, sevecen bir canavardı. Ünü ülkesinin sınırlarını aşmış bu genç adam, belleklerden silinmeyen iki önemli olayda başrol oynamıştı. Birincisi: bir eve yapılan baskında kaçmak isteyen Dagmar Hagelin adında gencecik bir İsveçli kızı silahıyla başından vurarak yaralamış, haftalarca kıza akıl almaz işkenceler yapmıştı. Ve kızın izi bir gün yok oluvermişti. İkinci olay ise yataklık yaptıkları iddiasıyla üç Fransız rahibeyi tutuklayan askerlerden teslim alan Teğmen Astis, bu din kadınlarına da aylarca işkence uygulamıştı. Bu üç rahibenin izi de bir gün ansızın kayboluvermişti. Haftalarca, aylarca işkence gören, askerî rejim karşıtı yüzlerce insanın uçak ve helikopterlere bindirilip canlı canlı havadan Plata Nehri'ne atıldığını herkes bilirdi o zamanlar! Bu yüzden o dönemde halkın balık yemediği, balıkçıların da işsiz kaldığı bir gerçekti. Plaza De Mayo, rejimin yok ettiği otuz bin Arjantinlinin anaları tarafından protesto gösterilerine sahne olurdu. "Desaparecidos" (kaybolmuşlar) denilen bu insanların, analarına da askerler "çılgın analar" adını takmıştı. 1994 sonbaharında yolum Arjantin'e düştüğünde Teğmen Alfredo Astis'in deniz albaylığına yükseldiğini duymuştum. Devlet Başkanlığı yapmış olan üç cuntacı General Videla, Viola ve Galtieri mahkemeye verilmiş, suçlu bulunarak ağır hapis cezalarına çarptırılmışlardı. Düşük rütbeli subayların, emirleri uyguladıkları gerekçesiyle haklarında dava bile açılmamıştı. Astis bunlardan biriydi!

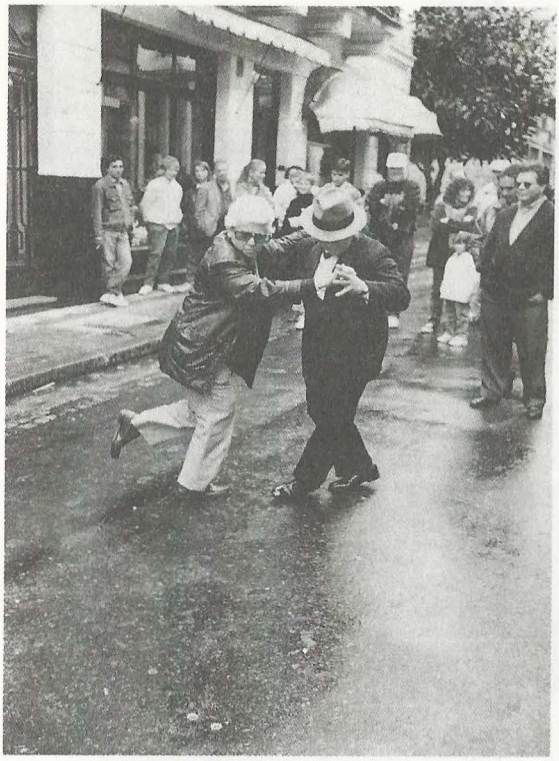
Gelmiş geçmiş savaşların en anlamsızlarından birisi olan Falkland veya Arjantinlilerin dediği gibi "ISLAS MALVINAS" savaşının başlamasıyla İngilizlerden fena bir tokat yiyen Arjantin Ordusu'nun yenilgisi, askerî rejimin sonu olmuştu. 1982 baharında izlediğim en absürd savaştı bu Falkland Savaşı. Arjantin'den ikibin kilometre ötedeki adalarda süren çarpışmaları Buenos-Aires Sheraton'da dört yüz gazeteciyle birlikte askerlerin verdikleri brifing'lerden izlemiştik.

Bugün Arjantin tekrar demokrasiye kavuşmuş, "Casa Rosada"nın yeni patronunun adı ise Carlos Menem. Arjantin'in yakın tarihinde bütün bunlar olurken, Buenos-Aires'lilerin büyük tutkusu tango hiç susmamış, zaten bir hüzün ve yakınma müziği olan bu tür, her dem güncelliğini korumuştu.

Geçen yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'da işsizlik ve sefalet almış yürümüş yeni dünyalara büyük göçler başlamıştı. 1860 ile 1914 yılları arasında kendi nüfusu birkaç milyonu geçmeyen Arjantin'e gelen göçmenlerin sayısı üç milyonu buluyordu. Büyük çoğunluğu İtalyanların oluşturduğu bu in-

sanların, yeni bir kıt'aya, yabancı bir ülkeye alışmaları kolay olmadı. Ağır çalışma koşulları, tekdüze bir yaşam sonucu göçmenler yorgunluk atıp, efkâr dağıtmak için, Buenos-Aires'in Liman Mahallesi La Boca'da garip bir müziğe ayak uydurarak dans etmeye çalışıyorlardı. Bu müziğe ilerde Tango adı verilecekti. Önceleri "aşağı tabaka" diye adlandırılan göçmen işçiler ve denizcilerin arasına karışan sokak kadınları, pezevenkler, fedailer, kumarbazlar tarafından edilen bu dans, zamanla yayılıp şık salonlarda ilgi görmeye başladı. Bir süre sonra, ünü Buenos-Aires'in sınırlarını da aşıp Avrupa'ya ulaştı. Sıradan bir müzik, basit bir dans olmayan Tango, Arjantinliler için bir yaşam tarzıdır. Tango bir felsefe, edebiyat, başlı başına bir sanattır. Tüm Latin Amerika'nın kültür merkezi olan Buenos-Aires görünümü ile bir Avrupa şehrine benzer. Dünya edebiyatının ünlü isimlerinden Jorge Louis Borges, Ernesto Sabato, Julio Cortazar Arjantinlidirler. Tango, söz yazarları arasında, yetenekli şairlerin doğmasına da neden olmuştur.

Homero Manzi, Pascual Contursi ve Tango'nun filozofu sayılan Enrique Santos Discèpolo bunlardan birkaçıdır. Bu sonuncusu, Tango'nun tarifini şöyle yapar: Tango, efkârlı bir düşüncenin dans ediliş şeklidir. Önceleri ezgileri dinlenen, dansı edilen Tango'yu, 1917'de bir gece Esmeralda Tiyatrosu'nda genç bir şarkıcı ilk kez seslendirir. Burjuva sınıfın doldurduğu salon alkıştan inlemektedir. Genç şarkıcının adı ise Carlos Gardel'dir. Bu sanatçı ilerde, gelmiş geçmiş tüm Arjantinli tangocuların en ünlüsü olacaktır. Gene şair Discèpolo'nun dediği gibi: O gece tango sokaktan sahneye ve ayaktan dudağa çıkmıştır! Yetmişli yılların başında Tango'nun en önemli isimlerinden Bandoneoncu ve besteci Anibal Troilo'yu Buenos-Aires'te "El Viejo Almacen"de dinleme fırsatını bulmuştum. Başında, masalarında oturan insanların nasıl "huşu" içinde sessiz ve saygılı bu büyük ustayı dinlediklerini, parça bitince de nasıl "vecde" gelip coşkuyla salonu ayağa kaldırdıklarına tanık olmuştum. İşte o gece ilk kez Tango'nun hiç hafife alınmayacak, ciddi bir olay olduğunu anlamıştım. Arjantin Tango'sunun dünyanın başka yerlerinde çalınan, söylenen, edilen Tango'larla uzaktan yakından hiçbir ilişkisi yoktur. Arjantin'de tango insanların iç dünyalarında duygu fırtınaları yaratan, onları yönlendirip, yaşamlarına anlam veren bir müziktir. Örneğin Carlos Gardel'in dünyaca ünlü olduğu yirmili, otuzlu yıllarda, Arjantin'de erkekler onun gibi giyinmeye, onun gibi görünmeye çalışırlardı. Arkaya doğru taranmış hafif briyantinli düz saçlar. Vücuda oturan kruvaze giysiler içinde maço ama duygusal Arjantin erkekleri "Gardelien" diye anılan bir stilin öncüleri olmuşlardı. Ününün zirvesinde 1935 yılında Gardel bir uçak kazasında ölünce millî yas ilân edilmiş, yüzbinlerce hayranı ünlü tangosu "Volver"in (dönüş) hüzünlü ezgileriyle son yolculuğunda ona eşlik etmişlerdi. Bugün, Chacarita Mezarlığı'nda Tango'nun bu ilâhı, her zaman oldu-

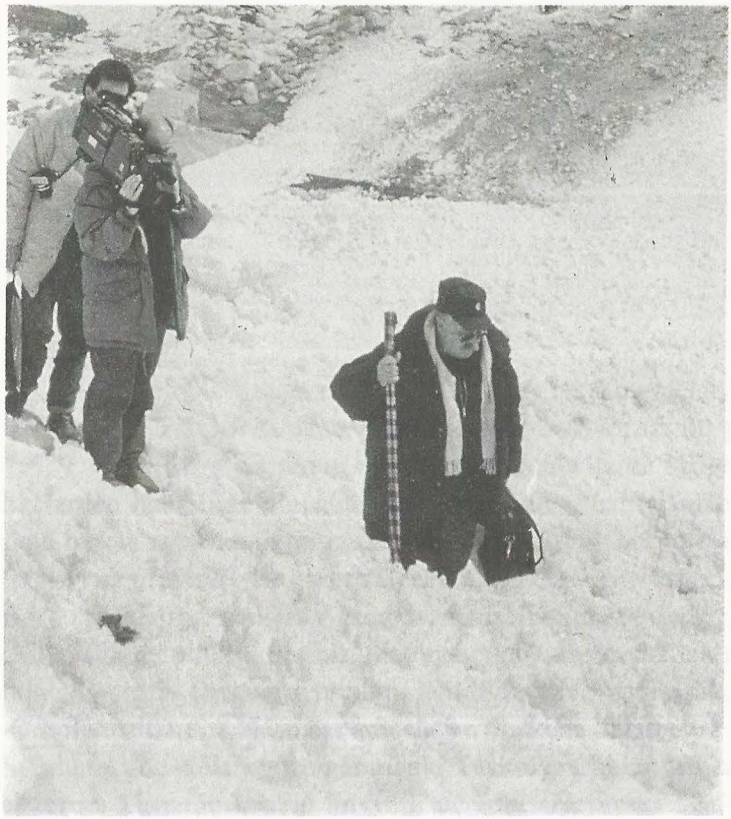

Tango "efkârın" dansa vurmuş şeklidir...

ğu gibi elinde bir sigara tutan heykeli ile gelen ziyaretçilere gülümser. Hayranlarının yeni bir sigara yakıp parmaklarının arasına sıkıştırması bir gelenek haline gelmiştir. Ölümünden altmış yıl sonra kadınların mezarına çiçek koymaları sık sık görülmektedir.

Tango'dan söz ederken altmışlı yılların başında bu müziğe yeni bir soluk, değişik bir yorum getiren Astor Piazzola'yı unutmamak gerekir. Zamanında çok eleştirilen, Tango'yu bozup tanınmayacak hale getirmekle suçlanan Piazzola'nın, bugün Arjantin'in yetiştirdiği en yetenekli Tango sanatçılarından biri olduğu herkesçe kabul edilmiştir.

Güneş Rio De La Plata Nehri'nin sularında kaybolduğu an, Buenos-Aires'in ışıkları yanmaya başlar. Artık Tango zamanıdır. Şehrin her bir köşesinde yanık yanık Tango ezgileri duyulur. Uzaklardan gelen Gardel'in sesi her zaman milyonlarca insanı nasıl etkilediyse, sizi de büyülemekte gecikmez...

FOTOĞRAF: ARİF AŞÇI

Karabuda, Karakurum dağlarında ilerlerken

Karakurum Dağları

Rengârenk çiçekler açmış meyva ağaçlarıyla süslü uzun düz bir yolda ilerliyoruz. Bu pastoral ortamın huzurlu havasında ilerde bizleri bekleyen tehlikelerden haberimiz olmadan, gamsız yol alıyoruz. İslâmabad'ı geride bırakalı birkaç saat oldu. Önümüzde bin kilometrelik bir yol var. Karakurum Dağları'na tırmanıp, Huncerap Geçidi'nden Çin'e geçeceğiz. Alın bu yolu Anadolu'ya getirin, Ankara-Ağrı arası kadar bir mesafe eder. Ayrıca, yolun özelliği dikine olması. beş bin metreye çıkmanın ne demek olduğunu yakında göreceğiz. Türkiye'den çıkıp, kendi dilimizi konuşarak, Moğolistan'a, Orhon Yazıtları'na ulaşmayı amaçlayan Turkuaz belgeselini çekiyoruz. İpek Yolu ve göç yolları güzergâhındaki Türk uygarlıklarının kalıntılarını inceliyoruz. Tırmanma gücü kuvvetli üç adet arazi aracı "Pajero" İspanyolca anlamı "kuşlara" yakışır türde yavaş yavaş yükselmeye başlıyorlar. Karakurum Highway'in adından başka otoyola benzeyen hiçbir yanı yok. Karşılaşan iki arabanın zor geçtiği, asfalt bir dağ yolu. Pakistan'ın başkentini Çin'e bağlayan, yapımı dünyanın en uzun süren yollarından biri herhalde! Bu yolun inşasını Çin ve Pakistanlılar ortaklaşa üstlenmişler. Dağları yarmak için dinamit atan işçilerin kaçacak yeri olmadığı için yüzlercesi yaşamlarını burada yitirmişler. Yol kenarlarındaki yazılar ve anıtlar bunları bize sık sık hatırlatıyor.

Üzerimize taş yağıyor

Yönetmenliğini yaptığım bu belgeselin ekip elemanlarını özenle kendim seçtim. Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde okuyan bu gençler gayet yetenekli, aydın ve sevecenler. Yol yükseldikçe, ufak tefek taşlar düşmeye başlı-

Turkuaz ekibinin arabaları, Karakurum oto yolu dedikleri, Pakistan'ı Çin'e bağlayan yolda güçlükle ilerlerken

yor, önemsemiyorum. İlerledikçe düşen taşlar büyüyor. Biz hâlâ "Arabaya taş koymak bu olacak" diye şakalaşıyoruz. Hafiften endişe etmeye başlıyorum. Karanlık basmadan, içinden Indus Nehri'nin geçtiği Thakot Kasabası'nda geceyi geçirmemizin doğru olacağını düşünüyorum. "Yol geçen hanı" türünden basit bir otelde konaklıyoruz. Akşam yemeğinden sonra sütlü çaylar içilirken laf dönüp dolaşıp "yol"a geliyor. Yöreyi tanıyanlar bize hiç de iç açıcı olmayan bilgiler veriyorlar. Mevsimlerden ilkbahar olduğu için eriyen karlar, yağan yağmurlar yüzünden dağlar kayarmış. Bu yolculuğun hazırlığını yaparken Pakistan makamları, yazışmalarımızda bize bu durumdan hiç söz etmemişlerdi. Kış dışında her mevsim böyle bir yolculuğu yapabileceğimizi söylemişlerdi. Dost ülke Pakistan'ın sorumlu makamları hakkında hiç de iyi şeyler düşünmüyorum o an. Çocuklara biraz moral vermek için "Ne güzel malzeme, her şeyi belgeleyelim" diyorum.

Güneşin ilk ışıkları İndus Nehri'nin sularına düştüğünde, yola koyuluyoruz. Bizim "kuşlar" yine yükselmeye devam ediyorlar. Hava serinlemeye başlıyor. Artık Kohistan denen dağlar ülkesindeyiz. Manzara muhteşem. Dünyanın en yüksek dağları nereye gitsek hep yanımızdalar. Rakaposhi, 7 bin 800 metre ile büyüklerin içinde küçük sayılıyor. Arkadan Nanga Parbat, 8 bin 400 metrelik heybeti ile gölgesini üzerimizden eksik etmiyor. Ve dünyanın Everest'ten sonra en yüksek dağı, 8 bin 610 metre ile muhteşem K2... Bu sonuncusunun buzulları birçok dağcıya mezar olmuş. Kendimizi dağlara

kaptırmış giderken, "Bugün taş filan düşmüyor" dememe kalmıyor, arabanın tavanına büyük bir gürültüyle düşen koca bir taşın çıkardığı sesle irkiliyoruz. İrili ufaklı taşlar düşmeye devam ediyor. Bu seferlik bu kadar yeter dercesine arabanın önüne büyük bir kaya parçası düşüyor ve yol kapanıyor. Gözlerimiz yukarılarda, arabalardan çıkıp hasar tespitine çalışıyoruz. Arabanın üstü hafifçe çökmüş. Bol çizik, sıyrıktan başka fazla hasar yok. Yoldaki kayayı hep beraber zorlukla kenara çekiyor ve yola devam ediyoruz.

Birçok kez, İndus Nehri yolumuzu kesiyor. Pakistan'ı kuzeyden güneye boydan boya aşan, bu görkemli nehrin kaynağına doğru yol alıyoruz. Kayalara, binlerce yıl önce çizilmiş resimler ve yazılara sık sık rastlıyoruz. Çoğunda "ibex"i, bu dağların simgesi, koca boynuzlu dağ keçilerinin resimleri var. Sonra Budist, Hindu şekiller görüyoruz. At resimleri ise, Orta Asya'dan gelip aşağıda yemyeşil Gandara Vadisi'nin bereketli topraklarına göç eden atlılar tarafından çizilmiş. Bizim güçlükle ilerlediğimiz bu yoldan, binlerce yıl önce insanların yürüyerek veya at sırtında geçtiğini düşünmek bile içimi ürpertiyor. Onların da başlarına taşlar düşüyor muydu acaba?

At üstünde Polo

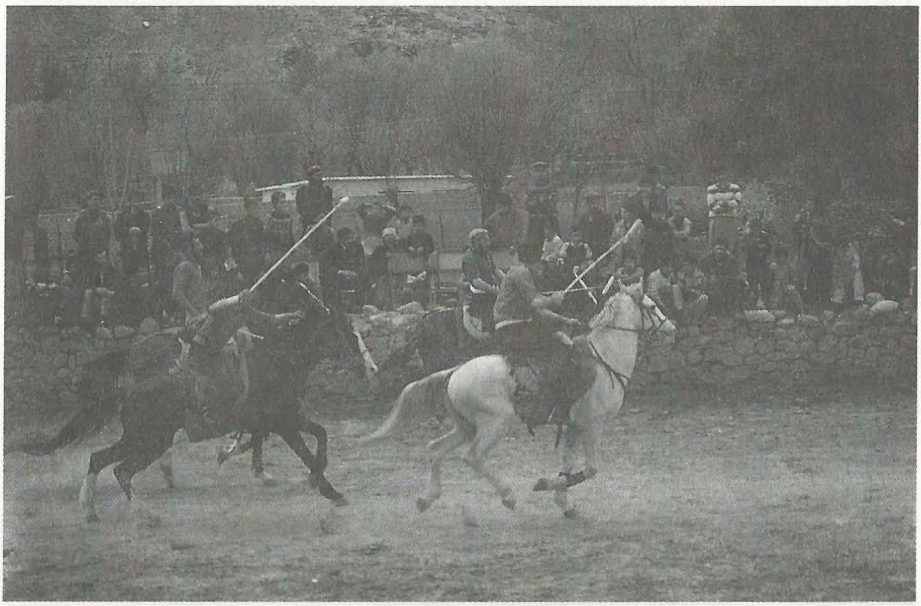
Akşama doğru Gılgıt'a varıyoruz. İpek Yolu'nun önemli kentlerinden biri Gılgıt. Kraliçe Victoria zamanında İngiliz garnizonlarının karargâhları da burada kuruluymuş. Kente girerken geniş bir düzlükte, at üstünde polo oynayan insanlar görüyoruz. Garibimize gidiyor. Meğerse Polo, Gılgıt'da doğmuş. İngilizler de, burada öğrenip neredeyse kendi milli sporları yapmışlar. Karlı dağların arkasında, yemyeşil bir yayla Gılgıt. Geceyi burada geçirip ertesi gün daha yükseklere tırmanmaya devam ediyoruz. üç bin metre yüksekliğe yaklaşıyoruz. Hava yavaş yavaş incelmeye başlıyor. Serinlik biraz daha hissediliyor. Nefes almak, eskisi gibi pek kolay değil artık. Etraftaki dağlarla haşır neşir, sıkı fıkı dost olduk. Onların da neşeli ya da yüzlerinin asık olduğu günler oluyor. Dağcıların, yükseklere tırmanma tutkusunu çok iyi anlıyorum. Bu dağlarda insanı çeken, büyüleyen bir şeyler var. Karakurum, Pamir, Hindukuş... Dünyanın damı deniyor bunlara. Biz şu anda damda değil ama tavan arasında dolaşıyor olmalıyız. Taşların, kayaların düşmesini artık kanıksadık. Yol kapandı mı inip açıyoruz. Moralimiz yerinde. Yalnız, sağ tarafımıza aşağıya, binlerce metrelik uçurumlara bakmak yürek istiyor. Geçtiğimiz yolda dağlar bazan öyle bir yontulmuş ki kayalar üstümüzü örtüyor. Yarı açık bir tünelde gider gibiyiz. Çocuklar, "Kapalı tribünlere geldik" diye şakalaşıyorlar. Bu arada kameralarımız sürekli çalışıyor. İlgimizi çeken her şeyi filme alıyoruz. Yükseldikçe, taş, toprak ve kayalar yerlerini beyaz kar lekelerine bırakıyorlar.

Orta Asya mitolojisinde yüksek karlı dağların ardında bir türlü erişilemeyen, kaybolmuş, yemyeşil, cennet bir vadiden söz edilir. Buna da Shangri-La derler. Bu yeryüzü cennetinde insanlar kardeşçe, mutlu yaşarlar. Ölüm, insanların kapısını çok geç çalar. Her tarafta yaşlı ama dinç ihtiyarlar görülür. Araçlarımız, dar bir geçitten süzülüyor ve birden kendimizi bu kaybolmuş vadide buluyoruz. Hepimiz yarı şaşkınlık, yarı hayranlıkla Hunza Vadisi'ni seyrediyoruz. Karlı tepelerin dibinde, bembeyaz çiçekler açmış, kayısı ağaçlarının arasından suları buz gibi dereler akıyor. Güler yüzlü, sevecen insanlar karşılıyor bizi. Türk olduğumuzu duyunca ilgileri artıyor. Soğuk kayısı şerbetleri ikram ediyorlar.

Ağa Han'ın müritleri

Bulunduğumuz Kerimabad Kasabası'nın, Ağa Han'ın İsmailiye mezhebinin önemli merkezlerinden biri olduğunu anlıyoruz. Ben kendilerine 50'li yıllarda Ağa Han'ı nasıl tanıdığımı anlatıyorum.

Peygamber kabul ettikleri Ağa Han'ın Fransız Rivierası'nda, Cannes şehrinde, Yakimour Villası'nda, film festivali süresince en parlak, en şık resepsiyonlar verilirdi. Begüm, bu partilerin şimdiki deyimiyle süper starıydı. Birçok kez Villa Yakimour'a konuk olduğumuzu anlatıyorum. İzzet ikram artıyor, ilgiyle dinliyorlar. Her yaştan insan var odada. Ak sakallı yaşlılar çoğunlukta. Çayların biri gelip biri gidiyor. Birisi şimdiki Kerim Ağa Han'ı tanıyıp tanımadığımı soruyor. O'nun öyküsü de bir başka... Gene 50'li yılların sonlarına doğru, artık Ağa Han yaşlanmış ve hasta. Ancak, tekerlekli iskemlede oturabiliyor. Avrupa'da ölümünden sonra Ağa Han'ın peygamberliği kime bırakacağı konuşuluyor. Ağa Han'ın büyük oğlu Ali, küçüğü ise Sadruddin. Büyüğünün İsmailiye mezhebinin başına geçmesi akla yatkın, yalnız Ali Han, azılı bir playboy. Çapkın mı çapkın. O sıralarda Hollywood'un gelmiş geçmiş en muhteşem vampı Rita Hayworth ile evli. Sadruddin'in ise BM Göçmenler Yüksek Komiseri olmasına daha çok var. Barbro ile kalkıp Ali Han'ı, gene Cannes'da, deniz kıyısındaki Horizon adlı villasında ziyaret ediyoruz. Prens, ipek gömlek, keten pantolon, ayağında espadriller karşılıyor bizi. Kibar, hoşsohbet, karizmatik bir insan. Ben her ihtimale karşı Barbro'yu yakından marke ediyorum. O sırada oturduğumuz taraçadan aşağıdaki yüzme havuzunun yanında mayolu, ip atlayan bir genç görüyoruz. Prens, "Oğlum Kerim" diyor. Ben Ali Han'ın çeşitli pozlarını çekiyorum. Barbro, belli etmeden "Oğlunu da çek" diyor. Filmim bitmek üzere, yakında Ağa Han olacak Ali'yi çekiyorum durmadan. Biraz sonra genç delikanlı, elimizi sıkıyor, "Hoşgeldiniz" diyor. Filmim de o sırada zaten bitiyor. Birkaç gün sonra yaşlı Ağa Han ölüyor ve vasiyeti üzerine yerine kimi getiriyor? Kerim.. Yani yüzme havuzu kenarında ip atlayan, mayolu genç.

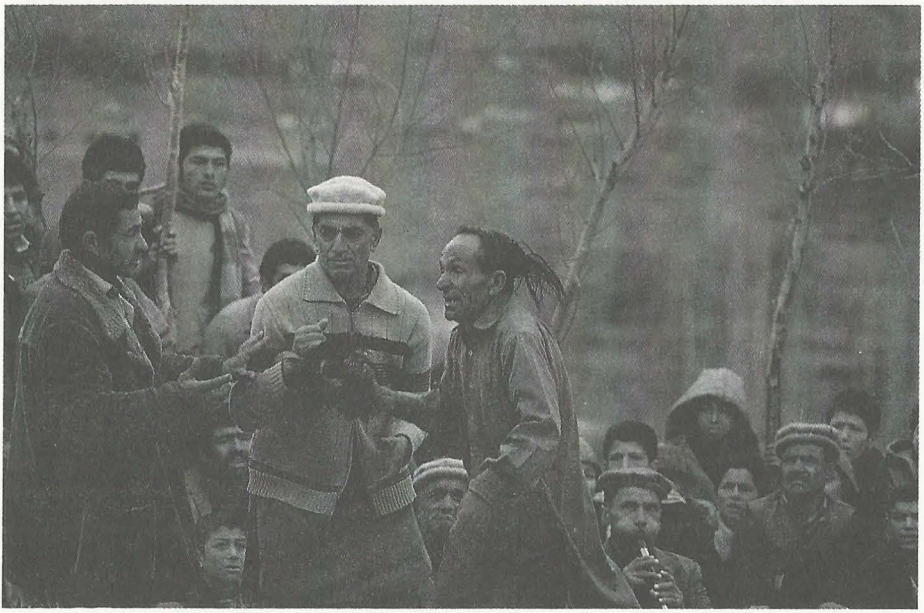

Gılgıt'ta at üstünde Polo oynayanlar

Paris-Match, Stern bizden Kerim'in fotoğraflarını soruyor. Ne kadar saçımı başımı yolduğumu söylememe gerek yok. Villa Horizon'dan ayrılırken Ali Han'ın gözleri, Barbro'nun belindeki, Trabzon işi örme gümüş kemere takılıyor. Hayranlıkla inceliyor. Sonra, "Bana satar mısınız? Rita'ya hediye etmek isterdim" diyor. Benim her zaman geçerli mazeretim!, "Çok sevdiğimiz, rahmetli bir dostumuzun hediyesi" dediğimiz an akan sular duruyor. Bunları, Kerim Ağa Han'ın müritlerine onları rencide etmeyecek şekilde biraz sansür uygulayarak anlatıyorum.

Şaman töreni

Birkaç gün, Hunza Vadisi'nde kalıyoruz. Onurumuza bir Şaman töreni düzenleniyor. Yerel çalgılar eşliğinde geleneksel danslar ediliyor. Kadın dansçı görevini, kadın giysileri ile yüzleri örtülü erkekler üstleniyor. Törenin final numarası ise, ermiş bir Şamanın, müziğin ritmi eşliğinde gaipten sesler, sözler duyması ve bunları danslarla, jestlerle anlatması oluyor. Kameralarımız, töreni filme alırken bir keçi getiriyorlar. Hayvanı yere yatırıp kesiyorlar. Şaman, birden kesilmiş keçinin kafasını eline alıp, daireler çizerek çılgın bir dans gösterisine başlıyor. Adamın gözleri kaymış, kendinden geçmiş halde, keçinin başını yukarı kaldırıp, ağzına götürdüğünü ve kanını içtiğini görüyoruz. Törenin sonunda adamı ayıltmak kolay olmuyor.

Bir "Şaman" töreninde yeni kesilmiş keçi kellesinin kanını emen ermiş!

Uzun yaşamın sırrı

Uzun yaşamın sırrını görmek için, ihtiyarlarla konuşuyoruz. Yaşları 100'ün üstünde çok insan var. 110-120 yaşında olanlara rastlanıyor. Edindiğim sonuç, üç bin metre yükseklikte temiz havada stressiz yaşam... Hunzalılar'a stresi anlatmaya çalışıyorsam da, başaramıyorum. Acele, telaş, geç kalmak, onların lugatlarında yok. Kendi ritimlerinde yaşıyorlar. İhtiyar bir baba, 600-700 metre yukarıda tarlası olduğunu, her gün inip çıktığını anlatıyor, sonra ekliyor, "Ama ben kendi belirlediğim zaman ve hızla iner çıkarım" diyor. Son gün bir veda yemeği düzenliyorlar. Yedikleri on yemekten yedi'sinde kayısı var. Kayısı suyu, kayısılı et yahnisi, kayısı tatlısı, kayısı hoşafı. İnsanların geç yaşlanmasında kayısının da rol oynadığı kesin. Bu meyvadaki potasyum, özellikle belleği güçlendiriyor. Mutluluklar Vadisi'nden sabah erken saatlerde ayrılıyoruz.

Huncerap Geçidi'ne 300 kilometreye yakın yolumuz var. Manzara değişmeye başlıyor, her taraf karla kaplı. Yol kenarlarında, yükseklerde yaşayan dağ mandaları, "yak"lar dolaşıyor. Nefes almakta güçlük çekiyoruz. Bir nefes çekmek artık yetersiz kalıyor. Arka arkaya iki nefes almak gerekiyor. Bu konuda Güney Amerika'dan biraz deneyimim var. And Dağları'nda yerlilerin nasıl yaşadığını biliyorum. Koşmak, hızlı yürümek, fazla yemek içmek zararlı. Sürekli ağır çekimdeymiş gibi yaşayacaksınız. Bolivya'nın başkenti,

3 bin 700 metre yükseklikteki La-Paz'da kaldığımız oteli anımsıyorum. Otel lobisine girdiğimizde sıra sıra dizilmiş oksijen tüplerini görünce şaşırmıştım. Resepsiyondaki gencin, bir barmen edasıyla tüpleri gösterip, "Tek mi olsun, duble mi?" dediğini hiç unutmam.

Gökten gelen tehlike: Çığ

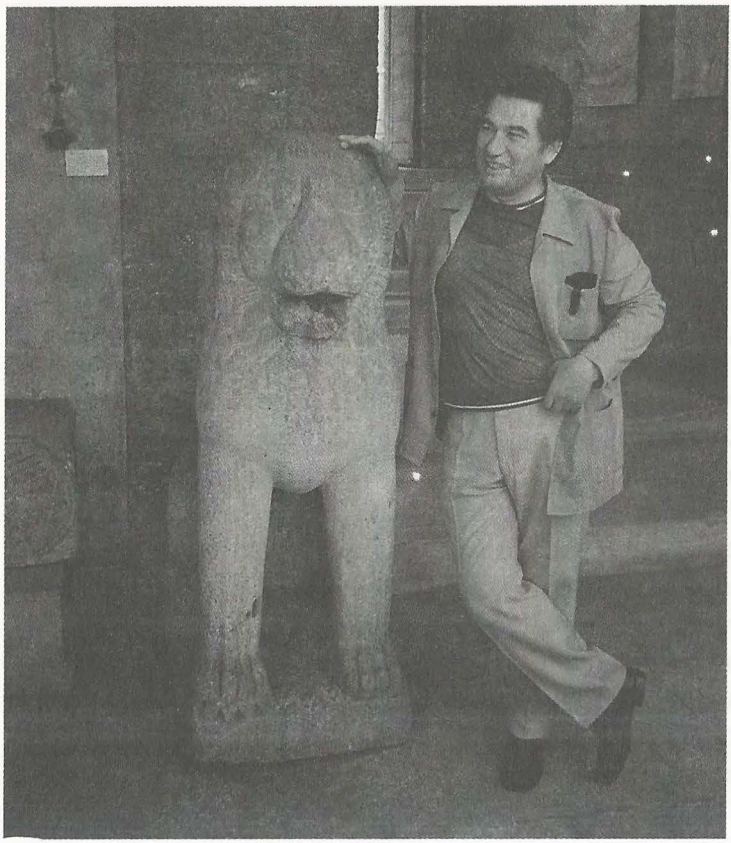
Dağların tepeleri buzullarla kaplı. Bu, hiç erimeyen buzulların uzunlukları bazen 50-60 kilometreyi buluyor. Şimdi çığ bölgesindeyiz. Hunza'dan yanımıza aldığımız, yöreyi iyi bilen rehberin yüzü sanki bir "tehlikometre". Adamın suratından durumun ciddiyetini izlemek mümkün. Rehber, hiç yola bakmıyor. Gözü dağların tepesinde. "Uçlarda, karlar savrulup harmanlandı mı çığ geliyor demektir" diyor. Kar ve buz yığınları düşmeye başladı mı, rehberin komutuna göre arabayı ya gazlayacağız ya da yerimizde çakılı kalıp duracağız.

Biraz sonra ilk çığımız düşüyor. Ufak, zararsız cinsten. Yolun yakınına kadar gelip duruyor. "Sorumluluğum altındaki bu gençlerin başına bir şeyler gelirse ne yaparım" diye kara kara düşünmeye başlıyorum. beş bin metreye yaklaşıyoruz. Rehberin korku dolu çığlığı hepimizi yerinden fırlatıyor. Çığlığın dur mu, git mi anlamına geldiğini anlayamıyoruz. Şoför gazlıyor. Rehber, direksiyonu yakalayıp, "Dur, dur" diyor. Yukarılara baktığımızda, uçlarda karların uçuşup harmanlandığını görüyoruz. Arabanın içinde çıt çıkmıyor. Saat tutuyorum. Kar yığını büyüye büyüye üstümüze geliyor. İçimden, "Eh" diyorum, "Kısmet bu kadarmış." Çocukken ninemin öğrettiği bir duayı farkında olmayarak mırıldanıyorum. Gökgürültüsünü andıran bir sesle bir apartman boyu çığ, 50 metre ilerimize düşüyor ve yol tamamen kapanıyor. Saatime bakıyorum, çığın düşmesi tam iki dakika sürüyor. Yaşamdan göçmemenin sevincini, bir süre sonra yolda kalmanın üzüntüsü alıyor. Yol sorumluları, sık sık çığların düştüğü bu yöreyi iyi bildiklerinden, birkaç saat sonra bir grayder, bir arabanın geçebileceği genişlikte bir yol açmaya başlıyor. üç-dört saat sonra, aracın boyunu aşan bir geçitten geçip yolumuza devam ediyoruz. Pakistan'ı Çin'e bağlayan Hunzerap Geçidi'ne 75 kilometre kadar yolumuz kalıyor. Geçidi aşar aşmaz, Uygurlar'ın ülkesindeyiz. Taşkurgan, Kaşgar gibi kentler bizi bekliyor. Biraz sonra karşıdan gelen bir askerî araç bizi durduruyor. "Üzgünüm, devam edemezsiniz" diyor. Çavuş rütbeli askere izin kâğıtlarımızı göstermeye çalışıyoruz. Çavuş, "Sorun o değil" diyor ve on kilometre ötede yola kocaman bir çığın düştüğünü belirtiyor. Askerî aracın arkasına takılıp, birkaç kilometre ötedeki sınır karakoluna gidiyoruz. Karakol, iki mütevazı barakadan oluşuyor. Yanıma birkaç kişiyi alarak çığın düştüğü yola gidiyorum. Gördüğüm manzara karşısında ağzım açık kalıyor. Çığın büyüklüğü, İstan-

bul Hilton Oteli kadar hemen hemen. Saf saf, askerlere buradan geçit açmanın ne kadar süreceğini soruyorum. Gülüyorlar, "Burdan geçit açılmaz. Çığ ancak, yaz geldiği zaman erir" diyorlar. Nisan ayındayız, ağustosa daha dört ay var! Çaresiz, sınır karakoluna geri dönüyoruz.

Arkadaşlarla bir durum değerlendirmesi yapıyoruz. Tek umut telsizle helikopter çağırmak. Pakistan Hava Kuvvetleri ile görüşüyorum. Aldığım cevap, "Bulunduğunuz yükseklikteki noktaya helikopter inmez" oluyor. Hepimizi taşıyabilecek Puma tipi helikopter, beş bin metre yüksekliğe inemiyor. İndiğini düşünsek bile kalkamıyor. Hava ipince, oksijen az. Ancak Fransız Aloutte tipi iki kişilik helikopter, o da eğer hava güzelse inebiliyor. Onun da bize yararı yok. Huncerap Geçidi'ne 50 kilometre yakınlıkta yolda kalmak çok ağrımıza gidiyor. Boynumuz bükük, geri dönmeye karar veriyoruz. Tam dönüş hazırlığına başladığımız sırada gelen bir haber, geçtiğimiz dönüş yoluna da yeni bir çığ düştüğünü bildiriyor. Önümüzde bir çığ, arkamızda bir başkası. beş bin metre yükseklikte bir Pakistan sınır karakolunda muhasır kalıyoruz.

Akşam karanlığı çökünce acı bir soğuk bastırıyor. Karakolun tek sobasının etrafına çörekleniyoruz. Askerlerin ikram ettikleri sıcak çorba çok makbule geçiyor. Koyu bir sohbet başlıyor. Anlatılanların hepsi dağ, kar ve çığlar hakkında. Bir de karakolun yakınlarına kadar inen kar leoparından söz ediliyor. Herkes, bir köşeye kıvrılıp uyumaya çalışıyor. O gece gördüğüm karabasanlara, beyazbasan demek daha doğru olur. Tüm rüyalarım karla ilgili... Dağların tepesinde kartal yuvasını andıran bu sınır karakolunda dör-beş gün geçiriyoruz. Bitmek üzere olan kumanyamızı, konuksever Pakistanlı askerler takviye ediyorlar. Kendi mütevazı yiyeceklerini bizimle paylaşıyorlar. Aşağılarla, telsizle ilişki halindeyiz. Sonunda olumlu haber geliyor. Araçlarımızla dönüş yoluna kadar düşen çığa gideceğiz, dağ gibi çığı yürüyerek aşacağız. Öbür tarafta bizi yeni arabalar bekleyecek. Ağır çekim malzemelerini yüklenip, bata çıka çığı aşmak saatler sürüyor. Araçlarımız inişe geçtiğinde görüp geçirdiklerimizin, yaşadığımız tehlikelerin, korkulu, acılı tadı belleklerimizden ömür boyu silinmeyecek biliyorum...

Kırgızların Yaşar Kemal'i: Cengiz Aytmatov

Cengiz Aytmatov

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından yıllarca önce İsveç için bir belgesel çekmek üzere Kırgızistan'a gidiyoruz. Önce Moskova'dan geçip bürokratik engelleri aşmamız gerekiyor. Dünyaca ünlü, kitaplarının çoğu Türkçe'ye de çevrilmiş Cengiz Aytmatov'un belgeselini yapmayı uzun zamandır planlıyoruz. Ama Moskova'daki engeller kolay aşılacak türden değil. Sovyet başkentinin Kültür Bakanlığı'nda sonu gelmeyen tartışmalarda işin tadı kaçmak üzereyken, bir telefon çalıyor. Bakanlık üstdüzey yöneticisi umursamazcasına cevap veriyor. Birden adamın ayağa kalkıp önünü iliklediğini, saygılı bir şekilde karşısındakine cevaplar verdiğini biraz şaşırarak izliyoruz. Telefon görüşmesinin yarısında yönetici ahizeyi bize uzatıyor, "Size" diyor. Hemen Cengiz Aytmatov'un güldür güldür sesini tanıyoruz. "Tamam" diyor, "Yarın sabah uçağıyla Frunze'ye (Şimdiki adı Bişkek) bekliyorum. Hoşçakalın." Bir ilkbahar sabahı Kırgızistan başkentinin havaalanına iniyoruz. Cengiz, yanında ülkesinin seçkin kültür insanları olduğu halde bizi karşılıyor. Aramıza çevirmen diye sızmaya çalışan iki KGB görevlisini, "Size gerek yok, biz aramızda Türkçe konuşuruz" sözleriyle, geldikleri yere yolluyor.

Cengiz'i yıllar öncesinden tanıyoruz. Türkiye ve İsveç'te birçok kez buluşmuşluğumuz var. Ailece görüşürüz, ayrıca Barbro'nun önerisi üzerine İsveç'te Aytmatov'un kitaplarını Barbro'nun kardeşi Krister Gidlund yayınlar. Kırgız yazar ülkesinin en saygın adamı... Herkes etrafında pervane oluyor. Bir dediği iki edilmiyor. İster istemez aklım, kendi ülkemin yazarlarına gidiyor. Bir aya yakın kaldığımız Kırgızistan'da ilginç bir belgesel çekiyoruz. Cengiz, rehberliği kendisi yapıyor. Bizi doğduğu yer olan Şeker Köy'e

götürüyor. Tepeleri karlarla, etekleri sürülerle koyunların otladığı yeşil kırlarla kaplı dağlar çevirmiş bu güzel köyü. Aslında nereye gitseniz karşınıza koyunlar çıkıyor bu ülkede.

Ziyafette koyun kulağı

Kırgızlar'ın cömertliğine de diyecek yok. İkram ve ağırlama görülmemiş türden. Her zaman, her saatte yemek yiyebiliyorlar. Sofralarında kuş sütü eksik. Sabah kahvaltısında kavurma ve Rus şampanyası bulabiliyorsunuz. Kırgızistan'da "Aksakal" denilen bilge ve saygın insanlar ev sahibinin her zaman sağına oturtuluyor. Cengiz de beni her zaman (eksik olmasın) sağ yanına alıyor. Buraya kadar iyi de bundan sonra trajik/komik olaylar yaşanabiliyor. Geleneklere göre, sofraya gelen haşlanmış koyun kellesinin bir kulağını kesip bana ikram ederek yememi istiyor Cengiz. Demesi kolay da, ağzımda çiğnemeye çalıştığım kulak eskiden dedelerimizin ayakkabı üstüne giydikleri kauçuk lapçından farksız.

Sofrada sohbet koyulaşıyor. Herkes bir şeyler anlatıyor, ben hariç. Ağzımdaki mereti bir yandan çiğnemeye çalışırken sohbete ancak gülümseyerek, kafamı sallayarak katılabiliyorum. Soğuk terler dökerek, sonunda o lapçını nasıl yuttuğumu bir ben bilirim.

Aytmatov'un koyun kulağı, erişte ve votkalı kır yemeği

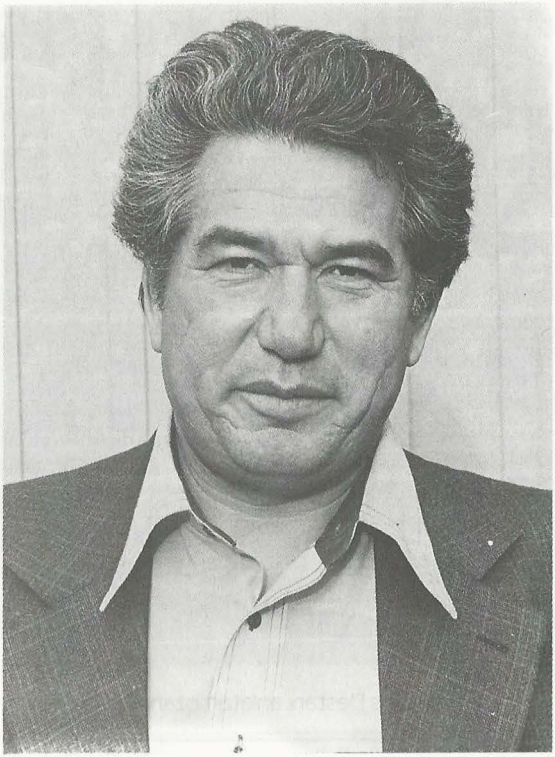
Manas Destanı anlatan ozan. Cengiz Aytmatov dinleyiciler arasında

Manas Destanı

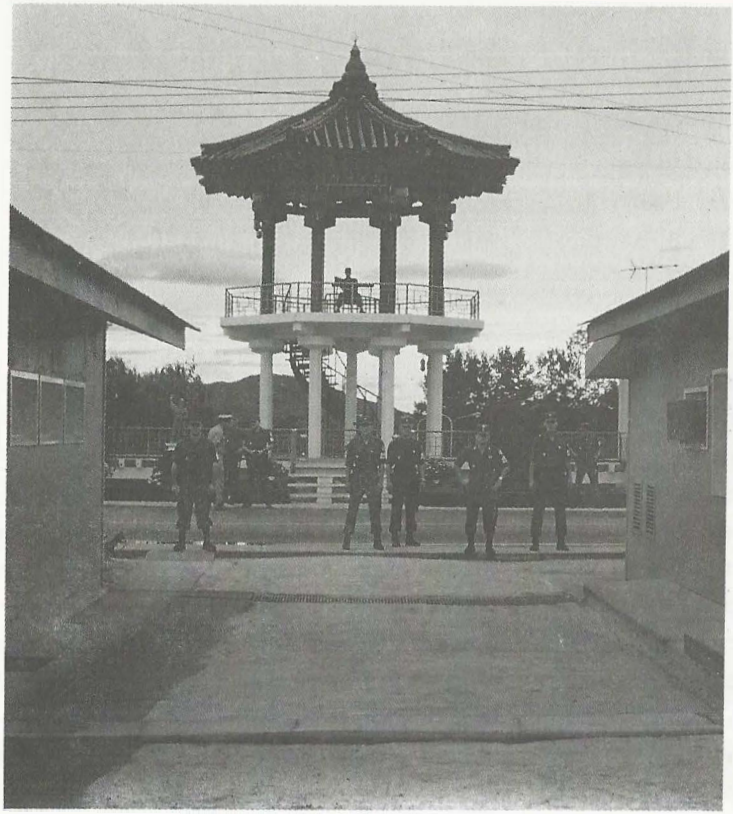
Elveda Gülsarı, Cemile, Al Yazmalım, Beyaz Gemi, Gün Yüzyıldan da Uzun gibi unutulmaz romanların yazarı Cengiz Aytmatov, bizi Kırgızların tarih ve kültürünü anlatan ünlü "Manas Destanı" ile tanıştırıyor. Şeker Köy'ün biraz dışında at yarışlarının, köy eğlencelerinin yapıldığı meydanı halk ve civardan gelen insanlar dolduruyor. Yere bağdaş kurup oturanların yanısıra dış çemberde atlılar sıralanıyorlar. Herkes, sabırsızlıkla Manas Destanı'ndan ezbere parçalar okuyacak olan ünlü ozanı bekliyor.

Erkekler, kenarları siyah-beyaz keçeden yapılmış Kırgız külahları giyiyorlar. Kimilerinde bizdeki gibi kasketler var. Biraz daha modern görünmek isteyenler fötr şapka giyiyorlar. Kadınlar ise, başlarının üzerinde iri birer topuz yaptıkları beyaz başörtülerini, çenelerinin altından bağlıyorlar. Ve ünlü ozan gelip, sandıklardan yapılmış yüksekçe bir yere oturuyor. Ayaklarında siyah çizmeler, başında gri-beyaz kürkten bir kavuk, belinde de işlemeli gümüş kemer var. Göğsündeki madalyalar ise herhangi bir paşayı kıskandıracak kadar gösterişli. Ozan alıyor sazı eline ve tam üç saat hiç durmadan çalıp söylüyor. Tüm destanı belleğinden ve doğaçlama yaparak anlatıyor. Sonradan bunun kısaltılmış bir versiyon olduğunu, beş-altı saat sü-

renlerinin olağan sayıldığını öğreniyoruz. Cengiz bizim için özel, küçük bir öykü yazıyor. Kocamış bir adamla, güçten düşmüş yaşlı bir kartalın öyküsünü filme alıyoruz. Halkıyla sürekli içiçe yaşayan, köklerinden hiç kopmamış olan Aytmatov, yapıtlarındaki renkliliği, canlı anlatımı ve sağlam kurguyu bu özellikleriyle gerçekleştiriyor. Karlı dağlarla, yemyeşil ovalarla süslü Kırgızistan'dan, can dostlarımızı geride bırakıp ayrılmak kolay olmuyor. "Gene bekleriz" diyor Cengiz. Ben de O'na usulca "Gelecek kez beni sağ yanına oturtmazsan tabiî ki geliriz" cevabını veriyorum. Gülüyor, kucaklaşıyoruz...

Cengiz Aytmatov

FOTOĞRAF: ERHAN GÜNER

Dili, dini, geçmişi bir olan Korelileri ayıran sınır

Kuzey Kore

Pan Mun Jon'a varmamıza az kaldı. 38. paralelde bulunan bu köy bir ülke ve milletin ikiye bölündüğü sınırın adı. Burayı gidip görmek hiç zor değil. Hattâ turistik turlar bile düzenliyorlar. Ama yalnızca Güney Kore yönünden. Biz ise Kuzey Kore'den gelmekteyiz. İşte işin zor tarafı bu.

Kuzey Kore dış dünyaya bir midye gibi kapalı. Turistin ne olduğunu bilmeyen, yabancıları, hele gazeteci ve televizyoncuları çok ender kabul eden son komünist ülkelerden biri. Yıllar süren girişimlerden sonra buradayız. 40 bin Amerikan askerinin de bulunduğu yarım milyonu aşkın modern Güney Kore ordusunun karşısında, sayıları 700 bini aşkın Rus ve Çin silahlarıyla donatılmış güçlü Kuzey Kore ordusu, bu sınırda yüzyüze duruyorlar.

Ben, Lasse Berg ve Erhan Güner'den oluşan ekibimiz Pan Mun Jon'a girerken, Lasse, "Sınırdaki Kuzey Kore askerleri ellerinizi sert sıkacaklar. Boş bulunmayın" diyor. Kuzey gücünün temsilcisi bu askerlerin tümü, tekvandocuları andırıyor. Elimi uzatıyorum, asker elimi yakalıyor. Tam sıkacakken ben bütün gücümle ondan önce sıkmaya başlıyorum. Adam hiç beklemediği bu hareket karşısında şaşırıyor. Bıyık altından gülüyorum. Diğer arkadaşlar da aynı yöntemi uyguluyorlar. Gülerek sınıra ulaşıyoruz. Bizim bulunduğumuz Kuzey tarafında ciddi suratlı birçok resmî bina var. Karşı tarafta, çevresi açık iki katlı bir kule yeralıyor. Sürekli ABD'li gözlemciler burada ellerinde dürbünler, gözlerini karşıdan ayırmıyorlar. Tam ortada ise birkaç uzun baraka var. 38. paralel yani sınır, bu barakaları ikiye bölüp ortalarından geçiyor. Yani kulübelerin yarısı Güney'e, yarısı Kuzey'e ait. İki ülkeyi ilgilendiren sorunlar burada tartışılıyor.

Gelmemizle karşıda bir hareket başlıyor. Kim olduğumuzu, milliyetimizi

Sınırda Güneş Karabuda ve Erhan Güner

kestiremediklerinden telaşlı olduklarını seziyoruz. Bol bol fotoğrafımızı çekiyorlar. Bir adım atsam Güney Kore'deyim. "Acaba atsam ne olur?" diyorum Kuzeyli subaya. "Vururlar" diyor. Buradan sonra Güney Kore'ye gideceğiz. Bir adımda geçebileceğimiz yere önce Pekin, sonra Tokyo, daha sonra da Seul olmak üzere binlerce kilometre uçarak gitmek zorunluluğundayız. Sınırdaki propaganda savaşı bazen gülünç boyutlara ulaşıyor. Kuzeyliler kendi müziklerini, Güneyliler de Amerikan müziğini hoparlörle karşılıklı birbirlerine doğru yüksek sesle çalıyorlar. Sinir bozucu yayın her gün saatlerce sürüyor. Gene sınırın iki yanında ülkelerin bayrak kuleleri var. Bir kule diğerinden biraz yüksekse, karşı taraf hemen kendininkini yükseltiyor. Bu yarış, yıllardır sürüyor. Bunların görünüşleri birer Eyfel Kulesi'ni andırıyor.

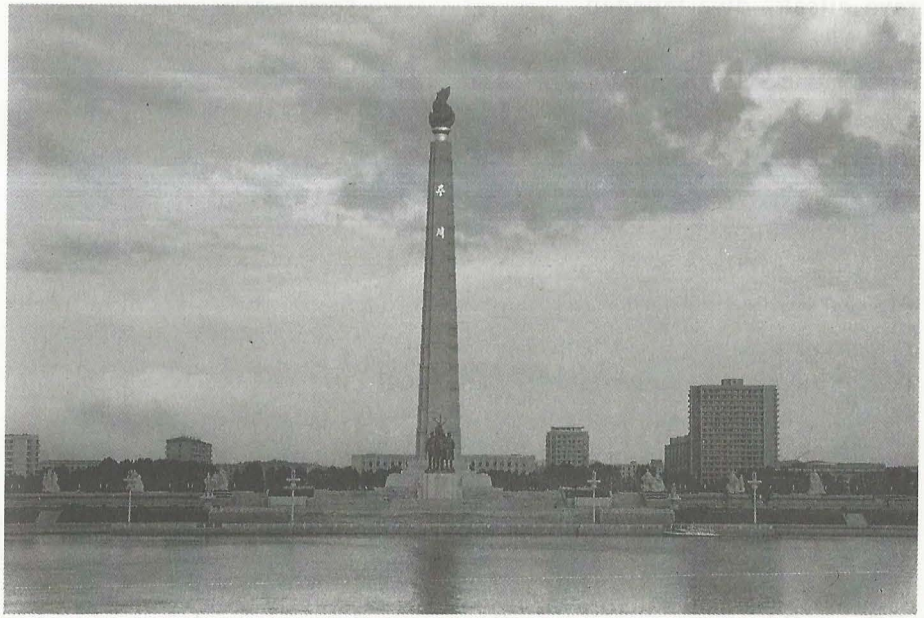
Modern ve sıkıcı

Sınırda bir köyü gezdikten sonra Pyongyang'a doğru yola çıkıyoruz. Kuzey Kore'nin başkenti şüphesiz dünyanın en temiz şehirlerinden biri. Geniş caddeleri, bulvarları, havuzlu parkları, modern binaları, insana neredeyse "işte tam yaşanacak yer" dedirtecek türden. Görünüşe aldanmamak gerek. Zira Pyongyang, aynı zamanda çok sıkıcı bir kent. Her şey o kadar düzenli, disiplinli ve temiz ki bir süre sonra sıkıntılar basıyor insanı. Hele bir metro-

su var ki, şaşıp kalmamak elde değil. Muhteşem kristal avizelerin süslediği lüks bir metro, sanki yeraltı ulaşım istasyonları değil de Versaille Sarayı'nın pavyonları! Kendinizi üretken, işçi sınıfının yaşadığı komünist bir ülkede değil de, petrol milyarderlerinin bulunduğu bir Arap ülkesinde zannedersiniz; ama vitrinlere göz attığınızda sergilenen giyim eşyaları (görmedim ama), 40'lı yıllarda Siirt ve Bitlis'te satılanlara benziyordur herhalde.

Gezimizin amacı aslında bir ülke, bir millet olan Kore'nin 50'li yılların başında, tüm dünya ülkelerini karşısında bulduğu bir savaştan sonra, ikiye bölünmesinin öyküsünü anlatmak. Savaşı kim başlattı, kim haklı kim haksız bir yana. "Binlerce genç insanımızı kaybettiğimiz bu savaşta bizim ne işimiz vardı" diye insan kendine sormadan edemiyor. Bana bunu o zamanki düşmanlarımız Kuzey Koreliler de soruyor: "Siz de bizim gibi bir Asya ülkesisiniz. Ta uzaklardan kalkıp bizimle savaşmaya niye geldiniz. Bizimle alıp veremediğiniz ne vardı?" Bunu hiçbir zaman cevaplayamadım.

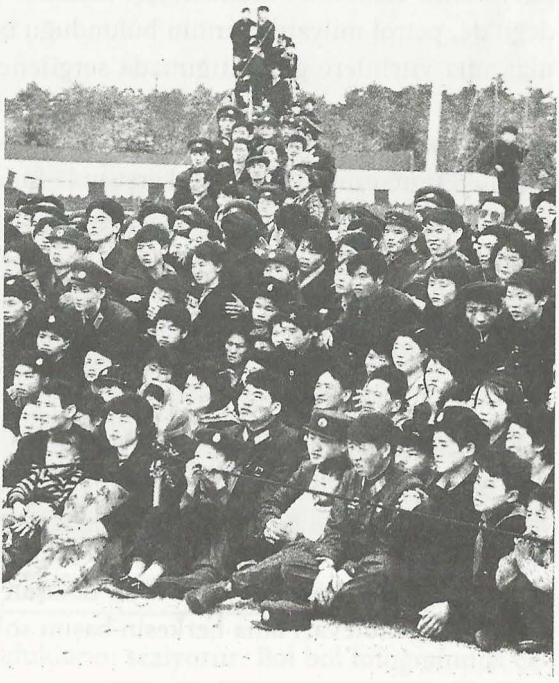
Kuzey'de sert komünizm, Güney'de vahşi kapitalizm ve iki tarafta aynı dili, aynı dini paylaşan insanlar çok yakın, ama birbirlerinden habersiz yaşıyorlar. Karşı tarafla ilgili yanlış bilgilerle beslenmişler. Güneyliler, Kuzey'deki insanların yarı aç, yarı tok ve fakir olduklarına inanıyorlar. Bense, aç kalan, kötü giyinmiş, yalın ayak dolaşan kimseye rastlamadım. Yaşam standartları mütevazı ama herkesin başını sokacak bir evi, yiyecek yemeği,

FOTOĞRAF: ERHAN GÜNER

Dünyanın en temiz ve en kasvetli kenti: Kuzey Kore başkenti Pyongyang

giyecek elbisesi var. Kuzeyliler de Güney'in fakir olduğunu, sokaklarda dilencilerin dolaştığını, ekmek parası için insanların gözlerini bile sattıklarına inanıyorlar. Güney'in önemli bir endüstri ülkesi olduğunu, Japonya'ya kafa tuttuğunu, kimsenin gözünü satmak zorunluluğunda olmadığını anlatmaya çalışıyoruz.

Koreli gençler

İyi yönetilmiş bir oyun

Bizim çalışma koşullarımıza gelince, kendi isteğimiz doğrultusunda çok az şey yapabiliyoruz. Nereye gidersek yanımızda "rehberlerimiz" oluyor. "Bir de şuraya gitsek" diye tepeden inme bir öneri getirmek sözkonusu bile olamıyor. Önceden başvurulup izin alınacak, kabul edilirse başka bir gün bu arzumuz yerine getirilecek. Otelimizi, odamızı, yiyeceğimiz yemeği, kendimizin seçmesi olanaksız. Ne de olsa biz onların konuklarıyız! Onlar bizim her şeyimizi düşünmekle görevliler. Otel odalarımızın dinlendiği şüphesi içimize düşüyor. Aramızda ne konuşacaksak, dışarıda otelin bahçesinde konuşuyoruz. Bir gün bizi lunaparka götürüyorlar. Tertemiz giysili, çocuklu aileler gülüyor, eğleniyor, mutlu bir aile tablosu çiziyorlar. Ertesi gün gittiğimiz, kentin büyük parkında ise bir şeylerin doğru olmadığını sezmeye başlıyorum. Her şey fazla mükemmel görünüyor. Havuzda yelkenli yüzdüren çocuk, elinde güneş şemsiyeli genç kız, gazete okuyan adam... İnsanların yürüyüşleri de fena halde düzenli. üç kişi soldan sağa gidiyorsa, üç kişi de sağdan sola geçiyor. Sanki bir tiyatro sahnesindeyiz. Erhan, bu insanlardan bazılarını, dünkü lunaparkta gördüğümüzü kulağıma fısıldıyor. Olacak iş değil. Değişik mekanlara aynı figüranları taşıyor ev sahiplerimiz. Büyük olasılıkla Pyonyang Şehir Tiyatrosu figüranları bunlar. Hizmetin böylesini hiçbir ülkede görmedim!

Kuzey Kore'nin elinde iki ilginç güç var. Biri hayat veren, diğeri hayat alan. İlki Ginseng Kökü. Yalnız bu yörede yetişen, sarı renkte, kollu bacaklı, turpu andıran bu kök mucizeler yaratıyor, her şeye iyi geliyor. Çocukların sağlıklı gelişmesinden, yaşlıların genç kalmasına kadar... Evini ziyaret ettiğimiz bir Koreli aile "Biz kışın bile gece çocuklarımızın üstünü örtmeyiz. Hiç üşümez, nezle olmazlar" diyor. Bu bitkinin yetişmesi için özel iklim koşulları gerek. Üstü örtülü, kuytu tarlalarda, gölgede büyüyor. Bir kökün olgunlaşması ise yedi yıl sürüyor. Avrupa ve Amerika da Ginseng'i keşfetmiş. Hapları, kapış kapış satılıyor. Ölümcül olanı ise Kuzey Kore'nin elindeki nükleer güç. Uluslararası kontrollere izin vermeyen tutumu ile Kuzey Kore'nin dünya barışına katkıda bulunduğu söylenemez.

Son diktatörler

İki büyük diktatör, yaşam süreleri boyunca, en uzun iktidarda kalma rekoruna sahipler. Yarım yüzyıl ülkelerinin başında kalan bu liderlerden biri Kuzey Kore'nin Kim İl Sung'u, diğeri de Paraguay'ın Alfredo Stroessner'i. İkisi de artık hayatta olmayan bu politikacıları tanıma fırsatı bulmuştum. Biri komünist bir Asya ülkesi, diğeri kapitalist bir Latin Amerika ülkesi. Aralarında en ufak benzerlik olmayan bu iki ülkenin çok değişik insanları, nasıl olmuştu da başlarındaki bu diktatörlere 50 yıl dayanabilmişlerdi. İki

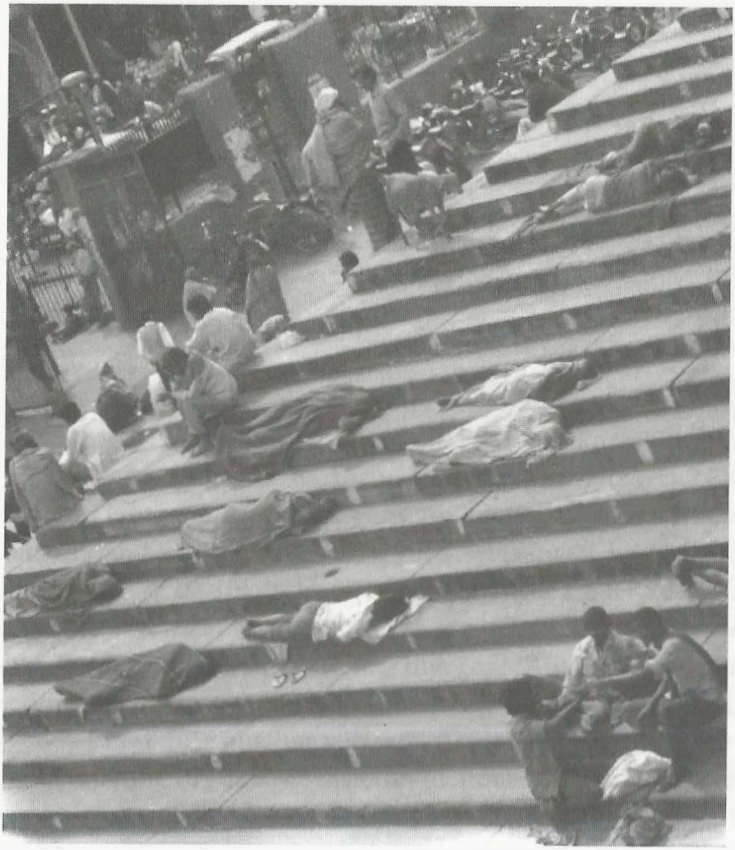

FOTOĞRAF: ERHAN GÜNER

Kuzey Kore'nin Kurucusu Kim İl Sung'un heykeli önünde Koreliler

liderin ortak yönleri var. Öncelikle ikisi de muhteşem megaloman. Sonra ikisi de eksantrik ve kendi türlerinde karizmatik!

Paraguay'ın başkenti Asuncion'a ilk gelen yabancıların, ışıklı neonlardaki "Strossner iş ve refahınızın garantisidir" reklamını gördüklerinde ağızları açık kalır. Pyonyang'ı ziyaret eden yabancılar da "sevgili lider" Kim Il Sung'un 35 metrelik bronz heykelini görünce şaşırmadan edemezler. Bu son dinazorların dünyadan göçüp gitmesiyle, diktatörlüğün de tarihe karışacağı temennisiyle...

Metrekareye en yüksek sefalet dozunun düştüğü Kalküta

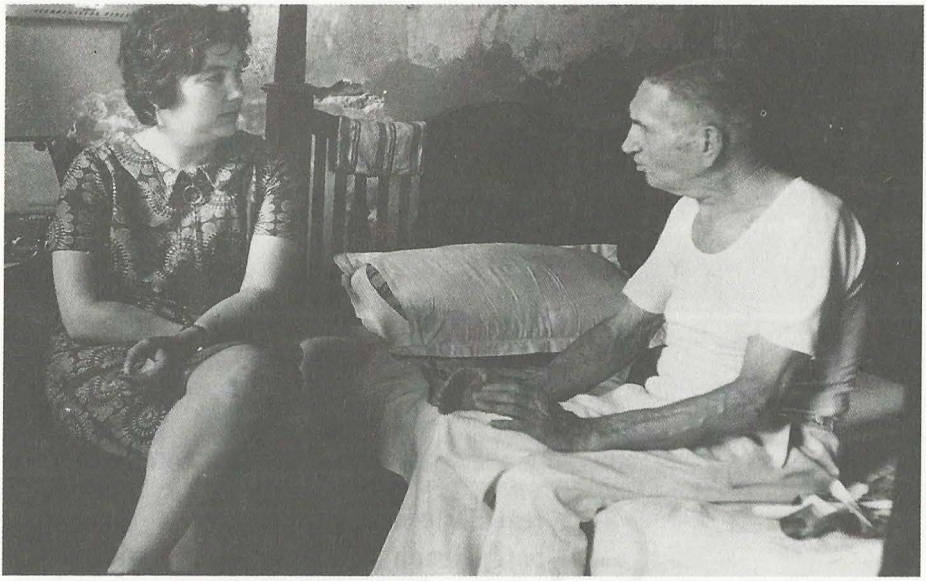
Kalküta'da bir İsveçli

Great Eastern Oteli'nden içeri girdiğimizde, başı türbanlı, beli kuşaklı yalınayak adamlar koşuşup bavullarımızı alıyorlar. Otel, İngilizler zamanından kalma görkemli günlerin izlerini taşıyan Kalküta'nın, en eski binalarından biri. Geniş salonları, yüksek tavanı, "Chesterfield" denen, artık aşınmış İngiliz deri koltuk ve sofalarıyla Great Eastern'de zaman durmuş gibi. Resepsiyondan geçip odamıza çıkıyoruz. Yolculuk ve sıcaktan yorulmuşuz. Bir duş alıp dinlenelim biraz diyoruz. "Anahtar" diyor Barbro.

Ceplerime bakıyorum, yok. Kapının üstünde de yok. Sonra hatırlıyoruz, resepsiyonda kimse bize anahtar vermedi. Aşağıya iniyor, soruyorum. Hintliler'in o kendilerine özgü, biraz dişlerini gıcırdatarak konuştuğu İngilizcesi ile anahtarın yukarıda olduğunu söylüyor adam. Söylene söylene gene yukarı çıkıyorum. Kapımızın önünde türbanlı, ak sakallı, yalınayak bir adam oturuyor. Adama yaklaşıp, "Siz kimsiniz?" diye soruyorum. Aldığım cevaptan ağzım açık kalıyor: "I am your key sahip?" (ben sizin anahtarınızım sahip). Sonra bakıyorum, koridorda müşteri olan odaların kapılarının önünde canlı birer anahtar(!) oturuyor. Hindistan'da bir insan, bir anahtardan daha ucuza geliyor! İnsanlık adına üzülmemek elde değil. Meğerse insanlık adına o kadar üzülecek, utanacak şey görecekmişiz ki Kalküta'da...

Sefalet kenti

Bu kent dünyada fakirlik ve sefaletin en yoğun olduğu yer. Bir deri bir kemik insanların hayalet gibi dolaştığı, lağım sularının aktığı sokaklarda parmağıyla dişlerini fırçaladığı, tüm sokak ve caddelerin geceleri büyük bir yatakhaneye dönüştüğü bir kent. Gece otelden çıkıp da biraz yürüyelim derse-

Barbro Karabuda ve İsveçli Knut

niz, yerde kıvrılmış yatan insanların üzerinden atlamanız gerekiyor. Sefaletin aydın kesimi ise sokak lambalarının altında yer kapmış, kitap okuyorlar.

Canlı tarih

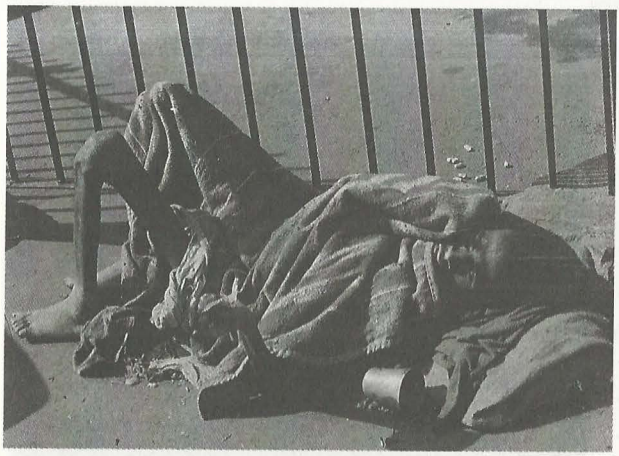
Yıllardır Kalküta'da oturan bir İsveçli ile belgesel yapmak için buradayız. Bu, öyle herhangi bir İsveçli değil doğal olarak. Knut, 1906 yılında bir yük gemisinde miço olarak çalışırken şilep Kalküta'ya yanaşır. 24 saat burada kalacak olan gemiden, diğer tayfalar gibi Knut da kenti gezmeye çıkar. 18 yaşında, meraklı, heyecanlı bir delikanlıdır. Bu renkli ve hareketli kent O'nu şaşkına çevirir. Zamanın nasıl geçtiğini anlamaz. Bir süre sonra cüzdan ve pasaportunu çaldırdığını fark eder. O karakol senin, bu karakol benim derken, gemisi demir alarak limandan ayrılır. Ve o gün bugündür Knut, 60 yıldır Kalküta'da yaşamaktadır. Yaşlı adam canlı bir tarih kitabıdır. Hindistan'ın yakın tarihini yaşamıştır. İşte Hindistan'ı O'nun gözleriyle görmek, bu ilginç ülkeyi O'na anlattırmak için buradayız.

Bütün bunları yapabilmek için önce Knut'u bulmamız gerekiyor. Elimizde bir adres yollara düşüyor, Kalküta kazan biz kepçe yaşlı İsveçli'yi arıyoruz. Knut'un oturduğu yeri, orta sınıf beyaz yabancıların oturduğu mütevazı bir semt olarak imgeliyoruz. Sonra, ne kadar yanıldığımızı anlıyoruz. Önce, Kalküta'da orta sınıf yok gibi. Ya zengin ya da fakir insanlar var bu kentte. Sonunda Knut'u gecekondu benzeri bir evde, beyazların oturmadığı fa-

kir bir mahallede buluyoruz. Bizi görmekten mutluluk duyduğunu söylüyor. Çok uzun yıllar Hindistan'da yaşamış bir kişi için şaşılacak derecede iyi İsveççe konuşuyor. Evin iki odası var. Biri oturma, diğeri yatak odası. Bir de avlu gibi küçük bir bahçe. Etrafta sayısız kediler dolaşıyor. Evde her şey eski, sanki Knut, 30-40 yıldır bu eve bir iğne bile satın almamış. Avludaki gerili iplerde yeni yıkanmış çamaşırlar asılı. Yaşlı adamın üstü başı yıpranmış, ütüsüz ama tertemiz. Bize Kraliçe Victoria zamanından başlayıp bugüne dek Hindistan'ı anlatıyor.

Tacın pırlantası: Hindistan

İngilizler'in "Jewel On The Crown" (Tacın Pırlantası) dedikleri Büyük Britanya İmparatorluğu topraklarında hiç güneş batmayan, İngiliz bayrağı "Union Jack"ın hep dalgalandığı Hindistan'dan bahsediyor. Bunları anlatırken gözlerinde belli belirsiz bir özlemin pırıltısını görür gibi oluyorum. Özgürlük tarihi olan 1947'ye kadar verilen savaşın, direnişin öyküsünü anılarıyla dile getiriyor. Bu acılı yılların kahramanları Mahatma Gandi, Nehru ve Cinnah'tan hayranlıkla söz etmekten kendini alamıyor. Knut'la söyleşilerimiz günlerce sürüyor. Sonra İsveçli, "Gelin, ben size kenti biraz gezdireyim" diyor. Evinin yan tarafında kulübe gibi bir yerin kapısını açıyor. 40 yıl düşünsek aklımıza gelmeyecek bir şeyle burun buruna geliyoruz. 1927 model üstü açık bir Fiat otomobil! "Ender kullanıyorum bunu" diyor, "Bu trafikte araba kullanmanın zevki de kalmadı" diye ekliyor. Başına haki renkte kolonial şapkasını giyiyor. Kendimizi bir anlık, sanki 30'lu yıllarda eyalet valisinin verdiği Garden Party'ye gidiyormuşuz gibi düşlüyorum. Sokağa çıkınca gürültü ve sefalet beni hemen uyandırıyor. Sokaklarda insanlar bize ölçülü bir hayretle bakıyorlar. Fakirliğin, işsizliğin, açlığın pençesindeki bu insanları hiçbir şey fazla ilgilendirmiyor. Hiçbir şeye angaje olacak güçleri de yok zaten. Aslında halimiz biraz gerçeküstü. Sanki filmi biz çekmiyoruz da çekilen bir filmin oyuncuları gibiyiz.

Kalküta dünyanın sefalet merkezlerinden biri. Fakirliğin bu kadar yoğun olduğu bir başka yer bulmak zor

Yakılan ölüler

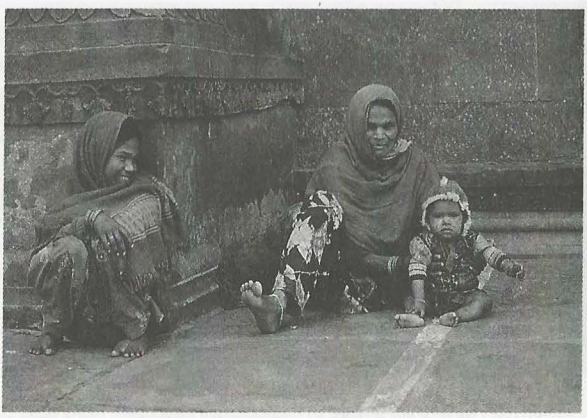
Knut bizi, bir gün Hint usulü bir cenaze törenine götürüyor. Genç bir adamın cenazesi. Çalı çırpıyla beslenmiş bir odun yığınının üstüne konan adamın, çiçeklerle örtülü cesedi yakılıyor. Bundan sonrası dayanılır türden değil zaten. Yanık insan eti kokusu etrafa yayılıyor. Ölünün üzerine dökülmüş ağır Hint kokuları ile parfüme edilmiş ızgara insan eti! Cenaze yerinden kaçar gibi uzaklaşıyoruz. Haftalarca et yemediğimizi söylememe bilmem gerek var mı! Bir gün Knut'a, neden hiç İsveç'e dönmediğini soruyoruz. Hep para kazanıp güzel bir dönüş yapmayı düşlediğini ama, bu fırsatı bir türlü yakalayamadığını anlatıyor. "Şimdi artık çok geç. İsveç'te hiç kimsem kalmadı" diyor. Biz O'na Hindistan'ı anlattırırken O da bize İsveç'i soruyor. İsveç'in O'na bağladığı mütevazı emekli maaşıyla geçinip gidiyor.

Çok dilli, çok dinli bir ülke Hindistan. Son günlerimizi bazı tapınaklara ayırıyoruz. Bir Jian tapınağına girdiğimizde bahçeyi süpüren adamlarla karşılaşıyoruz. Adamların yüzleri beyaz tülden maskelerle örtülü. Yürürken sürekli önlerine bakıyorlar. Yerde gördükleri karınca, böcek, sineği çiğnememeye özen gösteriyorlar. Tekrar doğuşa (reenkarnasyon) inanan bu insanlar bu yaşamlarında, öldürdükleri canlı varlığın yerini alacaklarına kesin gözle bakıyorlar.

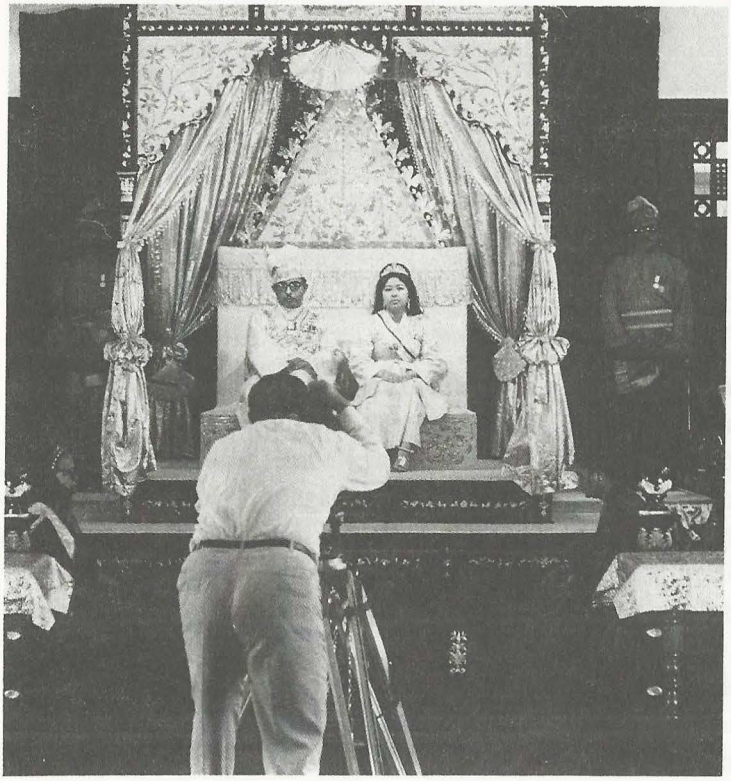
Hindistan, renkler cümbüşü bir ülke. Tonların zenginliği gözleri kamaştırıyor. Hardal sarısı, tarçın kırmızısı, nane yeşili sariler giymiş Hint kadınlarının salına salına yürüyüşleri, yeni bir kreasyon sunan egzotik mankenleri andırıyor.

Great Eastern Oteli'nden ayrılırken anahtarımızı! resepsiyona teslim ediyoruz. Yüklü bir bahşişi hak eden canlı anahtarımız, "Teşekkür ederim sahip, yine bekleriz" diyor. İçimden "Hiç olmazsa bu otelden ayrılırken oda anahtarını cebinde unutmak diye bir şey yok" diye düşünüyorum.

Bizi Dum Dum Havaalanı'na götüren taksi, birkaç kez yolumuzu kesen kutsal inekler yüzünden gecikerek meydana ulaşıyor. Uçağı kaçırmadığımıza şükrediyoruz.

Kalküta'da dilenci iki kadın ve bir çocuk

FOTOĞRAF: BARBRO KARABUDA

Malezya Kralı yıllarca önce daha kral olmadan eşiyle birlikte
Güneş Karabuda'ya poz veriyor

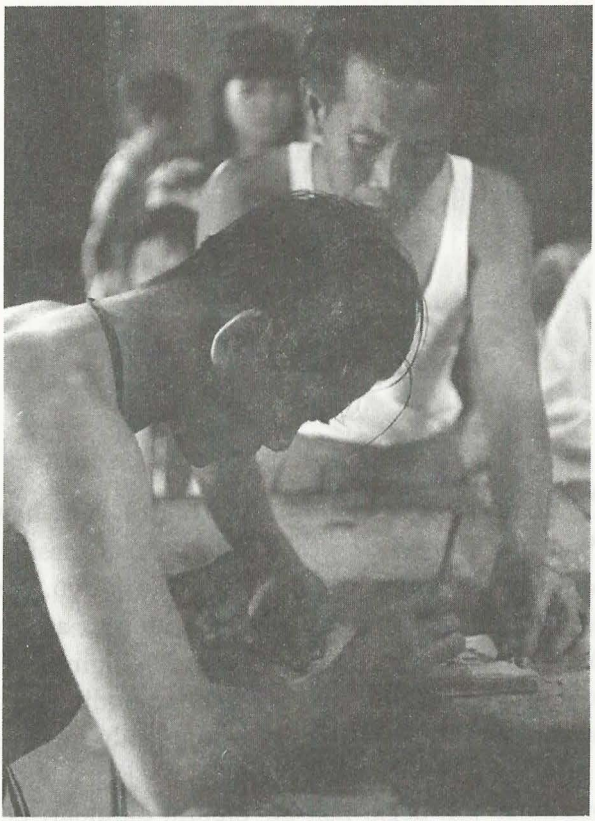
Kesik Dilin Büyüsü

Sabahın erken saatleri olmasına rağmen hava boğucu derecede sıcak. Malaka Yarımadası'nın Hint Okyanusu sahilinde bir balıkçı köyü... Etraf, koca yeşil yapraklarıyla rüzgâra yelken açmış gibi sallanan muz ağaçlarıyla çevrili. Çok ırklı, çok dinli bir köy burası. Malezya'nın bu ilginç özelliği birkaç yüz nüfuslu bu köyde iyice belirli. Hintli Hindular, Budist Çinliler ve Müslüman Malaylar, barış içinde yanyana yaşamanın canlı bir örneğini veriyorlar burada.

Sosyal yaşamda anlaşmazlıklar yok değil. Eşit bir toplum oldukları pek söylenemez. Hintliler, en aşağılık, ağır işleri, Çinliler ticareti yürütüyorlar. Müslümanlar ise en tutucu olanları. Çoğunluk oldukları için kendilerini Malezya'nın gerçek efendileri gibi görüyorlar. Barbro ile beraber bir süredir bu köyde belgesel çekiyoruz. Dev ağaç gövdelerinin içi oyularak yapılmış uzun balıkçı kayıkları, sahile sıra sıra dizilmiş, harekete hazır bekliyorlar. Balıkçılar ise, büyükçe bir bambu barakaya doğru gidiyorlar.

Yaklaşıyoruz, içerisi tıklım tıklım dolu. Rutubetli, boğucu bir sıcak. Baraka daha dayanılmaz bir halde. İnsanlar dua ediyorlar. Sandal ağacı tütsüleri, etrafa baygın kokular yayıyorlar. Bir Budist tapınağındayız. Bol balık tutmanın ancak Budist rahibin dualarıyla gerçekleşeceğine inanıyor balıkçılar. Rahibe doğru ilerliyorum. Orta yaşlı, sarı benizli bir adam. Vücudunun üstü çıplak, alt kısmı ise portakal rengi bir peştemal ile sarılı. Bir yandan önünde ayakta durduğu taş masanın üzerinde biten tütsüleri tazeliyor, diğer yandan da küçük kesilmiş sarı kâğıtları sıraya koyuyor. Üstümdeki giysiler, denize düşmüşüm gibi terden sırılsıklam.

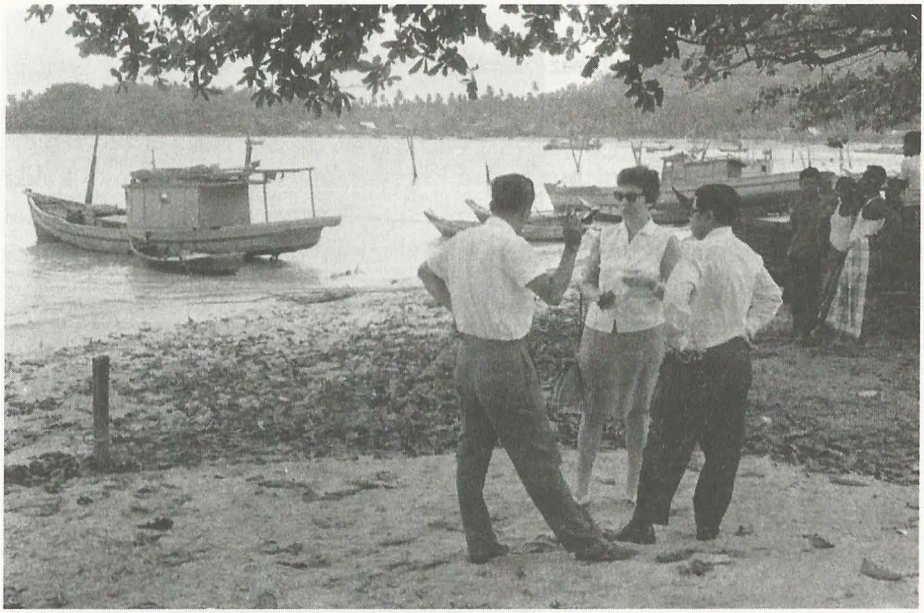
Rahip aniden okuduğu duayı kesiyor. Şimdi tapınakta çıt çıkmıyor. Ses-

Canlı muska makinesi dilkesici rahip

sizliği yine adamın karateciler gibi attığı tiz bir nara bozuyor. Birden adamın elinde, havada daireler çizen kocaman, eğri bir palanın belirdiğini görüyorum. Kendi kendime "Bir din evinde bu kesici aletin ne işi var?" dememe kalmıyor, adam ağzını açıp dilini çıkarıyor ve... keskin palayı sert ama ölçülü bir hareketle diline vuruyor. Yarılan dilden kan fışkırıyor. Balıkçıların masaya üşüştüklerini görüyorum. Daha iyi çekebilmek için kendime yüksek bir yer ararken, bir taşın üzerine çıkıyorum. İnsanlar itişe kakışa kaptıkları küçük sarı kâğıtları Budist rahibin önüne koyuyorlar. O da kanayan diliyle başını öne eğerek kâğıtlara damga vuruyor. Sarı kâğıtlar, öyle hızla adamın önüne konup çekiliyor ki, hareketleri bir makineyi andırıyor. Kâğıdı alan balıkçı bu değerli muskayı cebine koyup, kayığına koşuyor. Olayın akışına kendimi o kadar kaptırmışım ki kapı eşiğinde toplanan köylü kadınların kıkır kıkır güldüğünü sonradan fark edebiliyorum. Biraz sonra Barbro yanıma geliyor. "Niye gülüyor bunlar?" diyorum. Barbro, "Sana gülüyorlar" cevabını veriyor. Önce şaşırıyorum. "Hiç bıyıklı adam görmemişler" diye ekliyor. İşin garibi O da gülüyor. Kafamı kaldırıp durduğum yere bir göz gezdiriyorum. Çıktığım yüksekçe yerin, iri bir taş Buda heykelinin dizi olduğunu görüyorum. Sonra kadınlara hak veriyorum. Denizden yeni çıkmış gibi ıslak ve Buda'nın dizine tünemiş, fok balığına benzer bıyıklı biriyle ilk kez karşılaşıyorlar herhalde...

Köyden ayrılırken ufukta gittikçe küçülen balıkçı yelkenlilerini görüyoruz.

Malezya'da deniz kıyısındaki balıkçı köyü

Genelevde konaklama

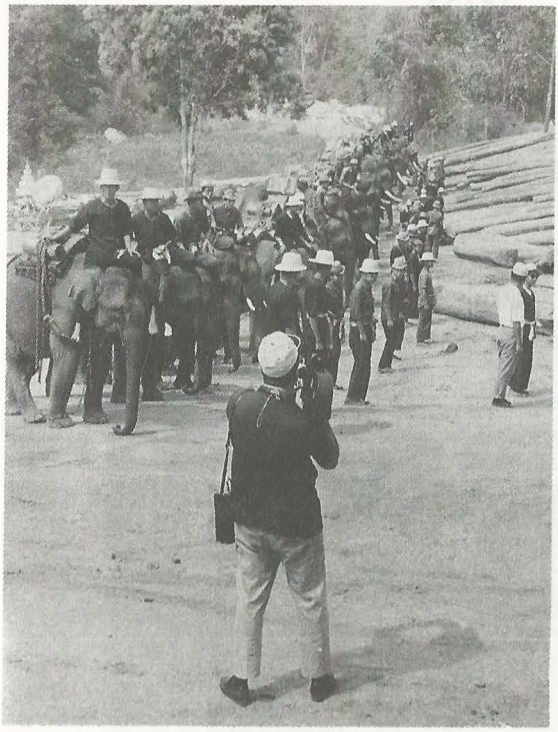
Kuzey Malezya'nın Penang yöresinden güneye doğru yola çıkıyoruz. Uçsuz bucaksız kauçuk ormanlarından geçiyoruz. Bazen durup ormanda çalışanları görüntülüyoruz. İşçiler ellerindeki keskin bıçaklarla ağaçların gövdelerini çizgi çizer gibi yarıyorlar. Çizginin bittiği aşağı tarafa, Hindistan cevizi kabuğundan yapılmış bir çanak koyuyorlar. Bu çukur çanağa damla damla süt gibi beyaz bir sıvı akıyor. İşte bir otomobil lastiğinin başlangıç öyküsü bu. Karanlık basarken İpoh'a giriyoruz. İpoh bizim Doğu Anadolu kasabalarını andırıyor. Geceyi geçirebileceğimiz bir yer arıyoruz. Gösterişsiz, otele benzeyen bir binanın önünde duruyoruz. Otelin resepsiyon memuru olması gereken şişman Çinli sürekli gülümsüyor. Yalnız insanlara değil, gazete okurken, para sayarken hep sırıtıyor. Sanki adamın bir gün gerçekten gülerken yüzüne felç gelmiş gibi. Odamız basit döşeli, ama temiz. Aşağıda bar-lokanta bozması bir yerde acısından tadını alamadığım, ne olduğunu anlayamadığım bir yemek yiyoruz. Yorgunluktan bitkin bir halde odamıza çıkarken, şişman Çinli gülerek, elindeki kauçuk sapanla, tavandaki kertenkeleleri avlıyor. Bunların çoğu zararsız hattâ, yararlı hayvanlar. Böcek, sinek yiyorlar. Ama geko diye bir tür var ki, gece uyurken üstünüze düşerse sizi dişlediği an ağzı kenetleniyor. Hem de bir daha açılmamak üzere. Yakanızda canlı bir kertenkele ile dolaşmak aslında belki dekoratif bile olabilir.

Geceyarısı sancılar içinde uyanıyorum, ter içindeyim, ateşim var. Midem sağlamdır ama bunun tipik bir zehirlenme olduğunu anlıyorum. Barbro, yardım aramaya gidiyor. Biraz sonra içeriye çekik gözlü, abartılı şık giyimli, makyajlı dört-beş kadın giriyor. Herkesi bulanık görüyorum. "Bu kadınlar da neyin nesi" diyorum içimden. Her kafadan ses çıkıyor, yardım etmeye çalışıyorlar. Kimisi alnıma buz kesesi koyuyor, diğeri garip bir koku koklatıyor. Biraz sonra gelen Hintli doktor ateşimi alıyor ve dişlerini gıcırdatarak konuştuğu İngilizcesi ile "103 derece (Fahrenhayt) ateşiniz var" diyor. Ben tamamen hapı yuttuğumu anlıyorum. Karabasanlarla dolu bir geceden sonra bitkin ama, ağrı sancı geçmiş uyanıyorum. Susuzluktan dudaklarım çatlamış. Barbro, yanında bir Çinli kadınla eczaneden maden suyu almaya gidiyor. Dönüşte getirdiği Fransız Vichy maden suyunu hiçbir şampanyaya değişmezdim o gün. üç-dört gün daha otelde kalıyoruz, hızla düzeliyorum. Barbro, kaldığımız otelin bir genelev olduğunu söylediğinde ağzım bir süre açık kalıyor! Fuhuş sektörünün sempatik elemanlarıyla dost oluyoruz. Biz sabahları erken saatlerde yumuşak ışığı yakalamak için dışarı çıkarken, onlar gece vardiyasını bitirip uyumaya gidiyorlar. Zehirlendiğim bara kahvaltıya indiğimizde, salon ucuz parfüm, ucuz sigara dumanı ve gece yaşanmış ucuz ilişkilerin izlerini taşıyor.

Binbirgece sultanı

Malezya belgeseli için yeterli malzeme topladığımıza karar veriyoruz. Yalnız bu ilginç ülkeden ayrılmadan önce, binbir gece masallarındaki gibi yaşayan bir sultanı ziyaret etmeden yapamıyoruz. Malezya, altı sultanlığa bölünmüş. Çekim yapacağımız ülkenin batısındaki Perak Sultanlığı da bunlardan birisi. Her yedi yılda bir sultanlardan biri Malezya Kralı seçiliyor. Perak Sultanı daha genç. Kendisine henüz sıra gelmemiş. Sarayın bahçe kapısı beli palalı, başı türbanlı muhafızlar tarafından açılıyor. Yemyeşil tropik bitkilerin süslediği büyük bahçede maymunlar oynuyor. Turkuaz kubbeli, çilekli bir pasta rengindeki saray karşımıza çıkıyor. Biraz ileride fıstık yeşili bir cami göze çarpıyor. Bana her şey Hollywood stüdyolarında zengin prodüksiyonlu film çekimlerini hatırlatıyor. Sadece yönetmenin "motor" demesi eksik.

Az sonra Sultan Hazretleri salona giriyorlar. Arkasında tam kadro seyyar özel kalemi, Haşmetmaap nereye giderse, gölge gibi izliyorlar. "Selamun Aleyküm" diyor gülümseyerek. İsveç Televizyonu için çalışıyor olsak da benim Türk olduğum kendisine iletilmiş. Esmer, ince bıyıklı, 30 yaşlarında, sevecen bir adam. Üzerinde geleneksel giysileri var. Başından ayağına kadar beyaz ipekler içinde. Eşiyle beraber tahta oturmuş, çekimlerini yapıyoruz. İşin resmî yönü bittikten sonra Sultan üstünü değişip geliyor. Spor bir göm-

Malezya'da "tik" ormanlarında ancak filler çalışıyor

lek ve jeans giymiş. Sanki biraz önceki masal prensi o değil. "Gelin" diyor, "Size bir şey göstereceğim." Peşine takılıp merdivenlerden çıkıyoruz. Sarayın en üst katında büyük kubbenin altına düşen salonun kapısını açıyoruz. Salonun tümünü elektrikli oyuncak bir trenin aksesuarı kaplıyor. Kentler, kasabalar, dağlar, nehirler, köprüler, tüneller ve istasyonlar. Modern bir sinyalizasyon sistemi, değişik trenleri hiç çarptırmadan dolaştırıyor. "Çocuklarınız kimbilir ne kadar mutludur" diyorum. "Çocuklarıma burası kapalıdır, bununla ancak ben oynarım" yanıtını veriyor. Ne diyeceğimi bilemiyorum!

Akşam gene masal dünyasına dönüyoruz. Sultan, onurumuza bir ziyafet veriyor. Bahçenin dört bir yanında meşaleler yanıyor. Masada yok yok. Strasbourg kaz ciğerinden, Beluga havyarına kadar... Geleneksel orkestra biraz sonra yerini bir caz beşlisine bırakıyor. Bir de bakıyorum Perak Sultanı elinde saksofonu ile podyumda yerini alıyor. Orkestra Glenn Miller'in "in The Mood"unu çalıyor. Beyaz smokinli sultan, nefis bir saksofon solosu ile, hakettiği alkışları topluyor. Bir günde bizi birkaç kez şaşırtan bu masal prensine içimden "Helal olsun" diyorum.

NOT: *Bu satırların yazıldığı 1995 ilkbaharında Perak Sultanı, Malezya Kralı olarak hüküm sürüyor.*

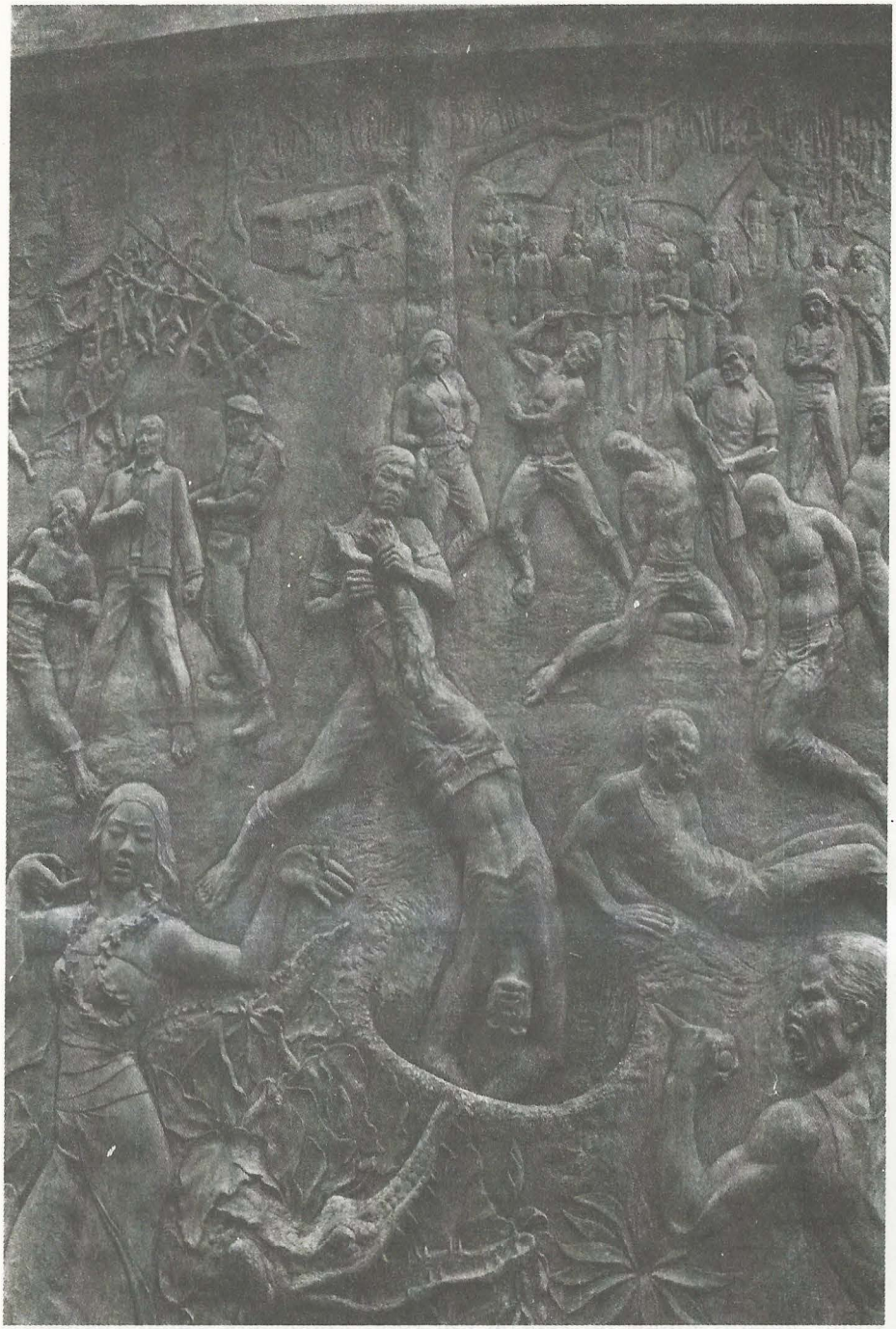

Endonezya Katliamı

Önümüzde iki gardiyan, hapishane koridorlarında yürüyoruz. Dapdaracık hücrelerin önünden geçerken, tutukluların boş bakışlarla bizi izlediklerini görüyoruz. Ağır bir demir kapının gıcırtılı açılışından sonra, kendimizi ölüm mahkûmlarının bölümünde buluyoruz.

Tjipinang, Endonezya'nın en eski hapishanelerinden biri. Hollandalılar zamanında yapılmış. Ölümü bekleyen mahkûmlar içinde dördünün durumu farklı. Bunların hepsi general ve 1965 yılında başarısız bir askerî darbenin başrol oyuncuları. Gardiyanlardan genç olanı ilerideki hücreyi gösteriyor. "Bu, ünlü General Supardjo, O'nun şimdiki görevi hapishanenin mescidini temizlemek, dinsiz biri için iyi bir iş değil mi?" diyor. Ve altın dişlerini göstererek sırıtıyor.

Bir dizi olayların sonucu olarak atom bombasının, Nagasaki ve Hiroşima'da öldürdüğü insan sayısından daha fazlası Endonezya'da, 65 ve 66 yıllarında bir katliamda yaşamını yitirmiş, yaklaşık bir milyon sol eğilimli insan, "katli vaciptir" diye, fanatik Müslümanlar tarafından öldürülmüştü. Endonezya'da her yıl 5 Ekim, Silahlı Kuvvetler Günü olarak kutlanır. Bu tarihten bir hafta kadar önce ülkenin istihbarat örgütü, Amerika yanlısı bazı generallerin, 5 Ekim'de Devlet Başkanı Sukarno'yu devirme hareketine girişeceklerini öğrenir. Bunu önlemek amacıyla Sukarno yanlısı askerler, 30 Eylül gecesi "CIA Generalleri" denen bu yedi muhtemel darbeci subayı yakalayıp öldürürler. Cakarta'ya yakın mesafede Lubang Buaja kasabasında bir kuyuya atılan generallerin cesetleri daha kokmaya başlamadan olay duyulur. Suharto adında bir general (30 yıldır Endonezya Cumhurbaşkanı), idareye el koyar. Sukarno karşıtı bu askerin arkasında ordunun çoğu yeralır. O sıralarda Çin Halk Cumhuriyeti'nin dışında en fazla üyesi olan Ko-

Sukarno yanlısı subayların başarıya ulaşamayan darbesi sırasında 7 general öldürülüp bir kuyuya atılmışlardı; duvar kabartması bunu canlandırıyor

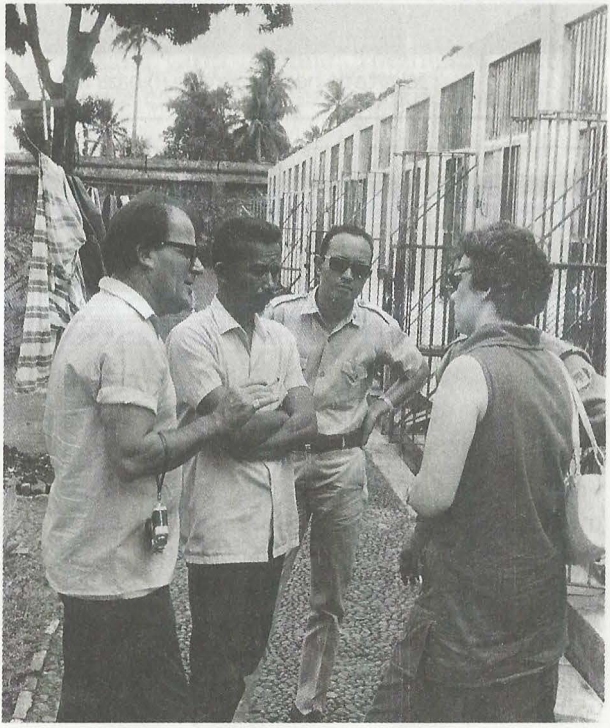
münist Partisi Endonezya'da bulunmaktadır. 1 milyon yanlısı olan bu güçlü partiyi Sukarno da desteklemektedir. Yedi generali öldürmekten sorumlu olanlar kısa zamanda yakalanırlar.

Hapishanenin mescidini temizlemekle görevli General Subardjo da bunlardan biridir. Bu eski askerin hücresine yaklaştığımızda gardiyanların "Politika konuşmak yok" ihtarına uymak zorunda kalıyoruz. "Nasılsınız?" diye soruyoruz. Buruk bir gülümseme ile omuzlarını silkiyor. Sonra kalp hastası olduğunu, ilaçsız kaldığını söylüyor. Gardiyanlara, niçin ilaç verilmediğini sorduğumuzda aldığımız cevap "Ne fark eder ki öyle de ölecek, böyle de ölecek!" oluyor.

Ülkenin güçlü adamı Suharto, ilk elde Cumhurbaşkanı Sukarno'ya dokunmaya cesaret edemiyor. Ne de olsa, o bir millî kurtuluş savaşı kahramanı. Hollandalılar'ı kapı dışarı eden, Endonezya'yı özgürlüğüne kavuşturan "Bung Karno" yani milletin babası. Şimdilik kaydıyla Sukarno'ya Merdeka Sarayı'nda zorunlu ikamet yöntemi uygulanıyor.

Kelime-i Şehadet getirenler kurtuluyor

O sıralar 115 milyon nüfusu olan Endonezya'nın yüzde 90'ı Müslümandır. Komünistlere karşı geniş çaplı bir propaganda kampanyası başlatılır. "Allah'a inanmayan, dinsiz komünistleri öldürmek vaciptir. Hattâ sevaptır" sloganları zaten beyni yıkanmaya hazır bu köktendincileri harekete geçirir. Ve Yakın tarihin en şiddetli, en kanlı katliamı başlamış olur. Köylü köylüsünü, komşu komşusunu, arkadaş arkadaşını öldürmeye koyulur. Önce ateş ederek öldürülen bu insanlara cephane yetişmeyeceğinden en-

Barbro Karabuda Jakarta'da ölüm mahkûmlarının bulunduğu hapishanede

Jakarta'da her an göreve (!) hazır Müslüman milis güçler

dişe edilir. Bulunan yöntem(!) pratik ve bedavadır. Muz ağaçlarını kesmede kullanılan "parang bıçakları" etkili olur. Her gün askerî kamyonlar 30-40 mahkûmu köylere taşırlar. Köy halkının bu insanları bıçaklarla, delik deşik ederek öldürmesi çok vakit almaz.

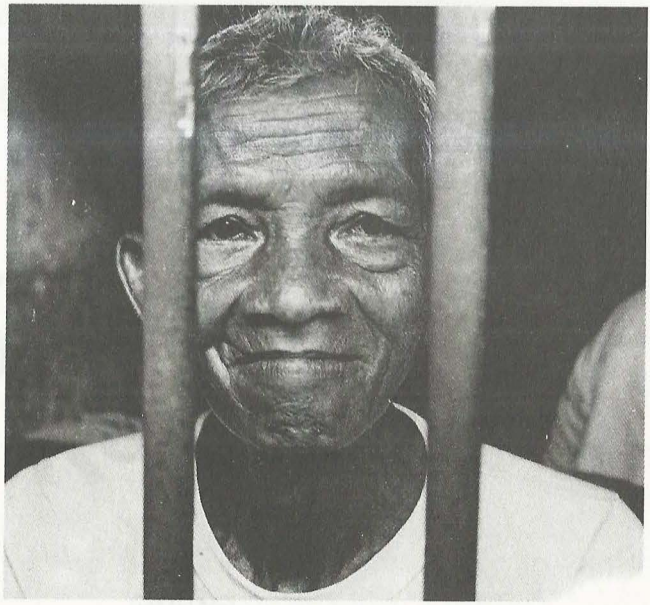
Bir gün hiç beklenmedik bir olay herkesi şaşırtır. Gene kamyon dolusu "dinsiz komünist" ormanın ortasından geçen nehrin kıyısına bırakılır. Bıçaklar bilenmiş, "müminler" operasyona hazırdırlar. Elleri arkadan bağlı orta yaşlı bir adamı öldürmeye gelen cellat, birden donar kalır! Karşısındaki komünist "Kelime-i Şehadet" getirmektedir. Cellat bunu hiç düşünmemiştir. Böyle dua eden adam nasıl öldürülür? Aynı anda 20-30 kişi koro halinde Kelime-i Şehadet getirmeye başlamıştır. O gece bu insanlar serbest bırakılırlar. Ertesi gün toplanan ulemalar, uzun tartışmalardan sonra, bunların dualarının geçerli sayılmayacağı, hepsinin dinsiz zındıklar olup öldürülmelerinin vacip olduğu yolunda fetva verirler. Ve katliam tüm şiddetiyle 65'in son aylarından 66'nın baharına kadar sürer. Londra'nın *The Economist* gazetesi ölenlerin sayısını 1 milyon diye verir. Gazete, bunun 800 bininin Java, 100 bini Bali, 100 bininin de Sumatra'da gerçekleştiğini yazar.

Amok kelimesinin kökeni Malayca'dır. Yani Endonezya'dan gelmektedir. Anlamı ise birisinin geçici olarak çıldırmasıdır. Endonezya Müslümanlarının büyük çoğunluğu, "amok" durumuna gelip bu ilkel ve kanlı katliamı gerçekleştirmişlerdir. Bizim bu ülkeyi ziyaretimiz 68'in başlarına rastlar. Yani katliamdan üç yıl sonra. İnsanların birbirlerine güvenlerinin yok olduğu, herkese şüphe ile bakıldığı bir toplum ile karşılaşıyoruz. Tüm dünyanın bu katliama sessiz kalması da ayrı bir dram.

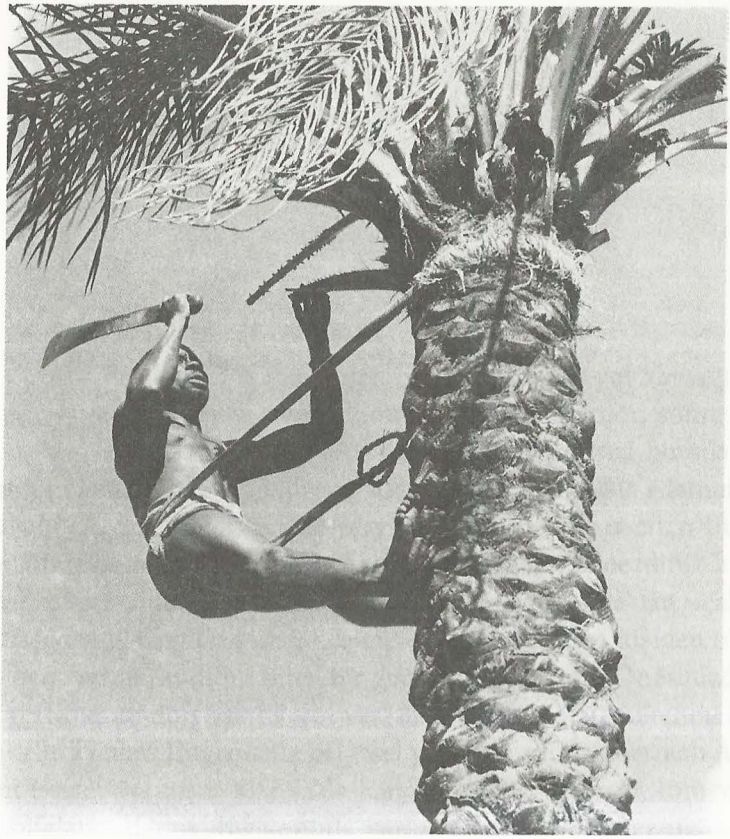
Sukarno ve Lüks Nermin

Ziyaretimiz sırasında Sukarno'nun hâlâ sarayında hapis olduğunu öğreniyoruz. Artık o renkli kişiliğinden, ünlü çapkınlığından geriye, yalnız ve hasta bir adam kalmıştır. Anımsarım, Sukarno 1958'de resmî bir ziyaret için Türkiye'ye gelmişti. O zamanki Demokrat Parti iktidarıyla ilişkileri pek dostça idi. Kendisine gösterilen konukseverliğin sınırı yoktu. Ülkesine dönünce yetkililere gönderdiği teşekkür mektubunda, Türkiye'de belsoğukluğuna yakalandığını da teessüfle bildiriyordu. Zamanın ünlü randevuevi patroniçesi Lüks Nermin gözaltına alınıp sorguya çekilmişti. Kadının üstüne fazla gidememişlerdi, "Bir konuşursam fena olur" demişti. Lüks Nermin olayı hemen örtbas edilmişti. dört karısı olan Sukarno, son olarak Japon Dewi ile evlenmişti. "Batılılar garip insanlar. Törenlerde annelerin elini sıkıp, çocukları öperler. Bense çocukların ellerini sıkıp, anneleri öperim" derdi.

Tjipinang Hapishanesi'nden ayrılırken şu anda tüm Endonezya'da 150 bin siyasi mahkûmun olduğunu anımsıyorum. "Aslında barışsever, sakin insanlar olan Endonezyalılar'ın, birbirlerine karşı işledikleri bu insanlık suçu, acaba dünyanın başka yerlerinde de tekrarlanabilir mi?" diye düşünmekten kendimi alamıyorum.

Jakarta'da tutuklu bir ölüm mahkümu

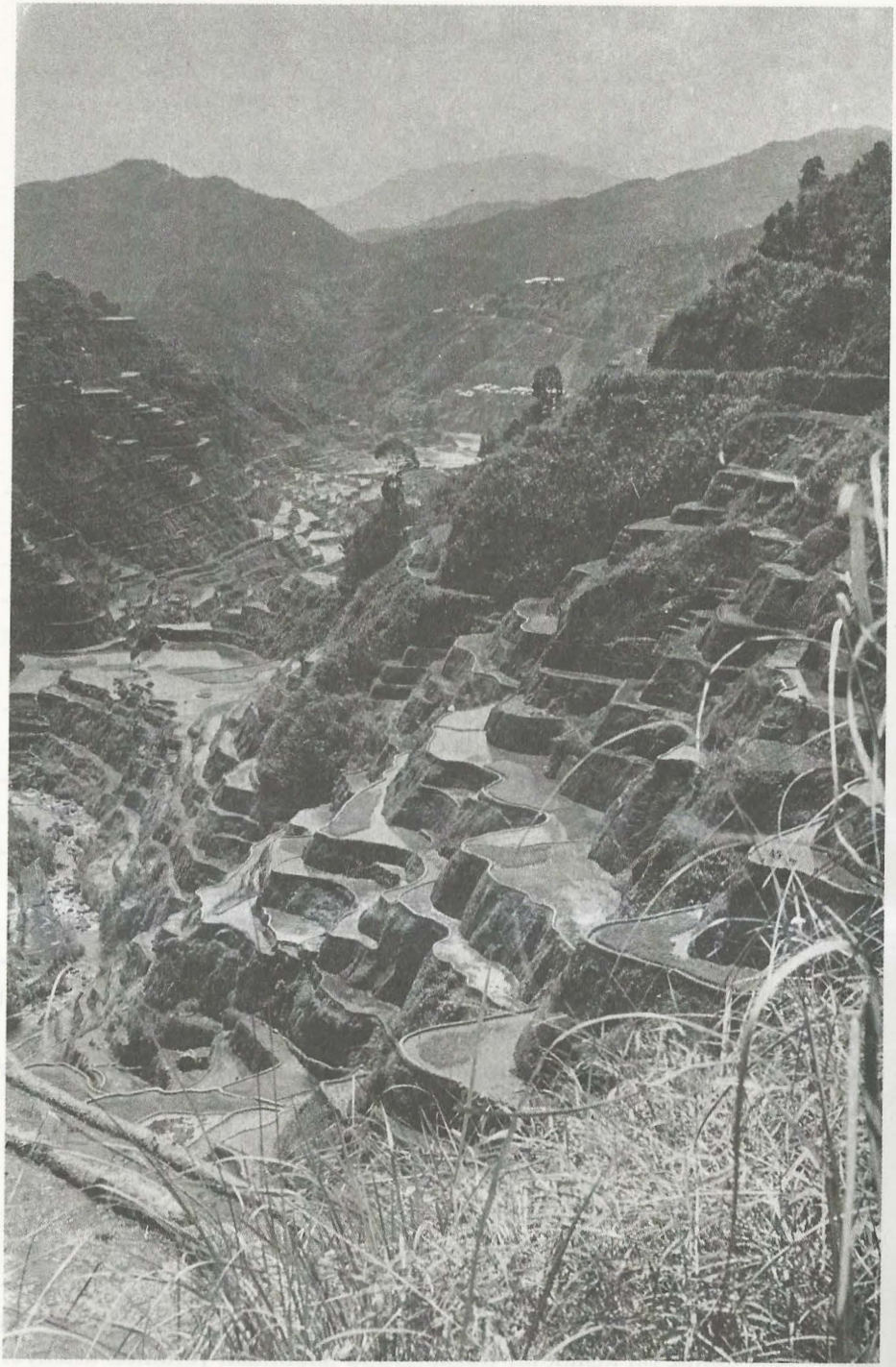
Ağaçta kesecek hindistan cevizi arayan bir kelle avcısı

Son Kelle Kesicileri

Banawe'den bizi getiren cip, yol kavşağında duruyor. "Son durak" diyor şoför, sonra ekliyor: "On gün sonra aynı saatte sizi buradan alacağım. Tabiî ki kelleleriniz uçmadıysa!" Uzaklaşan cipten hâlâ adamın kahkahası duyuluyor. Siz de, bizim gibi yeryüzünün son kelle avcıları İfugao'ları ziyarete gitmekte olsaydınız, böyle soğuk bir şakaya gülmezdiniz herhalde. Filipinler'in kuzeyinde Luzon bölgesindeyiz. Önce, Manila'dan uçakla Baggio'ya ulaşıyoruz. Oradan sonrası da ciple. Kafilemiz dört kişiden oluşuyor. Barbro, ben, yerlilerin dilini bilen bir genç ve bir taşıyıcı. Önümüzde yürümemiz gereken üç-dört saatlik yol var. Bize, artık soyları tükenmekte olan bu son kelle avcıları İfugaolar'la belgesel yapma fikrini, Amerikalı Antropolog John Foster vermişti. Manila'da karşılaştığımız profesör, tüm yaşamını ilkel kabilelere adamış, bu konuda yarım düzine kitap yazmış bir bilim adamı. Foster'in ailesiyle ilgili trajik bir öyküsü var. Yıllarca önce İfugaolar'la beraber yaşarken, düşman kabilelerden birisi Foster'in 16 yaşındaki oğlunu kaçırır. Haftalar, aylar süren arama taramalar hiçbir sonuç vermez. Foster, oğlunun kellesinin kesilip, öldürüldüğünü anlayacak kadar iyi tanır bu yerlileri.

Büyücünün sınavı

Bir süre, orman ve yüksek çalılıkların içinden geçtikten sonra açıklığa varıyoruz. Önümüzde dağdan küçük, tepeden büyük yüksekliklerden oluşan bir arazi var. Aşağıdan yukarı doğru tüm topraklar, teraslanmış pirinç tarlaları. Yerliler bunlara "gök merdivenleri" diyorlar. Köyün girişine birkaç yüz metre kala dokuz-on kişilik bir İfugao grubu tarafından yolumuz kesiliyor. Adamların suratları, insanı uykuda uçuklatacak türden. Başlarındaki adam

Banawe'de gökyüzü merdivenleri diye anılan pirinç tarlaları

sert ve çabuk konuşuyor. Genel havanın, pek yumuşak olduğu söylenemez. Çevirmenimiz, konuştuğu adamın büyücü olduğunu, bir tavuk kesmesi gerektiğini, eğer tavuğun kursağının rengi iyiyse köye girebileceğimizi söylüyor. "Biz de bir metre film çekmeden bu kadar yolu geri mi döneceğiz?" Bir gün kaderimizin, tavuk kursağına bağlı olacağını hiç düşünmemiştim. Büyücü, dualar mırıldanarak tavuğu kesip karnını yarıyor, kursağı temizleyerek yakından rengini inceliyor. Biraz sonra ayağa kalkıp, avuçlarını birleştirerek selam veriyor. Rahat bir nefes alıp köye giriyoruz.

Köy, genişçe bir düzlükte kurulmuş. Kulübeler, bungalov tipi kazıklar üzerine oturtulmuş. İçeri girmek için, beş-altı basamak çıkmak gerekiyor. Her kulübenin kapısındaki, asılı kurukafaları görmemezlikten gelirsek huzur dolu güzel bir köy! Etrafta, daha büyücüye yakalanmamış tavuklar dolaşıyor. Biraz ileride de köyün tek köpeği, havlayarak bize "Hoş geldiniz" diyor. Kulübemize yerleşiyoruz. Yerler, Uzakdoğu'nun en güzel ağacı tikten yapılma. Tik, hiçbir böcek ve kurdun yiyemediği sert bir ağaç. Köy meydanında eşrafla "hoş geldin" içkisi içiyoruz. Pirinçten yapılmış, barut gibi bir içki. Sonra sıra hediyelerin dağıtımına geliyor. Manila'da Prof. Foster, İfugaolar'ın en sevdiği hediyelerin başında, kibritin geldiğini söylemişti. Biz de getirdiğimiz bir çuval kibriti boşaltıyoruz önlerine. Sevinç çığlıkları atıyorlar. Kadınlara kumaş ve el aynası, erkeklere de tütün veriyoruz. Kelle avcısı dostlarımızla muhabbetimiz yerinde, nazar değmesin!

Akşam güneş batarken, karşıda göğe tırmanan pirinç tarlalarını kızıl bir ışık kaplıyor. Ertesi gün çalışmaya başlıyoruz. Günlük yaşamlarını, sorunlarını, örf ve âdetlerini yakından inceliyoruz. Köyü dolaşırken bir kulübenin damında asılı iskemle görüyoruz. Köyün tek iskemlesi bu. Mobilya nedir bilmiyorlar zaten. Soruyoruz, "O, ölüler için" diyorlar. Başka bir açıklama da yapmıyorlar. Merak ediyoruz, "Hele birkaç gün daha geçsin" diyoruz. Akşam yemekleri, hemen hemen aynı şeylerden oluşuyor: Palmiye iliği, egzotik kuş etleri ve bol pirinç. Palmiye nefis, enginarın göbeğini andırıyor. Yemekte söz kelle avcılığına geliyor. Yaşlı bir baba içini çekip, "Nerede o eski günler. Ne hareketli, ne heyecanlı yaşamımız vardı. Şimdiki gençler miskin, kanları donmuş" diyor. İnsan kellesi kestiği o günleri özler gibi bir hali var adamın.

Cinsellik serbest

Bizim kaldığımız yerin hemen yanında, upuzun bir kulübe var. Gündüzleri sakin duran bu konut, geceleri canlanıyor. Herkes yattıktan sonra yoğun bir trafik başlıyor. Gelen gidenin tümü genç delikanlılar. Hiçbir anlam veremiyoruz. Sabah işin aslı anlaşılıyor. İfugaolar'ın özgür bir cinsel yaşamları var. Evlenme yaşına gelen genç kızlar, gecelerini "uzun ev" denen bu kulü-

FOTOĞRAF: BARBRO KARABUDA

Kuzey Filipinler'de, kelle avcıları köyünde iki İfugao kız ve Güneş Karabuda

belerde geçiriyorlar. Köyün delikanlısı da, gözüne kestirdiği kızla "Kız da kabul ederse" gece beraber olabiliyor. Zorbalık kesinlikle yok, her şey gönül rızasıyla oluyor. Bir süre sonra hamile kalan kız, ilişkide bulunduğu erkeklerden birini koca olarak seçiyor. Delikanlılar açısından "Bu kız olmadı, bir de şunu deneyeyim" demek serbest. Ama durumu istismar etmemek şartıyla! Evlilikten önce birbirleriyle anlaşabilen bu gençlerin, ilerideki yaşamları da uyum içinde geçiyor.

Geleli bir hafta oluyor. Yaşam sakin bir şekilde akıp gidiyor. İfugaolar, birbirlerine her türlü alanda yardımcı oluyorlar. Bir gün birinin tarlası mı çapalanacak, birkaç kişi birden yardıma gidiyor. O tarla sahibi de ileride başkasına yardım ediyor. Bu arada Barbro, köyün tek köpeğiyle dost olup oynuyor.

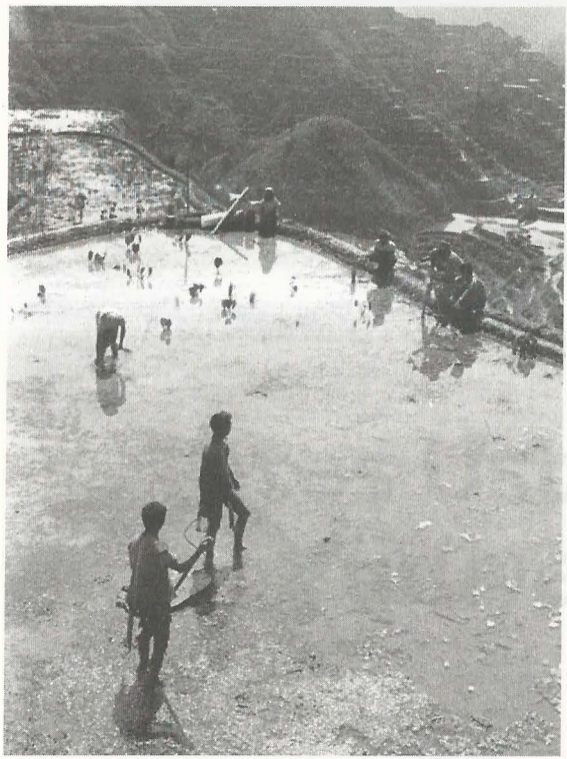
Bir garip cenaze töreni

Bir sabah erkenden, bağrışmalar ve gürültüyle uyanıyoruz. Aceleyle giyinip, fırlıyoruz dışarıya. Gördüğümüz manzara, kanımızı donduruyor. Köyün tek iskemlesi meydanın ortasına konmuş. Üstünde genç bir adam oturuyor. Ama bu adam ölü. Boynu, gırtlak hizasından, derinden kesilmiş. Kafası yana sarkmış. Etrafında kalabalık bir grup insan, yarı yürür yarı dans

eder gibi dönüyor. Ölüye bağırıyorlar. Kimisi de cansız adamın yüzüne tükürüyor. Bir taraftan çekiyorum, bir taraftan da çevirmeni dinliyorum. "Bu zamanda ender rastlanan bir kelle kesme olayı" diyor. Genç adam yalnız başına sabah erken avlanırken, düşman kabilelerinden birinin saldırısına uğramış. Bizim yerliler de ölüsünü bulmuşlar. "Ne diyorlar, niye yüzüne tükürüyorlar adamın?" diyorum. Tercüman cevap veriyor: "Hakaret ediyorlar. 'Sen ne yeteneksiz, ne korkak bir savaşçıymışsın. Nasıl kestirdin kelleni?' diye bağırıyorlar." Tükürük ise yalnız aile fertlerine verilen bir ayrıcalıkmış. İnsanı dehşet içinde bırakan, böyle bir cenaze törenini hiç görmemiştim. O arada iskemlenin ne işe yaradığını da öğreniyoruz.

Ziyafet yemeği: Köpek çevirmesi!

İşimizi bitirdik, ertesi gün köyden ayrılacağız. Akşam kabile reisi, İfugao usulü bir ziyafet veriyor. Yer sofrasının biraz yanında tencereler kaynıyor. Birisi de ateşte bir hayvan çeviriyor. "Bu ne?" diye soruyorum. Verilen cevabı duyunca, mideme sancılar giriyor. "Köpek" diyor çevirmen. Kendimi toparlayarak "Kim yiyecek bunu?" diyorum. "Siz" diyor, sonra ekliyor: "Köpek en sevdikleri ettir. Bu size verdikleri önemi gösteriyor. Barbro yanımda, ağlamaklı. Her gün sevdiği, oynadığı köpeği nasıl yeriz? Çevirmen geç de olsa durumu anlıyor. "Yemezseniz büyük hakaret olur" diyor. Giderayak al başına belayı. Barbro'ya, "Ben ölürüm de bu köpeği yemem" diyorum. Çevirmen gence "Bak" diyorum. "Eskiden beri bir mide rahatsızlığım var, doktor bana köpek etini yasak etti. Bunu dostlarımıza aynen söyle." İkimizin de yememesi skandal olacak. Barbro'nun bu iyiliğini ömür boyu unutmam. Yerliler anlayış gösteriyorlar. "Size tavuk pişirelim" deyip kaynayan bir tencere-

İlk bakışta huzurlu bir köy ama...

ye tavuğu atıyorlar. Aynı tencerenin içinde, köpeğin boşaltılmış içini görüyorum. O gece yemek yememek için, durmadan film çektiğimi hatırlıyorum. Kabile reisi, Barbro'ya kolye hediye ediyor. Değişik hayvan dişleri ve birkaç da elbise düğmesinden oluşan bir boyun takısı. Sabah erken saatlerde köyden ayrılıyoruz. Yol kavşağında cipi bizi bekler buluyoruz. Soğuk herif, "Ooo, kelleleriniz yerinde maşallah" diyor. Manila'ya dönüşümüzde Prof. Foster'i ziyaret edip, İfugaolar hakkındaki izlenimlerimizi anlatıyoruz. Barbro, hediye takısını gösteriyor profesöre. Yaşlı adam gözlüklerini takıp yakından inceliyor kolyeyi. Birden O'nun donup kaldığını hissediyoruz. Sir süre sonra kendine gelebiliyor. Bize kolyeyi gösterip, "Şu düğmeleri görüyor musunuz?" diyor ve ekliyor: "Bu yıllarca önce kaybolan oğlumun düğmeleri."

FOTOĞRAF: SIPA PRESS

Sri Lanka'da Pitipanna köyünde ateş üstünde yürüyenler

Ateş Üstünde Yürüyenler

Atlas Üstünde
Yürüyenler

Colombo'ya vardığımızda ilk işimiz eski dostumuz Gunnar Möller'i aramak oldu. Gunnar, biraz dalgın, biraz sevecen bir bilim adamı. Yıllarca önce O'nu Ankara'da tanımıştım. ODTÜ'nün kuruluş yıllarında başkentte görevliydi. Şimdi Sri Lanka'da BM bürosunu yönetiyordu. O'nun da yardımıyla ülkenin içlerinde bir köyde ateş üzerinde yürüyen insanların belgeselini çekecektik.

Uzun yolculukların en renklilerini, belgesellerin en ilginçlerini beraber yaptığım yaşam arkadaşım Barbro ile Mount Lavinia Oteli'nde kalıyoruz. Bu otel Kraliçe Victoria zamanından kalma tik ağacından yapılmış, muhteşem ahşap bir bina. Keyifle sallanan palmiyelerin süslediği kumsalı, Hint Okyanusu'nun köpüklü dalgaları okşuyor. İçeride, beyaz giysili personelin, cilalı ahşap zeminde çıplak ayakla yürürken çıkardıkları gıcırtılı sesler duyuluyor.

Bir sabah erkenden Pittipanna Köyü'ne doğru yola çıkıyoruz. Yüksek ağaçlı ormanlardan, içlerine Buda heykelleri yontulmuş basık dağlardan geçerek akşamüstü köye varıyoruz. Birkaç yüz nüfuslu yoksul bir Tamil Köyü. Hindistan'ın doğu yörelerinde görmeye alıştığımız büyük sefalet olmasa da yine oldukça yoksul bir orman köyü. İnsanlar, kucak kucak getirdikleri odun ve çalı çırpıyı köy meydanının ortasına yığıyorlar. Karıncalar gibi gidip gelen köylülerin bıraktığı odunlar, bir süre sonra iki insan boyu yüksekliğinde bir tepe oluşturuyor. Gece başlayacak olan ateş ayini, bu odunların yakılması ile meydana gelecek korların üstünde insanların yürümesiyle doruk noktasına erişecek. Ne tür bir ayin olabileceğini kafamda kestirmeye çalışıyorum. Tüm tahminlerimde yanıldığımı, daha sonra anlıyorum. Ateşin cazibesinin ne kadar dayanılmaz olduğunu, insanların buna nasıl kendilerini kaptırıp "vecde" geldiklerini, gecenin ilerleyen saatlerinde görecektim.

Barbro ateşte yürüyenlerin arasında

Akşam oluyor, nar rengi tepsi gibi bir güneş, minare uzunluğundaki ağaçların arkasında batıyor. Pittipanna Köyü'nün sakinleri, yediden yetmişe meydanı dolduruyorlar. Civar köylerden gelenlerle birlikte etraf, iğne atılsa yere düşmez türünden doluyor. Biz ise çoktan kolları sıvamış, çalışmaya başlamışız bile. Barbro, elinde mikrofon, omuzunda ses kayıt cihazı Nagra ile insanların arasında dolaşıyor, ben de omuzumda kamera, hiçbir şeyi kaçırmamaya çalışıyorum. Töreni yöneten başrahibin bir işareti üzerine odunlar ateşleniyor. Herkes susmuş, çevreyi derin bir sessizlik kaplıyor. Tek duyulan, yanan çalıların çıtır çıtır çıkardıkları ses. Ateş tanrısı Kattaragama'nın onuruna düzenlenen törene geçiliyor. Ateşin yavaş yavaş büyümesiyle insanlar, alevlerin etrafında ritmik bir müzik eşliğinde dönmeye başlıyorlar. Kadın, erkek, çocuk müziğe ayak uydurarak ateşin etrafında pervaneler gibi fırıl fırıl dönüyorlar.

Bir erkeklik sınavı

Birden biraz ilerde garip bir şeyler olduğunu seziyorum. İnsanları yararak yaklaştığımda, gördüğüm manzaranın dehşetiyle irkiliyorum. 15-16 yaşlarında bir çocuk, kasapların et astıkları çengellerle sırtının üç yerinden asılmış duruyor. Karın üstü yere bir metre yükseklikte yalnızca üç çengelin deri altına geçirilmesiyle çocuk havada duruyor. Arkada bir adam ise salıncakta çocuk sallar gibi, bu genç delikanlıyı ara sıra eliyle itiyor. Bunun ergenliğe erişmiş bir gencin geçirdiği bir erkeklik sınavı olduğunu anlamakta

gecikmiyoruz. Vakit ilerledikçe çocuğun ağırlığıyla kancaların tuttuğu deriler sakız gibi uzamaya başlıyor. Saatlerce bu durumda kalan gencin, avuçlarını birleştirmiş halde Hindu selamı vererek gülümseyen yüzü, uzun süre belleğimden silinmiyor.

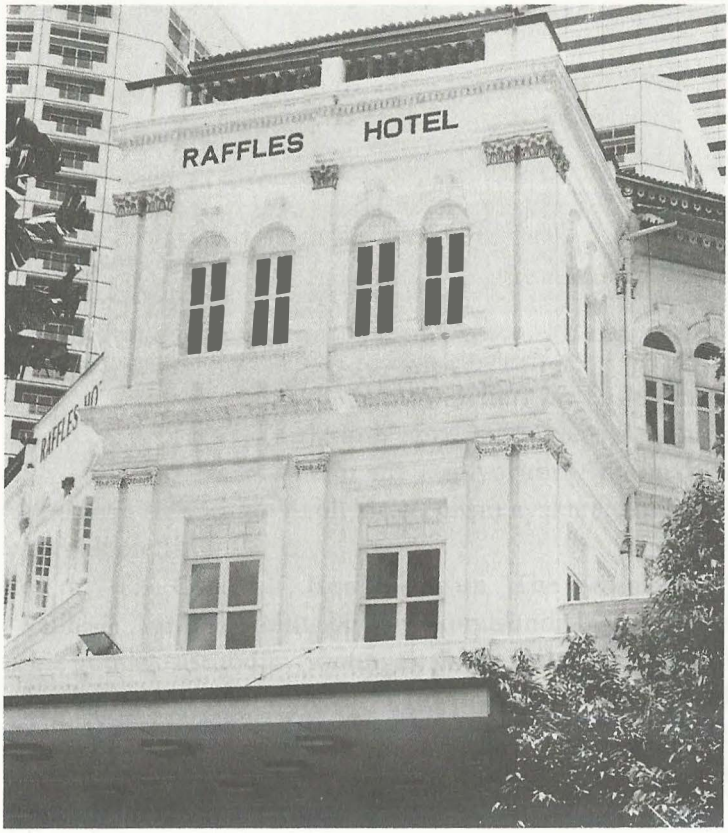
Saat gece yarısını gösterdiğinde o iki insan boyu yüksekliğindeki odunlar yanmış, ortada bir kor yığını kalıyor. Köylüler ellerinde tırmıklarla ateşi yaymaya başlıyorlar. 10-12 metre uzunluğunda, 4-5 metre genişliğinde ateşten bir halı oluşuyor önümüzde. Saatlerdir dönen, dans edenler artık trans halindeler...

Tören başlıyor

Başrahibin bir işaretiyle birden müzik duruyor. Baygın bakışlı, ter içindeki insanlar, inanılmaz bir gayretle toparlanıyorlar. Ziraat Bankası'ndan emekli maaşını almaya gelenler gibi sıraya giriyorlar. Başrahip, ateşin yanına geliyor ve deniz suyunun soğuk olup olmadığını anlamaya çalışan biri gibi çıplak ayağını ateşe şöyle bir sokup çıkarıyor. Korların sıcaklığının, kıvamında olduğuna akıl getirmiş olmalı ki şöyle derin bir nefes alıp ateşin üzerinde yürümeye başlıyor. Korlar, pırıl pırıl parlıyor. Ateşin sıcaklığından, kameradaki filmin eriyeceğinden endişe etmeye başlıyorum. Her tarafımdan ter akıyor. Rahibi başkaları izliyor. Ben, köyde birkaç profesyonelin bu işi yapacağına inanıyordum. Yanılmışım, şimdi yaşlı, genç, kadın, erkek, çoluk çocuk bütün bir köy halkı ateşin üstünde yürüyor. Birinin yürüyüşü, öbürüne benzemiyor. Kimi koşarak, kimi sekerek, kimi zıplayarak yürüyorlar. Kucaklarında bebelerini taşıyan analar, torununun elinden tutmuş ak sakallı yaşlılar, ateşin cazibesine kendilerini kaptırmışlar. Kolektif bir isteri sahnesi izliyoruz.

Filmin senkronunu kaçırmamak için Barbro'yla sürekli göz temasındayız. Her yeni plana başladığımızda, kendisi ses bandına ve kameraya avuçlarını çarpıp "klappa" yapıyor. Bir ara yanına yaklaştığımda ateşe gözlerini dikmiş, dalmış olduğunu görüyorum. "Nasılsın?" diyorum. Gayet ciddi bir tavırla, ateşte yürümek istediğini söylüyor. Pırlanta gibi yanan korların cazibesine O da sonunda kendini kaptırmıştı. Bütün gece yanımızdan ayrılmayan dostumuz Gunnar ile Barbro'yu zor tutuyoruz. Gün ağarıncaya kadar tören sürüp gidiyor.

Ertesi gün tüm köy halkının ayaklarını filme çekiyoruz. Tek bir yanık, tek bir yara izine rastlamıyoruz. Bunun nasıl olabildiğini sorduğumuzda aldığımız cevap hep aynı: "İnanç". Ve ekliyorlar: "Gerçekten inanırsanız size hiçbir şey olmaz." Bir katolik papazının, aşka gelip ateşte yürümeye kalkması sonucu ayaklarının yanarak perişan olduğunu da anlatıyorlar. Pittipanna Köyü'nden ayrılırken, ben en çok sevgili eşimin ateşte ızgara olmadığına şükrediyordum.

Dünyanın en "havalı" otellerinden: Raffles Hotel

Singapur Sling

Uzakdoğu'nun otelleri bir başkadır. Çoğu birbirlerinin kopyası, modern Amerikan otellerinden söz etmiyorum. Anlatmak istediğim her köşesine tarih sinmiş, görkemli bir geçmişin ayakta kalmış son tanıkları olan yüzyıllık oteller...

Bangkok'un "The Oriental", Hong Kong'un "The Peninsula" ve Singapur'un "Raffles"ı. Tarih ve kültür birikimi konusunda bu sonuncusu diğerlerinden bir gömlek üstündür. Sömürgelerinde, Union Jack'un dalgalanıp, güneşin hiç batmadığı Büyük Britanya İmparatorluğu tacının nadide mücevherlerinden biri olan Singapur'da, sosyal yaşam çok renklidir. İngilizler de kendilerini bu işin erbabı sayarlar. Hele "etiket" ve "savoir vivre" konularında ellerine kimsenin su dökemeyeceğine inanırlar. Giyim kuşam, yeme içme, nezaket ve kibarlıkta onların üstüne yoktur! İşte palmiyelerin "rahvan rahvan" sallandığı ve böyle insanların yaşadığı Singapur'da, 1887 yılının Aralık ayında Raffles Oteli açılır. İsmini Singapur'un kurucusu, Sir Stamford Raffles'dan alan Beach Road üzerindeki bu muhteşem bembeyaz otel, İngiliz sömürgesine daha da bir canlılık getirir. Pos bıyıklı albaylar, soluk benizli İngiliz Lady'ler, zengin plantaj ağaları, yazarlar, macerayı meslek seçmiş gezginler Raffles'ın değişmez "müdavimleridir". 1902 yılında bir gün, otelin bilardo salonunda bir kaplan öldürülür. Olayın değişik versiyonları anlatılır. Bunlardan orijinal versiyon diyebileceğimiz olanı şöyledir: Malezya'dan 'Johore' Boğazı'nı yüzerek geçen bir kaplan, bilardo toplarının birbirlerine vuruşundan çıkan seslere kapılıp Raffles'ın bilardo salonuna girer. Sıkı bir vuruş yapmaya hazırlanan bir İngiliz centilmeni, örnek bir Anglo-Sakson soğukkanlılığıyla, sesini yükseltmeden – silahım! der. Çıplak

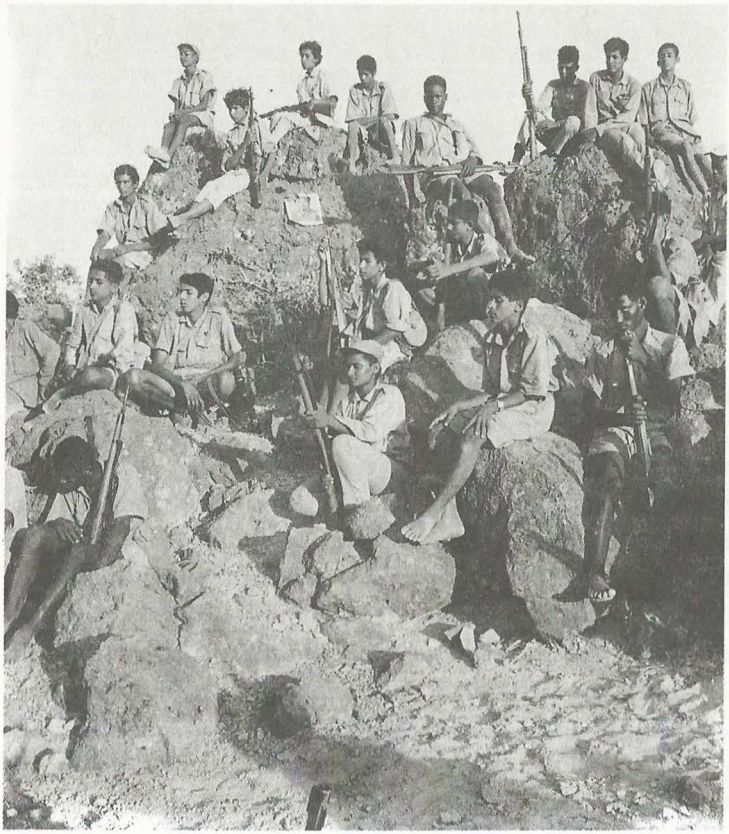
ayaklı bir uşağın pürtelaş uzattığı tüfeği ile bir atışta koca hayvanı yere yıkar. Masal mı? Gerçek mi? Abartılı ayrıntılar bir yana Raffles'da bir kaplanın öldürüldüğü doğrudur.

Rudyard Kipling, Somerset Maugham, Noel Coward gibi yazarlar Raffles'ın sürekli müşterileridir. '20'li yıllarda 78 numaralı Suitte kalan Somerset Maugham, bambudan yapılmış yazı masasında ünlü eserlerinden bazılarını burada yazmıştır. 1941'de komşu ülke Malezya, İkinci Dünya Savaşı'na girince, Singapur da bundan payını alır. Japon bombardımanlarına hedef olan sömürgede, Raffles'a da birkaç bomba düşer. Gece karartmasına uyan otelin dans salonunda, orkestra her akşam, gece yatısına kadar çalmaya devam eder. "In the Mood", "Sentimental Journey" gibi Glenn Miller müzikleri eşliğinde şık hanımlar ve beyler, düşen bombalara aldırmadan yanak yanağa danslarını sürdürürler. Japonların işgaliyle gece hayatı da sona erer.

Raffles'ın içki kültürüne katkısını da unutmamak gerek. 1915 yılının sıcak ve rutubetli bir yaz akşamında, biraz serinlik dağıtmak için çırpınan tavan pervanelerinin egzotik görünümü altında Barmen Ngiam Tong Boon ilk kez karıştırdığı bir içkinin ünlü bir bar klasiği olacağından habersizdir. "Singapur Sling" adını verdiği bu ferahlatıcı hoş içkinin karışımı her zaman bir sır gibi saklanmış. Dünyanın her yerinde içilebilen bu içkinin gerçeğini yalnız Raffles'da yudumlayabilirsiniz. Yoğun bir istihbarat ve yüklü bahşişler sonucu elde ettiğim Singapur Sling'in orijinal karışımı şöyle:

6 cl. Beefeaters gin
2 cl. Peter Heering
2 cl. Taze Ananas ve Limon Suyu
1 damla Cointreau
1 damla Angustura Bitter.

Bütün bunlar bir shaker'de dikkatlice salla çalkala sistemiyle muamele gördükten sonra, lâle formunda bir bardağa boşaltılıp, yarım bir ananas dilimi ve bir kirazla garni ediliyor. Yalnız barmen Boon'un tüm bu işlemleri tamamladıktan sonra hızlı bir el çubukluğuyla içkiye bir iki damla bir şeyler kattığı görülürmüş. İşte bu sırrı şimdiye kadar kimseler çözememiş...

Mao'nun resminin etrafında kayalara tünemiş Dofar gerillaları

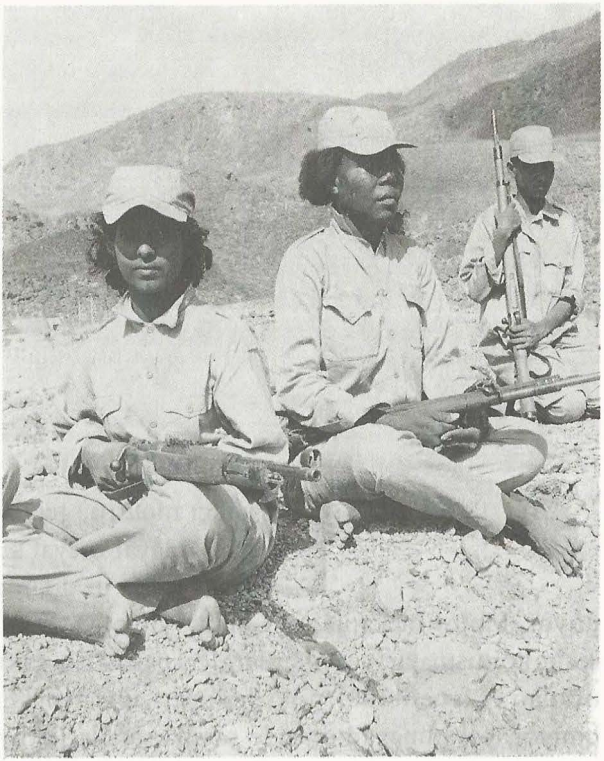
Unutulmuş bir Savaş

Balıkçı motoru, gece karanlığında ağır ağır ilerliyor. Hayal meyal sezdiğimiz bir kıyıyı izliyoruz. Birden uzaklarda bir ışık üç kez yanıp sönüyor. Motorun kaptanı "Geldik" diyor. Sahile yanaşıyoruz. İlerde alçak sesle konuşmalar ve vücutlara çarpan silah şakırtıları geliyor. Yüzümüze tutulan el fenerlerinden gözlerimiz kamaşıyor. Eski külüstür bir kamyona biniyor, yol olmayan arazide sarsıla sarsıla ilerliyoruz. Genç bir adam, yanık bir türkü tutturmuş, arabanın her çukura girişinde sesi hıçkırık tutmuş gibi kesiliyor. Dofar Kurtuluş Cephesi'nin kampına varmamıza az kaldı. 70'li yılların başında Arabistan Yarımadası'nın güney ucunda Muskat ve Oman'ın bir eyaleti olan Dofar'da amansız bir kurtuluş savaşı veriliyor. Ülkesini, babasının çiftliği gibi yöneten Oman Sultanı'na karşı halk ayaklanmış. Orta çağdan yaşadığımız çağa taşımak istiyorlar ülkelerini bu insanlar. Kampa vardığımızda silahlı gençler sarıyor etrafımızı. Meraklı bakışların üstümüzde dolaştığını seziyoruz. Bir çadıra giriyor, bağdaş kurup oturuyoruz. Yerdeki gaz lambasının aydınlattığı çadırda, ışık yüz düzeyine pek ulaşamıyor. Oturanların suratları loşta kalıyor. Çadıra girip çıkanların yalınayak olduklarını görüyoruz. Biraz sonra kampın sorumlusu Abdülaziz adında bir genç "Hoşgeldiniz" deyip yanımıza oturuyor. Bu kampa giren ilk gazeteciler olduğumuzu söylüyor. Kendimizle, işimizle, politik düşüncelerimizle ilgili sorular soruyor. Belli etmeden sorguya çekiyor bizi. Ama bunu kibarca yapıyor. Çadırın loş ışığına gözümüz alışınca biraz arkalarda genç kızların varlığını da fark ediyoruz. Hayret etmemek işten değil. Kadının ne kimliğinin, ne değerinin olduğu bu Ortadoğu ülkesinde Arap kızları peçesiz, önlerinde birer kalaşnikof, karşımızda oturuyorlar. Barbro ile "ilginç bir yere geldik" der gibi bakışıyoruz. Bize gösterilen çadırda yere bir örtü

serip üstüne uzanıyoruz. Gündüzün kızgın çöl sıcağı, gece yerini insanın içine işleyen bir soğuğa bırakıyor. Sayıyorum, çadırda geceleyen oniki kişiyiz.

Kalaşnikoflu kızlar

Sabah "Yasar yamin, yasar yamin" diye bağıran bir sesle uyanıyoruz. Çadırı araladığımızda, gece geldiğimiz yeri ilk kez gün ışığında görüyoruz. Düz yuvarlak bir meydanın etrafında, ellerinde silahları, erkek ve kız gerillalar koşarak talim yapıyorlar. Başlarındaki çavuş da "Yasar yamin" (sol sağ, sol sağ) diye emir veriyor. Üstlerinde haki renkte üniformaya benzer bir gömlek ve pantolon, çıplak ayak koşuyorlar. Biraz sonra silah elde, yerde sürünme faslı başlıyor. Çavuş, yerde kırkayak gibi sürünen gerillaların vücutlarının beş parmak üstüne ateş ediyor. Kızlara sıra gelince, centilmence göğüs, kalça payı bırakarak yüksekliği on parmağa çıkarıyor.

Dofarda Orta Çağ'dan günümüze ışınlanmış kalaşnikoflu gerilla kızlar!

Bu kampa altı ay önce gelen 22 yaşındaki Hudda ile konuşuyoruz. "Omanlı, varlıklı bir ailenin kızıyım. on yıldır Beyrut'ta okuyordum. Son okulum aynı kentteki Amerikan Üniversitesi idi. Yaşadığım burjuva hayatın birden ne kadar boş ve anlamsız olduğunun farkına vardım. Kendi ülkemde bir kurtuluş savaşı veriliyordu. Daha fazla vakit kaybetmeden buraya geldim". Esmer, kara gözlü, ağırbaşlı bir kız Hudda. Kampa O'nun geldiğini duyan birçok genç kız da şimdi burada eğitim görüyor. Aziza ise kocasını bırakıp, iki gün dağlarda yürüyerek kaçıp buraya gelmiş. Kocası, Aziza'yı geri istemiş. Kendi isteğiyle kurtuluş cephesine katılan kimse geri verilmiyor. Aziza, bize elindeki M23 otomatik Çin silahını gösterip gülüyor: "Sıkıysa gelsin alsın beni" diyor.

Paralı askerler

İngilizler, Oman'dan kolay vazgeçemiyorlar. Hem petrolünden yararlanıyor, hem de stratejik önemi olan askerî üsler sayesinde Basra Körfezi ve Kızıl Deniz girişlerini kontrol altında tutuyorlar. Dofar gerillalarının karşısında, İngiliz emekli subay ve pilotları, İran, Pakistan ve Belucistan'dan gelen paralı askerler bulunuyor. Kurtuluş Cephesi'ne çok az bir yardım Sovyetler ve Çin'den geliyor. Abdülaziz, taşlık bir tepeye tünemiş, gerillalara her akşam üstü, Mao'nun kırmızı kitapçığını okuyor. Kampta gıda durumu içler acısı. Çorbaya benzer bir şey içiliyor. Benzer diyorum çünkü bunun bulaşık suyundan hiçbir farkı yok. Pirinç çok az miktarda var. Silahla beraber Çinliler, konserve meyva yollamışlar. Çin meyvası lychee'yi severek yiyorlar. Denizin yakın olduğu bu yerde neden balık yemediklerini merak ediyorum. Âdet değilmiş, balık pişirmesini bilmezlermiş. Hint Okyanusu'nda balık kaynıyor; 6-7 kiloluk balıklar tutuyoruz. Ateşte ızgara ve nasıl balık çorbası hazırlandığını gösteriyorum. Balıkları yerken parmaklarını yalıyorlar.

Sahra tuvaletleri, (etrafı çevrili çukur) kampın hemen dışında bulunuyor. Bir gece buraya gitmem gerekiyor. Tam kampın dışına çıkarken nöbetçi gerilla, "Silahınız nerede?" diye soruyor. Barbro ile bana gelişimizde birer kalaşnikof vermişlerdi. Kampın dışında silah taşıma zorunluluğu var. Söylene söylene çadıra dönüyorum. Ve ilk kez hayatımda otomatik bir silahla tuvalete gidiyorum!

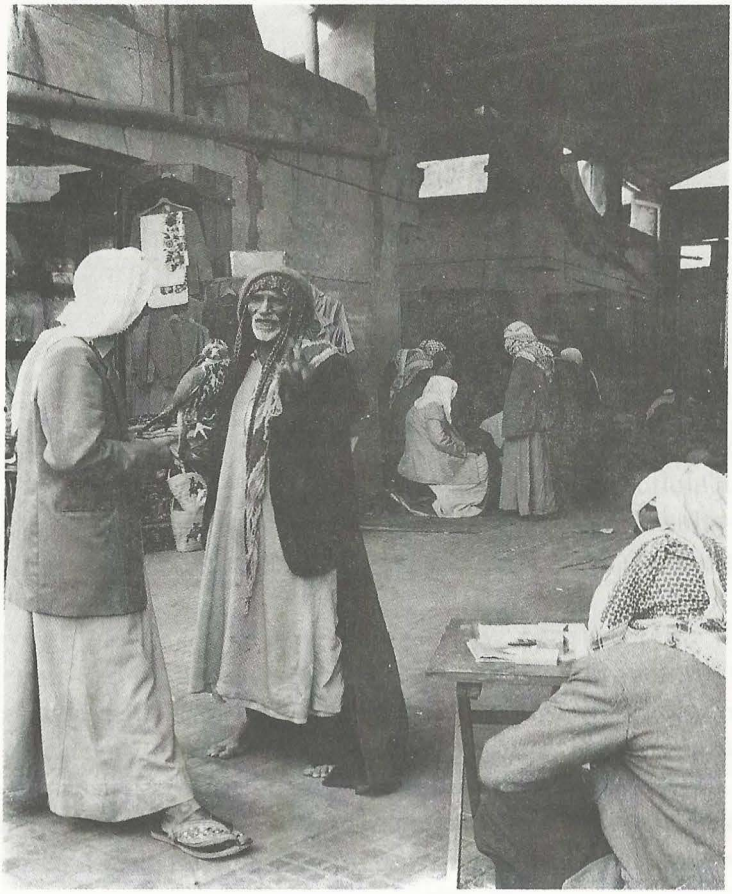
Dofar'da umutsuz bir savaşın yürekli savaşçılarıyla beraber...

Hastanesiz ülke

Bir gün kampa üç önemli kişi geliyor. Rütbe işareti olmayan haki üniformalar taşıyorlar. Buradaki gençlere göre daha yaşlılar. Uzak yoldan geldikleri belli. Üzerleri toz toprak içinde. Susuzluktan dudakları çatlamış. İçlerinden birisi Fidel Castro'yu andırıyor. Birisi içeriye bir çanak su getiriyor. Yoldan gelmiş bu adamlar birer yudum su alıp kaseyi bir köşeye koyuyorlar. Sonra yavaş yavaş birer yudum daha alarak içmeye devam ediyorlar. Bütün gün su içmeyen bir insanın böyle yapması gerekirmiş. Öğreniyoruz. Bütün yorgunluklarına rağmen, "Hoş geldin" demeye gelen herkes için ayağa kalkıp, güler yüzle el sıkışıyorlar. Ziyaretçiler kampta iki gün kalıyorlar. Fidel'e benzeyeninin doktor olduğunu, Kahire'de okuduğunu öğreniyoruz. Hangi ülkeden geldiğini söylemiyor. "Bir Ortadoğu ülkesi" diyor. Tüm Dofar'da bir tane bile hastanenin olmadığını, en yakınının bin üçyüz kilometre uzaklıktaki Aden'de olduğunu anlatıyorlar. Tedavisi burda olanaksız yaralıların oraya götürüldüklerini, yolculuğun bazen haftalar sürdüğünü de ekliyorlar sözlerine. Bir sabah erkenden ziyaretçilerin sessizce kamptan ayrıldıklarını görüyoruz. Hepsinin elleri dolu. Doktor sırtında bir bazuka taşıyor. İnce, tozlu bir yolda ufalıp kayboluyorlar.

Üç aylık bir eğitimden sonra bu gençlerin çoğu savaş hattına gidecekler. Gene çoğu orada yaşamlarını yitirecekler. Ve onların ölüm haberleri bizim dünyamıza hiç ulaşmayacak. Çünkü onlar bir bilinmeyen savaşın isimsiz kahramanları. Yaşam öykülerini, adlarını tek tek öğrendiğimiz bu gençlerden ayrılmak kolay olmuyor. Biz uzaklaşırken ellerindeki silahlarını havaya kaldırarak selam veriyorlar. Boş olan elleriyle de havada sıkılmış yumruklarıyla "Zafer bizimdir" diyorlar.

Herkesten çok İngilizler bu savaşı merak ediyorlar. On gün sonra *BBC* "Unutulmuş Bir Savaşın Öyküsü" adı altında bu belgeselimizi yayınlıyor.

Mekke Sokaklarında pazarlık

Mekke

Uçağımız Cidde Havaalanı'na indiğinde, kutsal topraklara ayak basmanın mutluluğu içindeki hacı adaylarının dua sesleri duyuluyor. Biz de mutluyuz. Şimdiye kadar kimsenin yapamadığı, Hac belgeselini gerçekleştirmeye geliyoruz.

Sıraya girip pasaport kontrolünden geçmeye hazırlanıyoruz. Üniformalı bir memur Barbro ile benim pasaportuma göz gezdirip yanındaki ciltli bir deftere dikkatle bakıyor. Sonra bizi tepeden tırnağa bir süzüp, "Siz şurada oturup bekleyin" diyor. Hiçbir anlam veremiyoruz. Vizelerimiz tamam, bir sorun olmaması gerekir. Zaman geçiyor, tüm yolcular işlemlerini tamamlayıp salonu terk ediyorlar. Gelen geçen memurlara soruyoruz, beklememizi söylüyorlar. Biz de zaten başka bir şey yapmıyoruz. İki saat mi geçti, yoksa üç mü hatırlamıyorum. Sivil giysili, bıyıklı, altın çerçeveli gözlüklü genç bir adam bize doğru gelip kendini tanıtıyor. "Abbas Sindi" diyor. Enformasyon Bakanlığı'nda görevli olduğunu, tüm kamera ekipmanını havaalanında bırakmamız gerektiğini, bizi bir otele götüreceğini söylüyor. Kibar, kendinden emin ve kararlı konuşuyor. Tüm sorularımızı cevapsız bırakıyor. Otele geldiğimizde Abbas, resepsiyonla konuşuyor ve sonra bize gelip, otelde oda olmadığını, geceyi lobide koltuk üstünde geçirmemiz gerektiğini söylüyor. Ve ekliyor, "Geleceğinizi bilmiyorduk, hac zamanı tüm oteller dolu" diyor. Otel fena sayılmaz. Lobinin mobleleri Danimarka'dan gelme. Rahat, döner koltuklar var. "Ne yapalım, bir gece böyle idare ederiz" diyoruz.

Her tarafımız tutulmuş olarak sabah ezanıyla uyanıyoruz. Sabırla, yeni günün bize neler getireceğini bekliyoruz. Ara sıra gelip giden, kaçamak cevaplar veren Abbas ve eteklerini uçura uçura dolaşan Araplar'dan başka

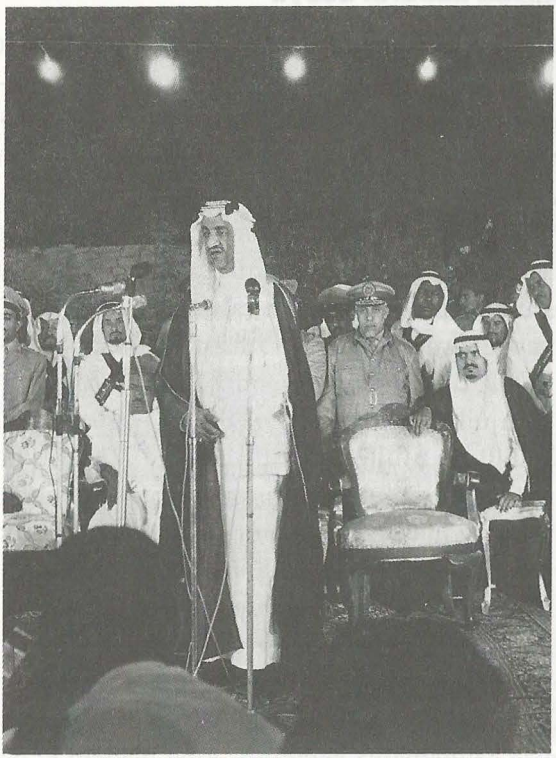

Yüzbinlerce insanın tavaf edip, namaz kıldığı Kâbe'nin avlusundan etkilenmemek mümkün değil

kimseyi görmüyoruz. Resepsiyon personeli duvar gibi. "Oda yok" diyor başka bir şey demiyorlar. Geceyi gene döner koltuklar üzerinde geçiriyoruz. Sabrımız da yavaş yavaş taşmakta. Üçüncü gün bir şeyler yapmanın zamanı geldiğine karar veriyoruz. Çünkü Haccın başlamasına yalnız iki gün var. Gene kaçak oynayan Abbas'ı yakalayıp minderin, pardon, lobinin ortasına getiriyoruz. "Beni iyi dinle Abbas Sindi" diyorum. "Biz buraya Müslümanların en kutsal olayının filmini yapmaya geldik. Bu film birçok ülkenin televizyonunda gösterilecek. Hacca gelemeyenler gelmiş, göremeyenler de görmüş gibi olacaklar. Hiç bilmeyenler ise öğrenecekler. Nedir bu rezalet? Bizim gibi iyi niyetli insanları koltuklarda geceletmek size yakışır mı? Müslümanlıksa ben de senin kadar müslümanım." Sakin başladığım konuşmanın sonlarına doğru sesimin yükseldiğinin farkına varıyorum. "Hemen bakanla görüşmek istiyorum" diye lafımı bitirdiğimde lobide ne kadar insan varsa hepsinin toplandığını, bizi izlediğini görüyorum. Jurnalcilik mekanizmasının iyi çalıştığı bu ülkede, kısa bir süre sonra tüm Cidde'nin bu olaydan haberdar olacağını adım gibi biliyorum.

Öğleden sonra Abbas, ilk kez asık olmayan bir suratla otele geliyor. "Saat 17.00'de Bakan sizi bekliyor" diyor. Bakanın odası, diz boyu halıya gömülünen, içinde bir süre yürünen, basket sahasından biraz küçük bir oda. Bakan hemen konuya giriyor. Önündeki kalın dosyayı bize göstererek, "Bu dosya sizinle ilgili" diyor. Barbro ile şaşkın şaşkın birbirimize bakıyoruz. "İlk kez geldiğimiz Suudi Arabistan'da ne gibi bir dosyamız olabilir" diye düşünüyoruz. Ayrıca İsrail'e de hiç gitmişliğimiz yok. Bakan açıklıyor: "Bu dosya, tüm Ortadoğu'da Arap ülkelerinde yaptığınız çalışmalarla ilgili." O zaman durumun ciddiyetini kavramaya başlıyoruz. Yıllardır Lübnan, Suriye, Irak, Kuveyt, Ürdün gibi ülkelerde belgeseller yapmış, politik röportajlarımızda, gerektiğinde adı geçen ülkelerin yönetim türlerini eleştirmiştik. Hele bir seferinde, Lübnan'daki Filistin Mülteci Kampları'ndaki kötü yaşam koşullarını belgeleyip, Beyrut Hükümeti'nin gazabını üzerimize çekmiştik. Birden Barbro'nun güldüğünü fark ediyorum. Bakanın da şaşkınlıkla O'na baktığını görüyorum. "Bizi mutlu ettiniz sayın Bakan. Bu kadar önemli insanlar olduğumuzu hiç bilmiyordum. Biz bu ülkelerde tarafsız, dürüst gazeteciler olarak çalıştık. Size yanlış bilgiler verilmişse onu bilemem" deyip ayağa kalkıyor. Ben de hipnotize olmuş gibi O'nu izliyorum. Teşekkür edip ayrılmaya hazırlanırken, Bakan gülerek "Lütfen oturun" diyor, "Biz bu dosyayı inceledik. Aslında ülkemize gelmemeniz gerekirdi. Ama madem ki gelebildiniz, demek ki sizi Allah gönderdi. 1966 yılının Hac törenlerine hoş geldiniz. Ehlen ve sehlen!" Sonradan, tüm hac boyunca benim için son derece yararlı olacak bir öğütte bulunuyor: "Çalışırken size karşı çıkıp tartışmaya giren bir kişi bile olsa hemen oradan ayrılın. Çünkü o bir kişi, çok çabuk 10-100-1000 kişi olabilir." Ne kadar kolay(!) bir işin beni beklediğini bir kez daha hatırlıyorum.

Otele döndüğümüzde güzel bir odanın, rahat yatakların ve en önemlisi suyu akan bir duşun bizi beklediğini görüyoruz. Ertesi akşam, Kral Faysal'ın sarayının bahçesinde verdiği yemeğe davetliyim. Sosyal sınıf atlamanın, bundan hızlı örneği olamaz.. Bir akşam önce koltukta gecele, ertesi gün Kral'ın yemeğine katıl. Büyük bir bahçenin ortasına çok uzun bir masa konulmuş. Üstünde kuşsütünün bile olduğu türden bir sofra... Geniş tepsilere dağ gibi pilavlar yığılmış. Üstüne de kızarmış kuzu parçaları serpiştirilmiş. Tüm müminler kolları sıvamış, sağ elleriyle karınlarını doyuruyorlar. Kuzu parçalarını anladım da tek elle pilav nasıl yenir, onu anlamakta zorluk çekiyorum. Araplar, bu işin tekniğinde çok ilerdeler. Parmaklarıyla avuçlarına doldurdukları pilavları bir-iki kez sıkıyorlar. Sonra büyük bir el çabukluğuyla ağızlarına atıyorlar. Daha sonra, gümüş ibriklerden hizmet-

Suudi Arabistan Kralı Faysal bir Türkle evliydi

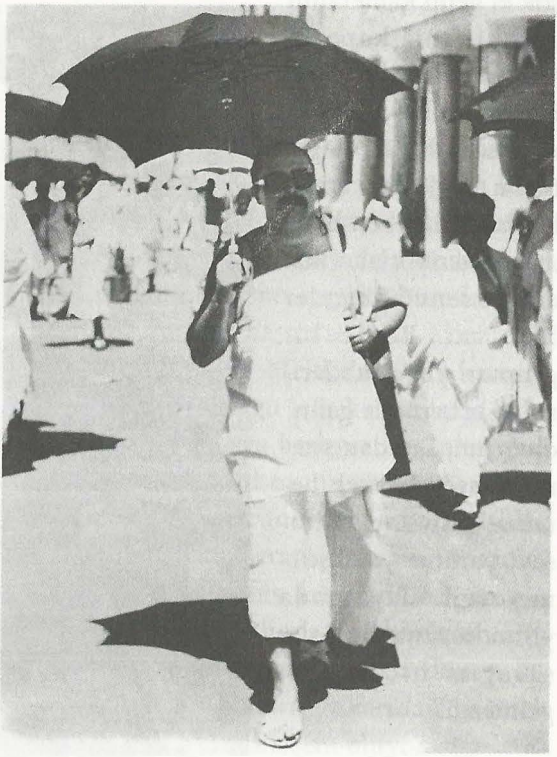
kârların döktüğü sularla ellerini yıkıyor Cemaat-ı Müslim.

Sabah erkenden kalkıyorum. Bugün hac başlıyor. İçinde ehramım olan çanta hazır. Kamera ekipmanını, en aza indiriyorum. İlk kez bir belgeseli tek başıma çekeceğim. Bunun 35 yıllık meslek yaşamımın en zor, en çetin işi olacağını daha bilmiyorum. Büyük kamera alma olanağım yok. Aküleri dolduracak elektriğin olmadığı yerlere gideceğim. Yanıma ufak, 16 milimetrelik Pailard Bolex, yandan kurgulu film kameramı alıyorum. Stellavox ses alıcımı ve ham filmleri de bir çantaya koyuyorum. Barbro, Cidde-Mekke yarı yoluna, "Müslüman olmayanlar burdan öteye geçemez" panosunun yazılı olduğu yere kadar benimle geliyor. Bir hafta sonra Cidde'de buluşmak üzere vedalaşıyoruz. Ben Mekke'ye, Kâbe'ye doğru yola koyuluyorum.

Hac başlıyor

Bugün Kral Faysal, Kâbe'de ilk günün tavafını yapacak. Dış kapılardan geçip, kalabalığı yararak içeri girdiğimde Kâbe ile karşı karşıya geliyorum. Etkilenmemek olanaksız. Siluetini yalnız mistik resim ve desenlerde gördüğüm, çocukluğumdan beri dinlediğim, duyduğum bu kutsal yere bu kadar yakın olmak beni heyecanlandırıyor. Birden itişme kakışma başlıyor. Hoparlörle, kralın geldiği haberini veriyorlar. Önde belleri fişekli, elleri silahlı korumaları, arkada Kral, kalabalığı yararak geliyorlar. Bu kutsal yere silahlı girilmesini yadırgıyorum. Kral, yedi kez Kâbe'nin etrafında dönüp tavafını yerine getiriyor. Sonra geldiği gibi sessizce, kalabalığın içinde kaybolup gidiyor. Birkaç gün sonra buraya tekrar döneceğimi bildiğim için, ben de fazla oyalanmadan ayrılıyorum.

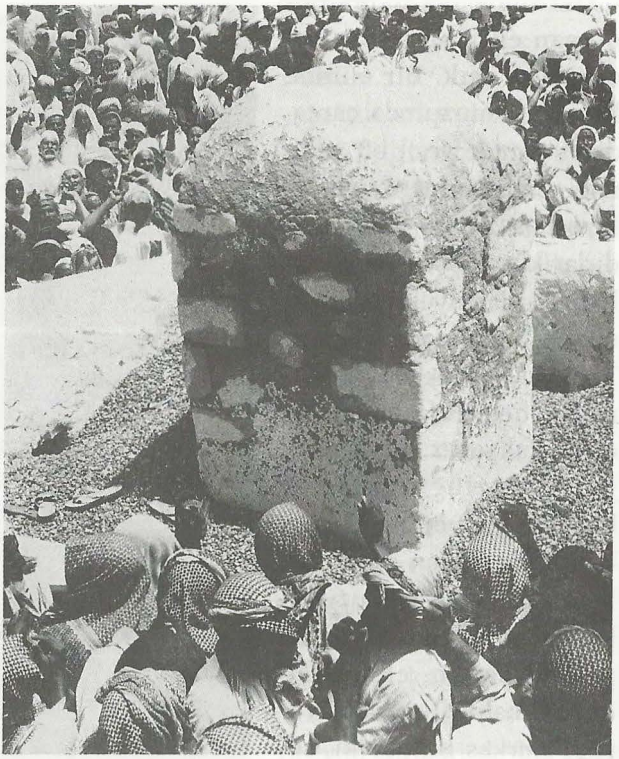
Üstümde iki parçadan oluşan ehramım var. Sağ omuzum açık. Bir elimde kamera, omuzumda çanta, diğer elimde yeşil bir şemsiye. Arafat'a doğru yola çıkıyoruz. Akşam vadide çadırlar kuruluyor. '66 yılının haccına, 1 milyon insan katılıyor. Bunlardan 40 binini Türk hacı adayları oluşturuyor. beş-altı kişi bir çadırda kalıyoruz. Arafat Dağı'nın düzlüğü, tepeleri binlerce çadırla örtülü. Sabah namazından önce yarı karanlıkta kalkıyoruz. Yıkanıp abdest aldıktan sonra peynir, zeytin, ekmekten oluşan kahvaltımızı ediyoruz. Herkes biliyor ki, sabah namazıyla birlikte tüm çadırlar sökülecek, herkes Mina'ya doğru yola koyulacak. Arafat Dağı'nın ardından güneş doğarken ezan sesi duyuluyor. Vadiyi gören bir tepeden çekim yapıyorum. On binlerce insan çadırları söküp topluyor. Tüm vadiye dağılmış beyaz lekeler, teker teker kayboluyor. iki hafta sonra Kral Faysal ile Riyad'daki Sarayı'nda yapacağımız söyleşide "Dünyada hiçbir ordu, hiçbir topluluk bu kadar çabuk hareket edemez; 1 milyon insan "15 dakikada çadırlarını toplayıp yola çıkabiliyor. Bunu yaptıran imandır" diyecekti...

Karabuda meslek yaşamının en zor işinin "elzem" giysileri içinde!

Mina'ya akşama doğru varıyoruz. Araba farlarının ışığında taş topluyor hacı adayları. Yarın, şeytanı taşlayacaklar. Mina'da otelciler yılda üç gün çalışıyorlar. Hac süresince yalnız yataklar değil, yatakların altı bile bir geceliğine kiralanıyor. İsmail isimli Lübnanlı foto muhabiri ile dost oluyorum. Birbirimize yardım ediyoruz. O'nun Arapçası işime çok yarıyor. bir-iki kez hacı adayları film çekmeme engel olmaya çalışıyorlar. Daha tartışma başlamadan yok oluyorum. Bakanın öğüdü hep aklımda. Hiç yapılmaması gereken bir işi yaptığımın bilincindeyim. Dini bütün 1 milyon Müslümandan oluşan topluluğun içinde, onların "suretini" alarak günaha giriyorum. Bir-

çok el gelip kameranın objektifini kapatıp "Haram, haram" diye bağırıyorlar. Bakıyorum olacak gibi değil. Bizim Türk hacı adayları başından beri bana ilgi gösteriyorlar. "Bizi de çeksene" diyenler bile var. Böyle bir gruptan yirmi kadarına, "Siz benimle gelin" diyorum. Bundan sonra nereye gidersek beraber gidiyoruz. Kimseyi yanıma yaklaştırmıyorlar. Hayatımda yirmi koruma ile dolaşacağım hiç aklıma gelmezdi.

Mina'da şeytan taşlayanlar

Şeytan taşlama

Rahat çalışabilmek için yeşil şemsiyeyi atıyorum. Kızgın güneşe karşı kendimi koruyabilmem artık olanaksız. Açık olan sağ omuzum iyice yanıyor. Şeytanın taşlandığı yeri daha oraya varmadan, düşen taşların çıkardığı seslerden seziyorum. Herkes elindeki taşları yuvarlak, kuru havuzun ortasındaki mezar taşına benzer bir yere atıyor. Şiddetli bir dolunun, yağarken çıkardığı sesi anımsatıyor. Lübnanlı foto muhabiri İsmail, "Kamerun Cumhurbaşkanı da hacı adayı olarak burada. İstersen seni O'na götüreyim" diyor. Bu kez, bizim korumaları toplamaya vakit olmadan sokağa çıkıyoruz. Dışarıda bir insan seli akıyor. Yüzbinlerce insan, bir yerlerden bir yerlere gidiyor. Çoğunun önlerinde rehberleri yürüyor. Ellerinde de uzun bir sopanın ucuna takılmış simge eşya bulunuyor. Bu bir kuş, bir uçak, bir çiçek olabiliyor. İsmail'e "Yanımdan ayrılma" dememe kalmıyor, Lübnanlı, kayıplara karışıyor. Böyle bir durumda yapılması gerekeni yapıyor, "İsmail" diye bütün gücümle bağırıyorum. Birden yaklaşık bin kişinin dönüp bana baktığını görüyorum. İsmail'in İslâm dünyasının en çok rastlanan isimlerinden biri olduğunu o an düşünemiyorum. Otele dönebilmem üç saat sürüyor.

Kâbe'nin minaresinde oniki saat

Sabahın erken saatlerinde Mekke'ye varıyorum. Amacım Kâbe'nin minarelerinden birine çıkıp, yukarıdan değişik saatlerde, değişik ışıklarda Kâbe'nin avlusunu, namaza duranları çekmek. Sorumlu kişiye Bakanlığın izin kâğıdını gösteriyorum. Adam pek hevesli değil. O sıralarda kolonyalı kâğıt mendiller daha yeni çıkmış. Bir tane açıp kendisine veriyorum. Adamın gözleri parlıyor. Elini yüzünü, hattâ ayaklarını siliyor. İçinde yirmibeş adet olan bir paketi havada kapıyor. Ve minarenin kapısını açıyor. "Buradan başka kimseyi bırakma" diyorum. "Tamam" der gibi başını sallıyor. Minarenin en üst şerefesine çıkıyorum. Kâbe'yi, avluyu ve Mekke'nin bir kısmını kuşbakışı görüyorum. Sabahın erken saatleri olduğu için henüz fazla kalabalık yok. Vakit ilerledikçe Kâbe'nin etrafı dolmaya başlıyor. İnsanlar, yedi kez dönerek tavaf ediyor ve ellerini Hacer-i Esved taşına sürüyorlar. Öğle namazına doğru avlu, iğne atsan yere düşmez türünden doluyor. Yaşlılar, hastalar, özürlüler, tahtadan yapılmış sedyelerde, parayla tutulmuş insanlar tarafından taşınıyor. Kenarları altın yazılarla işlenmiş, kara örtülü Kâbe'nin etrafında bembeyaz ehramları içinde hızla dönen insanları, yukarıdan görmek muhteşem oluyor.

Mekke'den insan manzaraları

Sonra öğle ezanı okununca herkes olduğu yerde kalıyor. Kâbe'nin avlusunda aynı anda 300 bin kişi namaz kılabiliyor. Orta büyüklükte bir Anadolu şehrinin nüfusu bu.

Kâbe'nin oniki saatini çekmeyi kafama koymuşum. Yalnız bir şeyi hesap etmediğimin farkına varıyorum. Öğleden sonra, bir yere gitmek ihtiyacını hissediyorum. Aşağı inersem bir daha çıkamayacağımı biliyorum. "Böyle bir yeri kaçırmak çılgınlık olur" diyorum kendi kendime. Unutmaya çalışıyorum ama

kolay değil. on saattir minaredeyim. Akşam saatlerini nasıl ettiğimi bir ben biliyorum. Mekke-i Mükerreme'nin ışıkları yanıyor teker teker. Kâbe'nin avlusu da aydınlanıyor. Herkes yüzünü yalnız birkaç metre yakınlarında bulunan Kâbe'ye dönüp namazlarını kılıyorlar. O anda dünyada daha milyonlarca müslümanın, bizim şu anda bulunduğumuz noktaya dönerek ibadet ettiklerini düşünüyorum. İşimi bitirdikten sonra apar topar malzemeyi toplayıp aşağı iniyorum. Beni yukarıya çıkaran sorumlu, etrafına insanları toplamış, kolonyalı mendil partisi veriyor. Herkes, elini, yüzünü, başını siliyor. Teşekkür edip sokağa fırlıyorum. Koşarak, hayır uçarak bir yer arıyorum. Adamın biri, yolumu kesip adres soruyor. Yolu bilsem de söyleyecek halde değilim. Adamın şaşkın bakışları altında koşarak yoluma devam ediyorum. Önüme ilk gelen otele giriyor ve "o" yeri buluyorum. Mutluluğun böylesini hiç tatmamıştım!

Ertesi gün Cidde'ye dönüyorum. Barbro beni tanımakta güçlük çekiyor. Saçım sakalım birbirine karışmış. Güneşten kavrulmuşum. Sağ omuzum cılk yara, dudaklarım çatlamış. üç şişe birayı bir solukta içiyorum. Tabi bunlar Arap ülkeleri için özel yapılmış alkolsüz biralar...

68 Paris Olayları

Yıllardan '68, aylardan Nisan, Paris'teyiz. Port Royal semtinde Glaciere Sokağı'nda küçük bir daire tutmuş, çalışmamızın hazırlıklarını yapıyoruz. Ünlü tiyatro yazarı Eugéne Ionesco ile ilgili bir belgesel çekeceğiz. Romen asıllı yazar o yıllarda mesleğinin doruk noktasında. Piyesleri birkaç tiyatroda birden sahneleniyor. "La Cantatrice Chauve" (Kel Kadın Şarkıcı) kapalı gişe oynuyor. Üstadla önceden yazışmışız, projemizi kabul etmiş. Montparnasse Bulvarı'ndaki apartmanında bizi bekliyor. Dudağında alaycı bir tebessüm, cin gibi bakan gözleriyle absürd tiyatronun bu ustasıyla uzun uzun konuşuyor, çekim planı yapıyoruz. Mayıs başında bir tarihi başlangıç günü olarak belirliyoruz. Ionesco'dan ayrıldıktan sonra caddenin karşısındaki Cafe Select'te, Barbro ile başarılı bir çalışma için kadeh kaldırıyoruz. Nereden bilebilirdik ki bir hafta on gün sonra Paris'te yer yerinden oynayacak, insanlar sokaklara dökülecek, öğrenciler üniversiteleri işgal edecekler.

Sakin, sessiz bir tiyatro yazarının belgeselini çekmeye geldiğimiz Paris'te kendimizi Mayıs '68 olaylarının ortasında bulacağımız nereden aklımıza gelirdi ki? Uzun zamandır demokratik ve modern bir üniversite reformu isteyen öğrencilerden yükselen hoşnutsuzluk sesleri had safhaya ulaşmıştı. Her şey 3 Mayıs sabahı Sorbonne Üniversitesi Rektörü Jean Roche'un polisi çağırmasıyla başlıyor. Yasalara aykırı olmasına rağmen polis üniversiteye giriyor, Saint-Michel Bulvarı'nda büyük protesto yürüyüşleri düzenleniyor. Gece, geç vakit çalan telefona cevap verdiğimde karşımda Ionesco'yu buluyorum. Yazar özür diliyor ve filmi yapamayacağımızı söylüyor. Paris'in karışmakta olduğunu, bu ortamda kendisinin Paris'ten ayrılması gerektiğini anlatıyor. "Başka bir zaman" diyor. Soğuk bir duş yemiş gibi oluyorum. Barbro

İşgal edilen üniversitede Mao ve öğrenciler

ile kafa kafaya verip ne yapacağımızı düşünmeye başlıyoruz. İsveç Televizyonu ile anlaşmamız var. Ayrıca aldığımız avans parasını da bitirmek üzereyiz. Çoğu kez iyi fikirlerin Barbro'dan geldiği gibi bu da aynı yönden geliyor. "Paris büyük olaylara gebe. Niye biz bunun belgeselini yapmayalım?" diyor. Ertesi sabah televizyonu arayıp durumu anlatıyoruz. Olaylardan uzakta oldukları için önce pek anlamıyorlar. Sonunda isteksizce kabul ediyorlar.

Öğrenciler ayaklanıyor

Hemen çalışmaya koyuluyoruz. Her gün yeni olaylar Paris'i sarsıyor. Öğrenci ayaklanması hızla yayılıyor. Nanterre Üniversitesi başı çekiyor. Daniel Cohn Bendit adında 23 yaşında karizmatik genç, hareketin liderlerinden biri konumunda. Üniversiteler teker teker öğrenciler tarafından işgal ediliyor. Bu arada Sorbonne'a da kendi öğrencileri el koyuyor. İşçi federasyonları hareketi destekliyor. Genel grev çağrısında bulunuyorlar. 1 milyon insan harekete katılıp Republique Meydanı'ndan Denfertrochereau'ya yürüyorlar. Paris'te yaşam felce uğramış, heyecanlı günler yaşıyoruz. Dostumuz Abidin Dino, "Güzel Sanatlar Akademisi'ne girip çalışır mısınız?" diyor. Akademi'de büyük bir hareketlilikle karşılaşıyoruz. Her salonda bir toplantı, her köşede sonsuz tartışmalar sürüp gidiyor. Nasıl her devrim kendine bir anlatış yolu seçerse, Mayıs '68 Olayları'nın dili de afişler ve duvar yazıları olu-

Olaylar sırasında yaralanan gazeteci Gökşin Sipahioğlu

'68 Paris'inin duvar afişleri

yor. Akademi'de her gün politik afişler hazırlanıp geceleri gizli gizli duvarlara yapıştırılıyor. Biz de bunları sürekli çekiyoruz. Sıkı koruma altında olan Academie Des Beaux-Arts'a evimiz gibi girip çıkıyoruz.

Bir süre sonra ressam Sefa da bize katılıyor. Sefa, Pierre Cardin'in arkadaşı. Ünlü modacı ona Seine Nehri'nde bir rıhtıma bağlı teknesinin anahtarını vermiş. Orada yatıp kalkıyor. Çoğu kez bu teknede buluşuyoruz. Her gün Sefa da bizimle Akademi'ye geliyor. Dostum Gökşin Sipahioğlu, fotoğraf ajansını yeni kurmuş. Rahmetli Kosta Daponte de O'na yardım ediyor. Fransız Özel Polisi CRS, öğrencilerin yürüyüş ve protestolarına acımasız, sert bir şekilde cevap veriyor. Saint-Michel Bulvarı savaş meydanını andırıyor. Öğrenciler, ağaçları çevreleyen kaldırım taşlarını söküp polise fırlatıyorlar. Etraf kan revan içinde yaralı öğrencilerle dolu. Gökşin kafasına yediği bir copla yaralanıyor. Riskli durumu görünce ertesi gün yüzü açık bir motosiklet kaskı satın alıyorum. Arbedenin içine böylelikle daha rahat girebiliyorum. Motosikleti olmayıp da kask giyen ender insanlardan biriyim herhalde!

Her yer kan gölü

Fransız Hükümeti kendi deyimiyle "üç sokak serserisi" ile başa çıkamıyor. Bakanlar değişiyor, yeni Eğitim Bakanlığı'na eski kurt politikacı Edgar Fa-

ure getiriliyor. Her gece öğrenci ve polis, verilmiş randevularına sadık bir şekilde, buluşup çarpışıyorlar. 24 Mayıs en şiddetli, en kanlı olayların meydana geldiği gün. Başta Saint-Michel sonra Fransız Devrimi'nin simgesi Bastille Meydanı'nda kan gövdeyi götürüyor. "Kapitalizmin mabedi" Paris Borsası ateşe veriliyor. Öğrencilerle işçiler dayanışma içinde, omuz omuza dövüşüyorlar.

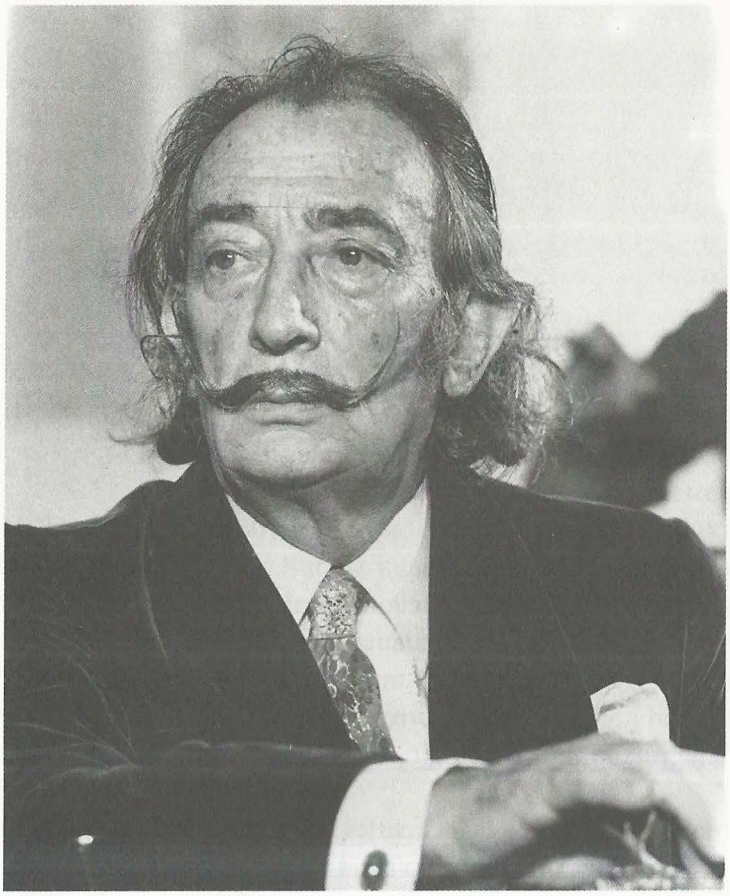
Cop, taş, göz yaşartıcı bombalardan bunalmış durumda Raspail Bulvarı'nda bir kahve içelim diyerek, arabamızı karşıya park ediyoruz. Kahvenin daha ikinci yudumunu almadan, birkaç yüz metre ileriden bağrışmalar duyuyoruz. Kamerayı kapıp fırlıyorum. Gördüğüm manzara şu: Yüzlerce öğrenci, önlerine polisi katmışlar bize doğru geliyorlar. Öğrenciler önlerine gelen arabaları devirip ateşe veriyorlar. Kendimi kaptırmış bunları çekerken Barbro, "Araba" diyor. "Hangi araba?" diye soruyorum. Sonra birden jetonumun düşmesiyle bizim arabanın birkaç dakika sonra devrilip yakılacağını anlıyorum. Araba da yepyeni, 68 model bir Volvo. Otomobile doğru koşuyoruz. Bir taraftan ceplerimde aradığım anahtarı bir türlü bulamıyorum. Bu sırada gerileyen polis bizi geçiyor. Birden kendimizi polisle öğrenciler arasındaki "No Mans Land"deki boşlukta buluyoruz. Raspail Bulvarı

23 Mayıs'ta St. Michel'de gösteriler

alevler içinde. Son saniyede anahtarı bulup arabaya dalıyoruz. Bir otomobili bu kadar hızlı çalıştırdığımı hiç hatırlamıyorum. Lastiklerin çıkardığı acı sesler eşliğinde uzaklaşıyoruz oradan. Kendi kendime "Şu kadere bak. Sempati duyduğum, sevgili öğrenciler az kaldı bizim arabayı yakıyorlardı" diyorum.

Haziran ayında ayaklanmalar eski gücünü yitirerek sürüyor. Öğrenciler isteklerinde anlaşamıyorlar. Maocular, Troçkistler, Leninistler, fikir ayrılıklarına düşüyorlar. Biraz kârlı çıkanlar işçiler oluyor. Asgari ücret, emeklilik, çalışma saati konularında avantaj sağlıyorlar. Biz ise en iyi belgesellerimizden birini yaptığımıza inanıyoruz. İçimden Ionesco'ya teşekkür ediyorum. O'nun başyapıtı "Kel Kadın Şarkıcı" ise bizden sonra yirmi yıl daha oynuyor Paris sahnelerinde...

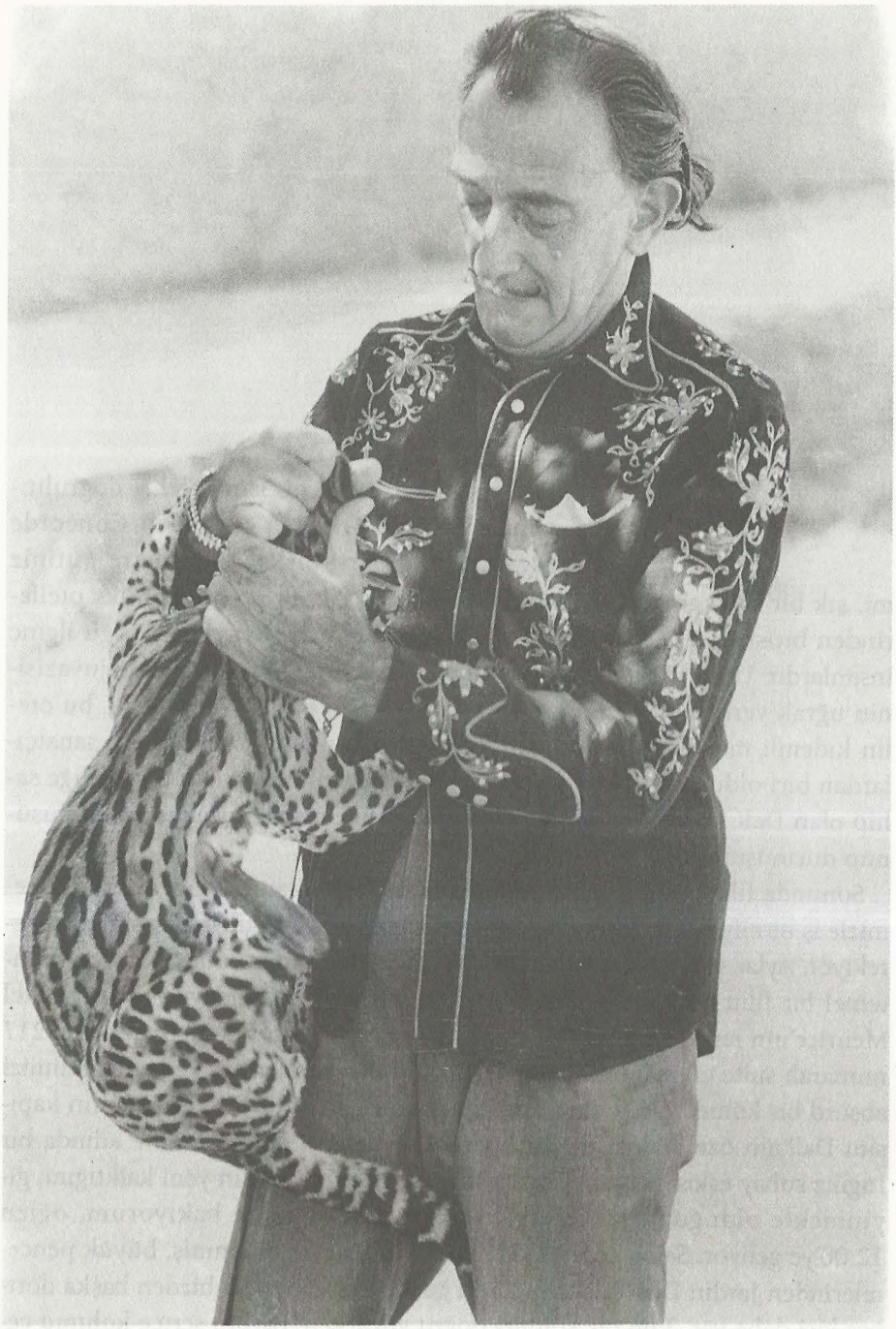
FOTOĞRAF: GINIES/SIPA PRESS

Salvador Dali

Salvador
Dalí

Vendome Meydanı'ndan Seine Nehri doğrultusunda yürüyün, ilk ana caddeden Concorde Meydanı'na doğru birkaç yüz metre gittiniz mi, şık bir bina gözünüze çarpar. Burası, Paris'in en zevkli, en lüks otellerinden birisi Otel Meurice'dir. Burada konaklayan müşterilerin çoğu ilginç insanlardır. Ünlü yazarlar, zengin sanatçılar ve Fransa'nın taşra burjuvazisinin uğrak yeridir bu otel. Eksantrik sanatçıların piri Salvador Dali, bu otelin kıdemli müşterisidir. Dali'nin, çağımızın yetiştirdiği en önemli sanatçılardan biri olduğu tartışma götürmez. Ayrıca, renkli ve çılgın bir kişiliğe sahip olan Dali ile yapılacak bir belgeselin, ilginç olacağını uzun yıllar düşünüp durmuşumdur.

Sonunda filmi yapmaya karar veriyoruz. Doğal olarak bizim karar vermemizle iş bitmiyor. Ufak bir ayrıntı(!) belki ama Dali'nin de iznini almamız gerekiyor. Aylar süren yazışmalardan, sayısız telefonlardan sonra Dali'den muhtemel bir film ile ilgili konuşmak üzere, zar zor bir randevu alıyoruz. Otel Meurice'nin resepsiyon şefi bizi şöyle bir süzdükten sonra, üçüncü katta 217 numaralı suite çıkmamızı söylüyor. Bu andan sonra Barbro ve ben kendimizi absürd bir komedinin içinde, zoraki aktörler gibi buluveriyoruz. Suitin kapısını Dali'nin özel kalem müdürü ve şef sekreteri Captain Moore adında bir İngiliz subay eskisi açıyor. Kibarca "maitre"in yani ustanın yeni kalktığını, giyinmekte olduğunu söyleyerek yer gösteriyor. Saate bakıyorum, öğlen 12.00'ye geliyor. Salon çok şık. 15. Lui möbleleriyle döşenmiş, büyük pencerelerinden Jardin Des Tuilleries Parkı gözüküyor. Salonda bizden başka dörtbeş kişi daha var. Tam bir koltuğa doğru yürürken, Barbro sertçe kolumu çekiyor. "Gördün mü?" diyor. Dediği yöne baktığımda donup kalıyorum.

FOTOĞRAF: DALMAS/SIPA PRESS

Dali leoparı ile oynarken

İleride bir koltuğun yanında sarı benekli bir leopar yatıyor. Canlı mı cansız mı sorusunu sormama kalmadan, heybetli hayvan şöyle bir silkinip başını kaldırıyor. Biz yavaşça salonun öbür ucunda birer koltuğa ilişiyoruz. Suitin başka bir köşesinde bir Fransız şairi ile sonradan bir Osmanlı Prensesi olduğunu söyleyen orta yaşlı bir hanım sohbet ediyorlar. Onların biraz ötesinde Flamenko Dansçıları'nı andıran bir İspanyol çift var. Ben, salondaki insanlara çaktırmadan bakarken bir gözümü de leopardan ayırmıyorum. Captain Moore, "Maitre"nin yanına girip çıkarken bu durumu fark etmiş olmalı ki, "Merak etmeyin, bağlıdır" diyor. Hayvan gerçekten bağlı gibi duruyor ama boyun kayışının ucundaki el tutma yeri, koltuğun ayağına geçirilmiş. Ufak bir kımıldayışla koltuk da yerinden oynuyor.

Biraz sonra kapının zili çalıyor. İçeriye gençten, güler yüzlü bir garson, elinde şampanya bardaklarının olduğu bir tepsiyle giriyor. Ve olan o sırada oluyor. Yüksek ve tiz bir sesle bizleri, "Bonjour messieurs, dames (iyi günler, hanımlar ve beyler)" diyerek selamlıyor. Leopar, bu beklenmedik sesle uyanıp dört ayağının üzerine doğruluyor. 15. Lui koltuklarının arasında dişlerini gösteren heybetli hayvanı gören garsonun elinden tepsinin uçtuğunu, geriye dönüş yapmak isteyen genç adamın ayağının halıya takılıp yere kapaklandığını görüyorum. Şimşek çakmasında olduğu gibi önce görün-

FOTOĞRAF: QUINN/SIPA PRESS

Dali bir eserinin başında

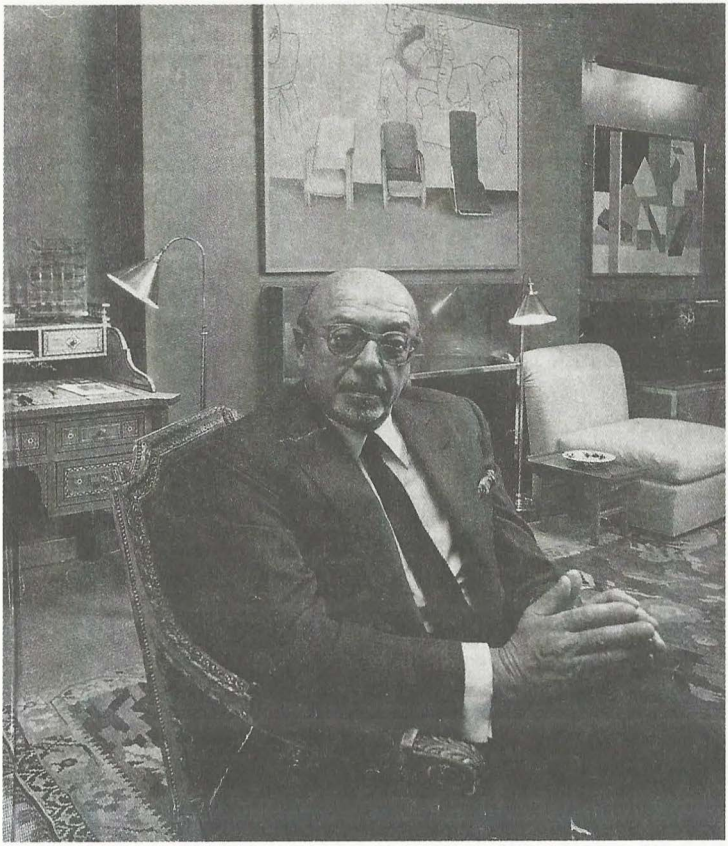
tü, sonra ses nasıl gelirse, şampanya tepsisinin şangur şungur yere düşüp, bardakların tuzla buz olmasının müthiş gürültüsü de iki saniye sonra geliyor. Koşup adamı yerden kaldırıyoruz. Garsonun, o akşam uçuklayacak olan dudakları titriyor.

Altın leylek heykeli

Birden yan odanın kapısı açılıyor. Siyah kadife kostümü, elinde gümüş saplı bastonu ile Salvador Dali görünüyor. İspanyol aksanlı Fransızcası ile "N'oluyor burada?" diye soruyor. Tam kendisine yakışır muhteşem bir antre yapıyor. Salonda şeref turunu atıp herkesi selamladıktan sonra birden, "Leylek nerede?" diye soruyor. İki kişi, kâğıtlara sarılı bir objeyi getirip masanın üzerine koyuyorlar. Dali, kâğıtları sıyırıp atıyor. Ortaya sanatçının son eseri olan, gerçek boyutlarda yapılmış, som altından bir leylek heykeli çıkıyor. Tüm Dali karakteristiğini taşıyan, soyut nefis bir eser. Herkes hayranlıkla altın heykeli izliyor.

Dali, bir şey söylemeden heykelin etrafında dolaşıyor, eğiliyor, kalkıyor. Ben ise ziyaretimizin gerçek nedeni olan film projesini konuşmak için fırsat arıyorum. O, hepimizi unutmuş, heykeli inceliyor. Birden duruyor, "Bunda eksik bir şey var" diyor ve ekliyor "Bilin bakalım." Herkes bir şeyler söylemeye çalışıyor. Ben ağzımı açmıyorum, "Haddime mi düşmüş, koca sanatçının eksiğini bulmak bana mı kalmış" diyorum içimden. "Tamam" diyor. "Leylek bir şeyin üstünde durmalı. Bana kocaman, yuvarlak bir köy ekmeği bulun getirin" diye sesleniyor. Adamlar yollanıyor, köşedeki fırından ekmek geliyor. Dali, leyleği Captain Moore'nin yardımıyla kaldırıyor ve koca kuşun ayaklarını ekmeğin içine batırıyor. Fikir çok değişik ve ilginç, tam kendisi gibi. Ekmek üstündeki altın leylek heykeli son halini almış oluyor. Dali memnun, "Bugünlük yeter" diyor ve kapıya doğru yürüyor. "Hoşçakalın" demeye kalmadan kapıda yakalıyorum kendisini. "Maitre" diyorum. "Filmi konuşacaktık." "Hangi filmi?" diye soruyor. Alı al, moru mor anlatmaya çalışıyorum. Yanıma yaklaşıyor, gümüş saplı bastonu ile iki omuzuma dokunarak beni aynı bir papaz gibi takdis ediyor. Ve sonra da şeytani bir gülüşle kulağıma, "Bugünkü fiyatım 100 bin dolar" diyor ve yürüyüp gidiyor. Captain Moore'a "Ciddi mi yoksa şaka mı yapıyor?" diye soruyorum. Aldığım cevap "Dali para konusunda hiç şaka yapmaz" oluyor. Barbro ile birbirimize bakakalıyoruz.

Bu belgeseli hiçbir zaman yapamadık. Hep düşünmüşümdür, "Otel Meurice'nin 217 nolu suitinde geçirdiğimiz iki saati çekebilmiş olsaydım ne belgesel olurdu" diye. Biz salondan ayrılırken leopar tekrar uykuya dalıyor.

FOTOĞRAF: ARNOLD NEWMAN

New York'un Paşası

New York, Rockefeller Center... Büyük şirketlerin, iş dünyasının seçkin isimlerinin bulunduğu bir semt. Kapısında koca harflerle Warner Communication yazılı yüksek binanın önüne siyah bir limuzin yanaşıyor. İçinden sade fakat şık giyinmiş, 60'larında bir adam çıkıp, binadan içeri giriyor. Ofisinin koridorlarında yürürken herkes O'nu "Günaydın Mr. Ertegün. Nasılsınız Mr. Ertegün" diye selamlıyor. Bir kapı açılıyor ve büyük bir ses stüdyosuna giriyor adam. Hemen ceketini, kravatını çıkarıyor ve 48 kanallı dev bir miks masasının başına geçip çalışmaya koyuluyor. 1987 yılında Ahmet Ertegün ile yaptığımız belgesel böyle başlıyor. Türkiye'de gerektiği kadar tanınmayan, gazetelerin "Plakçı Ahmet Ertegün" diye söz ettiği adamın yaşam öyküsünü anlatmak için New York'tayız.

Son 50 yıldır Amerika'nın, dolayısıyla dünyanın müzik zevkini yönlendiren otoritelerden biridir "Plakçı Ahmet Bey". Gelin, geriye bir dönüş yaparak, öyküyü başından alalım.

Elçilikte caz

1940'lı yıllar, Washington... Başkentin en güzel binalarından biri, bir saray yavrusu burası. T. C. Büyükelçiliği. Günlerden pazar, içeriden müzik sesleri yükseliyor. Çok kaliteli bir caz müziğinin ezgileri bu. Kimseye görünmeden, alt katın penceresinden içeriye bakabilirseniz, yalnız siyahlardan kurulu bir dörtlünün coşku ile Jam-Session (doğaçlama müzik) yaptığını hayretle görebilirsiniz. Irkçılığın hareketli olduğu, 'Ku-Klux-Klan'ların korku saçtığı yıllarda, bu zencilerin burada ne işleri var? O sıralarda Washington sefirimiz Münir Ertegün. Kendisinin, tutku halinde caz müziğine bağlı iki oğlu var. Nesuhi ve Ahmet. Bu siyah müzisyenleri toplayıp buraya getiren

Ahmet Ertegün ve Twisted Sisters

de onlar. İleride cazın dünya çapında ün kazanacak isimleri bunlar. Charlie Parker, Lester Young, Louis Armstrong, Lionel Hampton... Biraz iyi kulak verirseniz, evin üst katından başka bir tür müzik yayılmakta.

Sefire hanım, zamanın yeni parlamaya başlayan şarkıcısı Safiye Ayla'nın plaklarını dinliyor. Münir bey'in tercihi ise Mevlevi müziği. Bu üç müzik türünün harmanlandığı din, ırk ayrımının yapılmadığı bu hoşgörü evinde, Washington'da hiçbir elçilikte olmayan bir hava vardır. Siyah arkadaşları ile, halka açık hiçbir yere beraber gidemeyen Ertegün kardeşler. Onları elçilikte konuk etme gibi parlak bir fikir bulmuşlar.

Missouri ile gelen cenaze

1944 yılında Büyükelçi Münir Bey vefat eder. Washington'da önemli kişilerin yattığı Arlington Mezarlığı'na gömülür. Savaşın şiddetle sürdüğü o yılda, cenazesini Türkiye'ye götürme olanağı yoktur. İki yıl sonra 1946'da cenaze Türkiye'ye getirilir, hem de nasıl. Benim kuşağımdan olanlar çok iyi anımsarlar. O sırada ilkokulu Ortaköy'de tamamlayıp Galatasaray Lisesi'nin Beyoğlu'ndaki büyük binasında öğrenciyim. Yatılı devam ettiğim bu okuldan ancak hafta sonları çıkabiliyorum. Bir cumartesi günü çıktığımızda etrafta büyük bir hareket, çalışma görüyoruz. Sorduğumuzda büyük bir

Amerikan savaş gemisinin birkaç gün sonra İstanbul'a geleceğini öğreniyoruz. Üzerinde Japonlarla "II. Dünya Savaşı Mütarekesi"nin imzalandığı Missouri Zırhlısı İstanbul'a, Amerika'da vefat etmiş olan T. C. Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini getiriyor. İstanbul birkaç günde yüz değiştiriyor, tertemiz, pırıl pırıl bir şehir oluyor. O arada Abanoz Sokağı'nın evlerini bile badana etmeyi unutmuyorlar. Tek gaye, Amerika'ya iyi görünmek, o günlerde edindiğimiz bu huyumuz bir daha terk etmemecesine yerleşiyor içimize.

Atlantic plak şirketi kuruluyor

Ertegün kardeşlerin yaşamı değişikliğe uğruyor. Ailenin bir kısmı Türkiye'ye dönüyor, iki kardeşin büyük tutkuları olan caz müziği, onların mesleği haline geliyor. 1947 yılında Ahmet, bir Türk olan dostu diş doktoru Vahti Sabit Bey'den borç aldığı 10 bin dolarla Atlantic Records plak şirketini kuruyor. Siyah müzisyen dostları Ahmet'in yanında yer alıyorlar doğal olarak. "Rhythm And Blues" türü müzik ilgi topluyor. Siyah müzisyenler ilk kez emeklerinin karşılığını almaya başlıyorlar. Beyazlar ise çekinmeden siyahların müziğini taklit ediyorlar. Yalnız Ahmet Ertegün'ün o sıralarda bulduğu bir yeteneği taklit etmek olanaksız. Ray Charles. Bu büyük şarkıcı "What'd I Say" parçası ile ilk kez tüm ırkçı engelleri aşarak Atlantic'e büyük ün kazandırıyor. Bu başarıyı diğerleri izliyor. Joe Turner, Ben E. King, Aretha Franklin, Wilson Pickett ve Otis Redding'in plakları milyonlar satıyor. Atlantic için artık altın çağ başlıyor. Ahmet Ertegün'ün kişisel çabalarının büyük rol oynadığı bu değişik,

FOTOĞRAF: ERHAN GÜNER

Elli yıldır dünyanın müzik zevkini yönlendiren Türk: Ahmet Ertegün

FOTOĞRAF: ERHAN GÜNER

Arif Mardin ile birlikte

New York'a özel müziği, beyazlar da çok tutuyor. Bazen daha "funky" bir "Sound" yakalayabilmek için, Ahmet kollarını sıvamak zorunda kalıyor.

Rhythm And Blues'in bazı klasikleri O'nun imzasını taşıyor. Aretha Franklin'in söylediği "Don't Play That Song", Ray Charles'in "Sweet Sixteen" ve "Mess Around"u, bunlar arasında bulunuyor. Bu tür müziğe hayranlık duyan, onunla beslenen genç beyaz müzisyenler, Atlantic'le kontrat yapmak için can atıyorlar. Eric Clapton, Led Zeppelin ve Rolling Stones, ünlerini Atlantic'te Ahmet'in yönetiminde yapıyorlar. Rolling Stones, tam onyedi yıl Atlantic için çalışıyor. Ahmet Ertegün'ün müzik dünyasına armağan ettiği yetenekler saymakla bitmiyor. Bee Gees, Genesis, Manhattan Transfer. İlerdeki yıllarda Roberta Flack, "Killing me Softly" ile müzikseverleri zevkten öldürecek. Bette Midler insanları coşturacak, Phil Collins ise dinleyenleri düşlere sürükleyecek ve doğal olarak hepsinin plaklarındaki etiket, Atlantic adını taşıyacaktı.

Geçmişe yolculuk

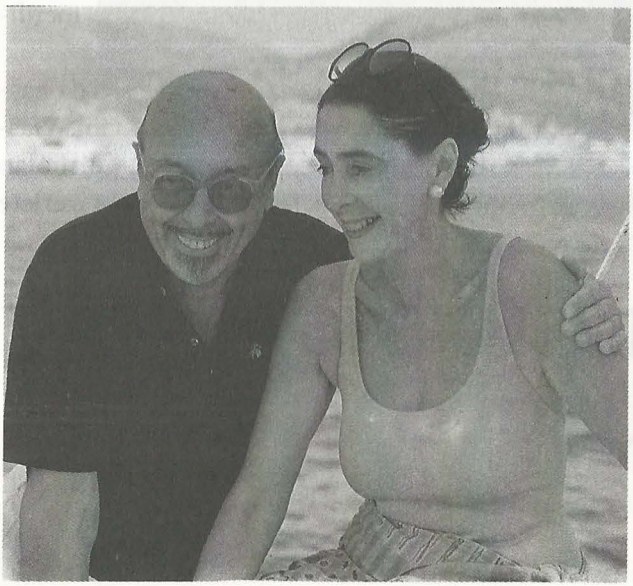
Ahmet Ertegün, bu müzik belgeselini hazırlayabilmemiz için, bir aydan fazla zamanını bize ayırıyor. Beraber Warner Communication'ın özel uçağı ile Washington'a uçuyoruz. Bize rehberlik ediyor, çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği, o her katından değişik müziklerin yükseldiği Washington Elçiliğimizi geziyoruz. Giriş salonunda babası Münir Bey'in yağlıboya bir

portresi asılı. Kırk yıl önce siyah müzisyenlerin çaldığı salona giriyoruz. Charlie Parker'in bir saksofon solosunu duyar gibi oluyorum. "Düşünebiliyor musun?" diyor Ertegün, "O devirde Duke Ellington'u bir kez bile bir lokantaya davet edemedim. Yıkılmaya yüz tutmuş, kapıları sürgülü, eski bir tiyatronun önünden geçiyoruz. "Burada 18 yaşında, çok güzel sesli bir şarkıcı dinlemiştim, adı Ella Fitzgerald'dı" diyor!

Bir gün New York'ta Greenwich Village'de dolaşıyoruz. Ahmet Bey bize teker teker eski, yeni caz kulüplerini tanıtıyor. "Eskiden burada şu çalardı, şurada bu çalardı" diye anlatıp bizi cazın renkli dünyasında gezdiriyor. O'ndan daha iyi bir rehber olabileceğini sanmıyorum.

Ahmet Ertegün'ün yakın dostlarıyla söyleşiler yapıp, O'nun hakkında neler düşündüklerini soruyoruz. Henry Kissinger, Ertegün'ün esprili, akıllı, Türkiye'ye bağlı bir kimse olduğunu, modacı Oscar De La Renta, Ahmet'i kardeş gibi kabul ettiğini, koreograf Jerome Robbins evlerinin yan yana olduğunu, Ahmet ve eşi Mica'dan daha iyi komşular düşünemediğini söylüyor. Ertegün'ün eşi Mica, Romen asıllı soylu bir aileden geliyor. Kendisi aynı zamanda ünlü bir iç mimar. New York'taki evleri, ince bir zevkin izlerini taşıyor.

Bir gece Madison Square Garden kapalı salonunda, Atlantic "ekibine" mensup Twisted Sisters'in konserine gidiyoruz. Hard Rock çalan bu grup, yirmi yaşından aşağı gençlerin sevgilisi. Soyunma odalarına giriyoruz. Ahmet Bey'le kucaklaşıyorlar, şakalaşıyorlar. Birisi bir kaset koyuyor, çılgın bir müzik odayı dolduruyor. Rockçular ısınma türünden hoplamaya, zıplamaya başlıyorlar. Ertegün de dayanamayıp onlara katılıyor. Çılgın bir Kızılderili dansını andırıyor bu!.. Kuliste konseri izlerken Ahmet Bey bize, mumdan yapılmış özel kulak tıkayıcıları dağıtıyor. "Çok yakınız, kulak zarlarımız zedelenebilir" diyor.

FOTOĞRAF: ERHAN GÜNER

Ertegün eşi Mica ile

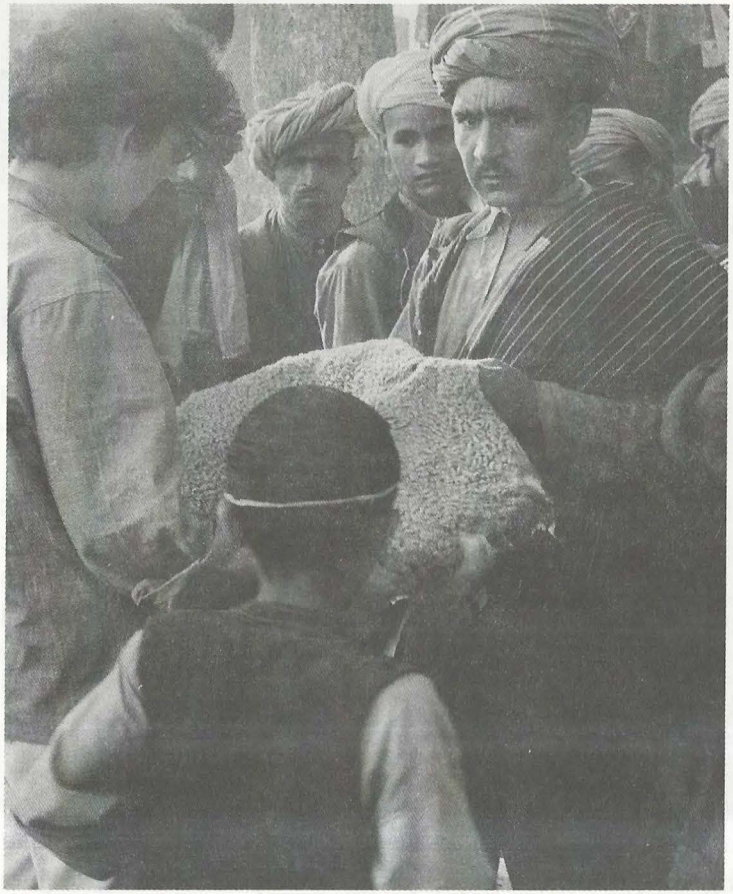
Ertegün'ün helikopterinde

Bir sabah özel helikopteri ile bizi, New York'a yarım saat mesafedeki Southhampton'a götürüyor. Burası varlıklı Amerikalılar'ın oturduğu deniz kıyısında küçük bir sayfiye kasabası. New York'un hızlı temposundan yorulduğu zaman (ender olan bir durum) burada dinleniyor Ertegünler. Dönüşte, güneş batarken Manhattan'ın üzerinde uçuyoruz. Şehrin ışıkları yanmaya başlıyor. New York yeni bir geceye hazırlanıyor. Bu gece bu şehirde Ahmet Ertegün'ün bulduğu, lanse ettiği sayısız sanatçının müzikleri, yüzlerce radyo istasyonu tarafından yayınlanacak, binlerce evde bu müzikler dinlenecek. Birazdan gene O'nun şarkıcıları bir yerlerde "Live" konserlerine başlayacaklar. Sinatra'nın şarkıda dediği gibi "New York bu gece gene uyumayacak!"

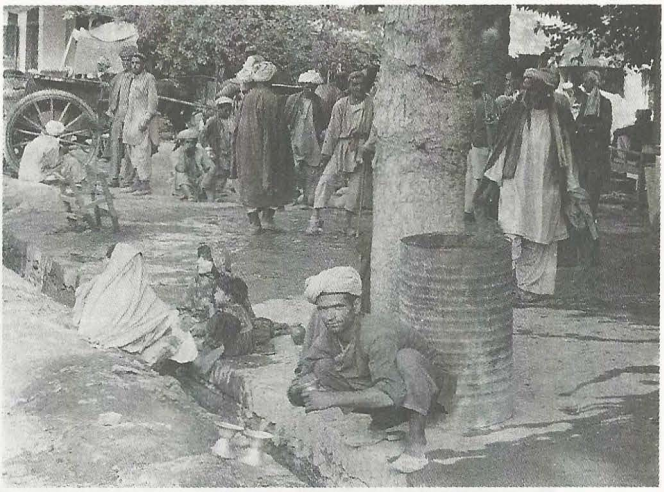
Amerika'ya futbolu sevdiren Türk

Ahmet Bey'in müziğin dışında bir başka tutkusu var: Futbol. ABD'ye futbolu sevdirenlerin başında Ertegün kardeşler geliyor. Bir zamanlar Cosmos Futbol Kulübü'nü kuran, Pele'yi, Beckenbauer'i Amerika'ya getiren hep onlar. Bir gün bize Pele'yi tanıştırıyor. Pele'yi ilk gördüğüm maçı hiç unutmam. 1958'de Stockholm'de Dünya Kupası final maçında İsveç'e karşı oynadığı zaman görmüştüm. 17 yaşında, filiz gibi bir genç futbolcuydu ve ileride dünya çapında bir yıldız olacağının belirtileri daha o zaman seziliyordu. "Ahmet'e çok şey borçluyum. Bana her zaman yakınlık göstermiş, hep yanımda olmuş büyük bir dosttur" diyor, saçları kırlaşmış, 50'sine merdiven dayamış bir Pele.

Bizde "Plakçı Ahmet Bey" diye bilinen bu ilginç adamın Amerika'da başka lakapları var. "Rock'un centilmen kralı. New York'un Paşası" gibi. Washington'da iktidarın koridor ve kulislerinde en etkili lobicilerden biri olan Ahmet Bey, Türkiye'nin görüşlerini, sorunlarını iletilmesi gereken yerlere ulaştıran, "gayrı resmî" en saygın kişidir.

Karakul'un Koyunu

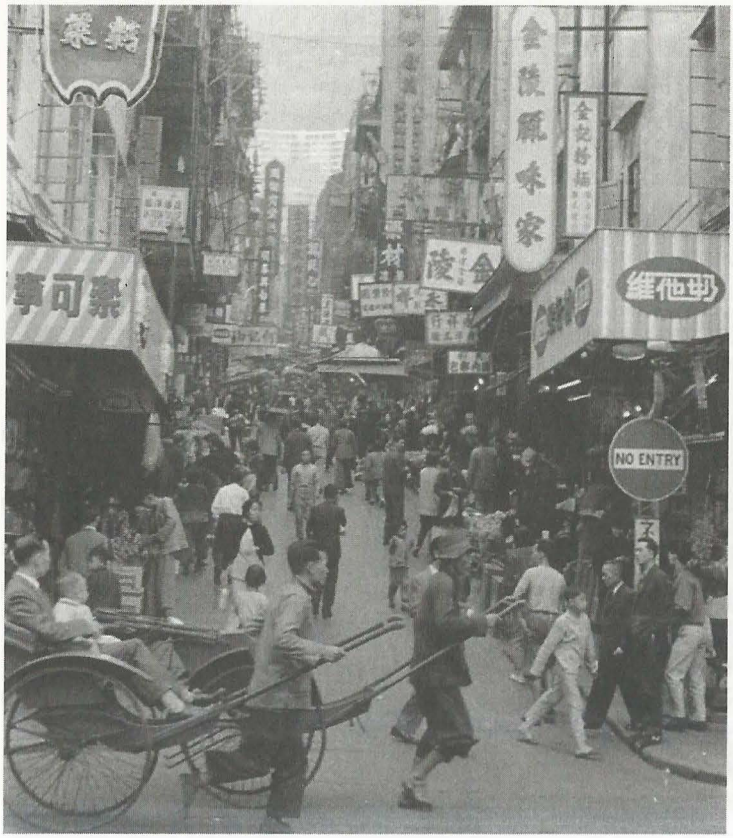

Afganistan'ın Kunduz kentinde zaman durmuş gibi...

Afganistan'ın kuzeyinde, Kunduz adında köyden bozma bir şehir. Her taraf toz toprak. Sokakların kenarlarında lağım suları akıyor. Tek tük görünen kadınlar, yürüyen çadırlar gibi. Zaten giydikleri çarşafın adına Çaduri deniyor. Gözlerinin önü delik delik işlenmiş, onlar dünyayı sürekli bir kafes arkasından görüyorlar. Bardak bardak çayların içildiği çayhaneler ise tabiri mazur görün, "kulampara" kahvehaneleri gibi. Yalnız erkek müşteriler var doğal olarak.

Kunduz'un koyunu ünlü. Afganlar'ın, Karakul dedikleri astragan kürkünün en iyisini taşıyan koyunların yöresi burası. Bir sabah, böyle koyunların üretildiği bir çiftlikte çekim yapıyoruz. Bu koyunlar vakti geldiği zaman kesilip derileri yüzülüyor. Bunlar iyi kalite astraganlar. Yalnız paha biçilmez kürkün elde edildiği bir yöntem var. Bu, bir insanın diğer bir canlı varlığa yapabileceği en vahşi, en gaddar işkencelerden biri. Doğurma zamanından az önce, bir koyunu iki kişi sopalarla vura vura, yavrusunu düşürterek erken doğum yaptırıyorlar. Dünyaya gelen yavruyu hemen anasından ayırıyorlar. Çünkü annesi yavrusunu bir kez bile yalasa kürkün kalitesi bozuluyor. Bu olağanüstü kaliteye "Breitschwanz" deniliyor. Astragan gibi kıvır kıvır değil, hafif dalgalı oluyor bu kürk.

Ne zaman Batı dünyasının büyük kentlerinde, bu kürkü giymiş şık bir kadın görsem, Kunduz'da sopalarla dövülen koyunun haykırışlarını duyar gibi olurum.

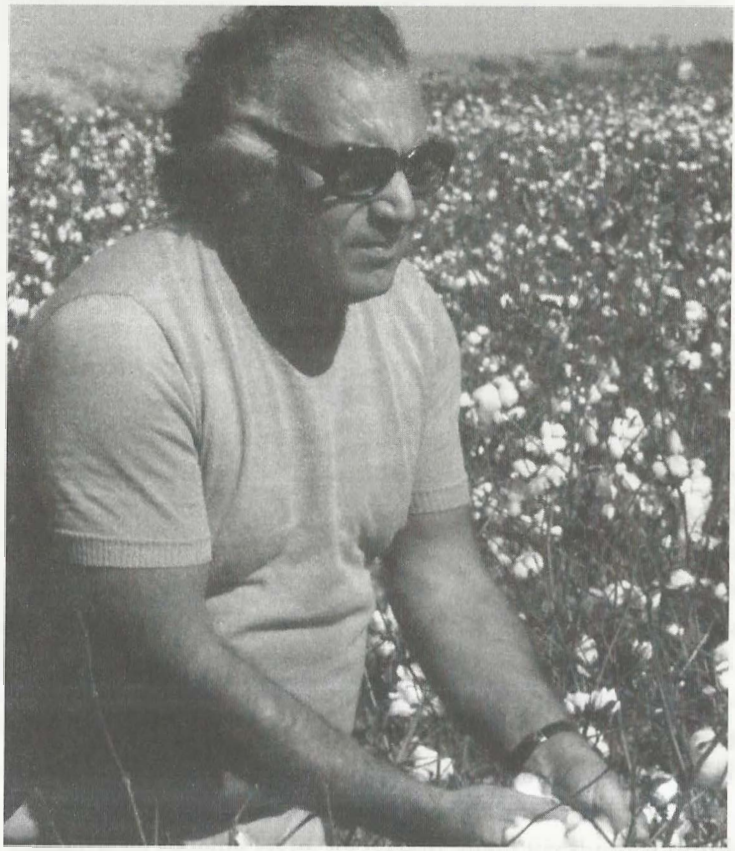
Hong-Kong'un en hızlı nakliye aracı çek-çekler

Hong-Konglu Çek-çekçi

Şehirler, insanlarla flört ederler. Flörtü ileri götürüp, sizi "tavlayan" şehirler de vardır. Hong-Kong, bunlardan biridir benim için. Yüksek tepelere kurulu Victoria ve karşısındaki Kawloon arasında işleyen Fery vapurları, yüzlerce "Sampan"dan kurulu Aberdeen semti, çarşısında at ürininde dinlenmiş yüz yıllık yumurta, kertenkele ve yılanların satıldığı Çin pazarları, fora yelken Jonkların süzüldüğü, limanı ve Rickshaw denen çekçek arabaları ile Hong-Kong'u her zaman çekici bulmuşumdur.

Hele, insanın insanı çektiği iki tekerlekli Rickshawlar, yoğun büyükşehir trafiği içinde çelimsiz Çinliler'in nefes nefese, kan ter içinde insanları çekerek taşıması her zaman garibime gitmiştir.

Defalarca yolumuzun düştüğü bu kente bir kez radyo programı yapmak için gelmiştik. Yıllar yılı Barbro, "Ben insana kendimi çektirmem" diye çekçeke binmeyi her zaman reddetmiştir. Hazırladığımız programın uğruna sonunda bir kez binmeyi kabul etti. Nagra ses kayıt aleti yanında, mikrofon elinde, yürümekte olan iki tekerlekli arabadan izlenimlerini anlatmaya başladı. "Bu, insan için onur kırıcı, aşağılayıcı bir durum. Hayvan gibi; bir insanın diğerini çekmesi çağdışı ve ilkel" dediğini duyuyordum. Birden "Peki sen neler hissediyorsun çekerken" dedi ve mikrofonu bana doğru tuttu. On dakikadır nefes nefese arabayı çeken bende, cevap verecek ne ses ne de takat kalmıştı. Barbro, çek-çeke binmek için şart koşmuş, bana "Sen çekersen binerim" demişti...

Yaşar Kemal

Esmer, yağız, heybetli bir adam, coşkulu bir kalabalığın içinde kendine yol açmaya çalışıyor. İnanılmaz bir sevgi gösterisi bu. Silahlar patlıyor, beyaz güvercinler havaya uçuruluyor. Bu adam bir politikacı değil. Bu adam bir yazar. Yaşar Kemal, doğduğu köyü, Hemite'yi ziyaret ediyor... Esmer, yağız, heybetli bir adam, iki yanı heykellerle süslü, görkemli mermer bir merdivenden çıkıyor. Koyu renk giysili, resmî görünümlü kişiler kendisine eşlik ediyorlar. Yaşar Kemal, Elysee Sarayı'nda Fransa Cumhurbaşkanı'nın elinden Légion D'honneur nişanını almaya gidiyor... Ünü tüm dünyada yaygın bu yazarımızı ne zaman düşünsem, kafamda hep 'flash-back'ler (sinema dilinde geriye dönüş) oluşur. Yukarıda bir iki satırla çizmeye çalıştığım bunlardan yalnızca ikisi. Uzun yıllar yaşadığım İsveç'te Yaşar Kemal'in özel bir yeri vardır. O İsveç'in en çok okunan yabancı yazarıdır. Doğa düşkünü İskandinav halkı, doğayı en güzel anlatan yazarlardan biri olan Yaşar Kemal'i yabancı "değil", kendilerinden biri sayarlar. Olof Palme, Yaşar Kemal için "O benim ülkemin de yazarı sayılır" sözünü boşuna etmemişti. İsveç Akademisi'nin Nobel Ödülü'nü yazarımıza vermesine ramak kala bunun gerçekleşmemesi, fazla bir şeyi değiştirmiyor. Nobel'i almayan çağımızın büyük yazarları arasında olan Tolstoy, Çehov, Mayakovski, Kafka, James Joyce, Beckett, Aragon, Malraux, Nazım Hikmet ve İsveçli Strindberg... Bakarsanız, bu kulübün üyesi olmak aslında onur verici bir durum. Ama bu Nobel'dir, hiç belli olmaz, John Steinbeck'e otuz yıl gecikmeyle verilen bu ödül, bir gün bakarsınız hiç beklenmeyen bir anda Yaşar Kemal'in olabilir!

Bora-Bora adasında iki genç kız Gauguin'nin resimlerinden çıkmış gibi

Cennette Nükleer Deney

Üzerinde yalnız bir uçak pisti bulunan adaya iniyoruz. İskelede bekleyen bir motor, yolcuları uzakta görülen adaya götürmek üzere hareket ediyor. Filmlerde, resimlerde gördüğümüz nefes kesici güzellikte küçücük bir Pasifik adasına yaklaşmakta olduğumuzu fark ediyoruz. Adayı, deniz üstünden gözükmeyen mercan kayalıkları çevreliyor. Deniz düzeyine bazen 40-50 santim yaklaşan bu mercanlar bazen bazı yerlerden geçit veriyorlar. Acemi birisinin teknesini karaya oturtması işten bile değil. Böyle bir aralıktan geçtikten sonra kendimizi Bora-Bora Adası'nın karşısında buluyoruz. Altın gibi kumlarla kaplı bir sahilde, denize doğru eğilmiş koca palmiyeler, sanki bizi selamlıyorlar. "Cennet de buna benzer bir yer herhalde" diyorum. Etrafta uzun, siyah saçlı, esmer, güzel kızlar dolaşıyor. "Bunlar da huriler olmalı" diyorum içimden...

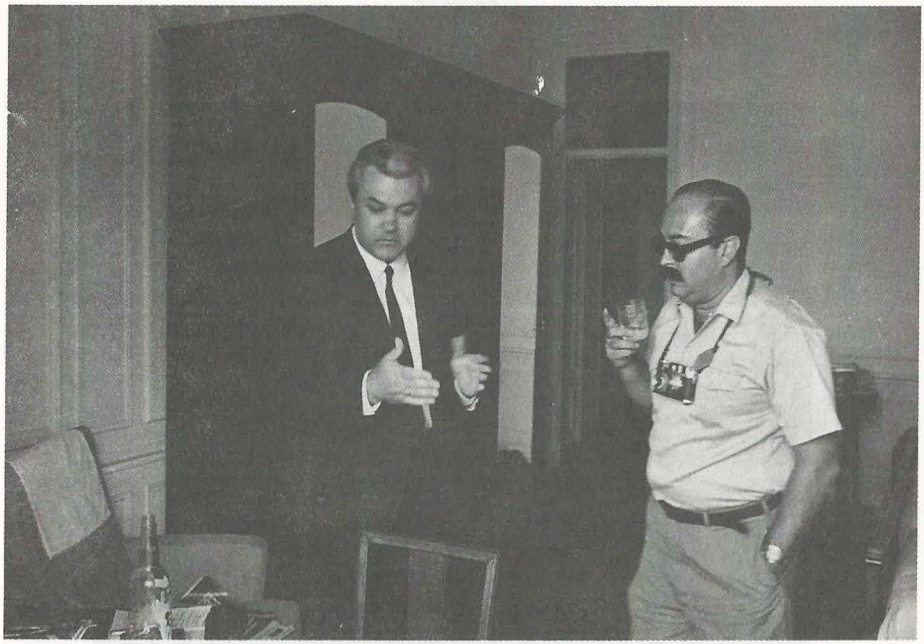
İşte, Fransızlar bu cenneti cehenneme çevirmek için yıllardır ellerinden geleni yapıyorlar. Buna benzer adalarda, özellikle Mururoa Adası çevresinde nükleer denemeler yapıyorlar. Denizaltında gerçekleşen bu nükleer denemelere halkın tepkisi büyük. Fransızlar, "tehlikeli değil" diyorlar. Tahitililer'in cevabı ise "tehlikeli değilse, gitsinler Fransa'da yapsınlar" oluyor. Yüzyıl önce sanatıyla bu adaları dünyaya tanıtan ressam Paul Gauguin'in kaldıysa, kemikleri mezarında sızlıyor olmalı!

Sergey Bondarçuk

Savaş ve Barış

'60'lı yılların başında Cannes Film Festivali'ndeyim. Akdeniz'in yumuşak rüzgârlarının salladığı palmiyelerin dizili olduğu La Croisette'i, kokteyllerinde su gibi akan şampanyası, dünyanın her bir yanından gelmiş seçkin sinema sanatçılarıyla Cannes hareketli günler yaşıyor. O yılki festivalin en önemli olayı, "Savaş ve Barış" filmi. Tolstoy'un bu dev eserini, Sovyetler, Sergey Bondarçuk yönetiminde sinemaya uyarlamışlar. Özellikle, filmin savaş sahneleri çok başarılı. Onbinlerce figüranın kullanıldığı bu planlarda, Rus ve Fransız ordusu amansızca çarpışıyorlar. Eleştirmenler, Bondarçuk'a övgüler yağdırıyorlar. "Napolyon, bir ordu yönetti, Bondarçuk filmde iki ordu yönetiyor" diyorlar. Sevgili Ara Güler ile Bondarçuk'u ziyaret edip, resmini çekip, söyleşi yapmaya karar veriyoruz. Bir sabah Cannes'in en lüks oteli Carlton'un yolunu tutuyoruz. Ara'nın boynunda her zamanki gibi üç dört tane Leica, bende de iki adet aynı marka kamera asılı olarak ünlü yönetmenin odasının kapısını çalıyoruz. Güleryüzlü, tıknaz bir Bondarçuk, kapıyı açıyor ve bizi içeri buyur ediyor. Az bildiği İngilizcesiyle anlaşmaya çalışıyoruz. Nedense Ara, adamın İngilizcesini benden iyi anlıyor. Bir yandan da adamı yaylım ateşine tutarcasına resim çekiyoruz. Bondarçuk, birden bize bir şeyler ikram etmek istiyor. Köşede duran valizinden, Stoliçnaya marka bir Rus votkası çıkarıp, masanın üzerine koyuyor. Ara'ya "şimdi hapı yuttuk" der gibi bakıyorum. Yönetmen banyoya gidip, üç adet diş fırçası konan bardak getiriyor. Bardakları ağzına kadar doldurup, "dazdrovya, şerefe" diyor. Ve bir solukta bardağı boşaltıyor. Biz, ikişer yudum alıyoruz. Üstad "yoo" diyor "hepsini bitireceksiniz". İster istemez hepsini içiyoruz. Daha saat sabahın dokuz bu-

Karabuda ünlü yönetmen Bondarçuk'la (üstte) ve Ara Güler'le

çuğu! Bardaklar birbirini izliyor, neşeli bir sohbetten sonra şişeyi bitiriyoruz. Kalkmakta biraz zorluk çekerek, toparlanıyoruz. Sevgili Sergey'le şapur şupur öpüşerek ayrılıyoruz. Hafif yalpaladığımı hissediyorum. Sokağa çıktığımızda, Ara, "Evladım kameraların nerede?" diye soruyor. Bir bakıyorum, iki kameram da yok. Buğulu gözlerle Ara'yı süzüyorum. "Ya seninkiler nerede?" diyorum. O dört, ben iki toplam altı kamerayı Bondarçuk'un odasında unutup, çıkmışız. Gözlerimizden yaşlar gelinceye kadar, kahkahalarla kendi halimize gülüyoruz!..

FOTOĞRAF: ARA GÜLER

Çingeneler

Her yıl ilkbahar başlangıcında, St. Marie De La Mer isimli şirin bir Akdeniz kasabası olağanüstü günler yaşar. Bayır ve çayırlarında vahşi atların dörtnala koşuşturduğu, Fransa'nın Camargue yöresidir burası. Doğanın gözleri "mahmur", kış uykusundan yeni uyandığı bugünlerde, Avrupa'nın tüm çingeneleri bu kasabada toplanırlar. Amaç, dini bir törendir. Kara Sara ismindeki azizeleri için önce kilisede ayin yaparlar. Sonra esmer bir Meryem Ana'yı andıran bu azizenin heykelini kasabanın sokaklarından geçirerek, denize götürür ve yıkarlar. Büyük bir ağırbaşlılık içinde geçen bu tören bittikten sonra eğlence faslı başlar. Kasabanın, tüm otel ve pansiyonları bizdeki deyimiyle "full" doludur. Çingenelerin büyük çoğunluğu getirdikleri çadırları çoktan kurmuşlardır bile! Bir belgesel için bulunduğum bu kasabadaki renk cümbüşünü, içtenlikle çalınan müziği hiç unutmam.

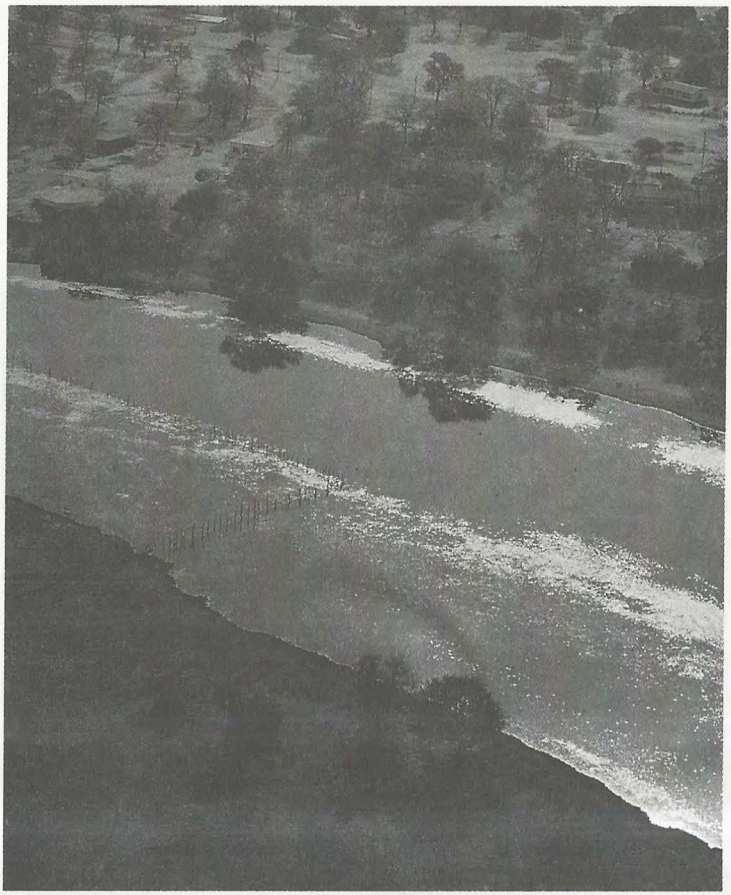
Akşam güneşin batışından sonra sokak başlarında, meydan ortalarında değişik müzikler birbirine karışıyor. Orta Avrupa, yani Macar, Romanyalı çingeneler Zigan türü kemanlı müzik çalıyorlar. İspanyol gitanolar ise, gitarın öne çıktığı ateşli bir müzik yapıyorlar. İki tür de ayrı ayrı güzel. Çadırların arasında çekim yaparken, birden gözlerime inanamıyorum. Büyükçe bir çadırın önünde Rolls Royce marka bir otomobil duruyor. Hem de gümüş metalik renkli bir "Silver Cloud". Birden çadırdan elinde gitarla bir adam çıkıyor. Arabasına binip gidiyor. Çekmeye devam ediyorum. Birden ikiyüz metre ilerde Rolls Royce'nin kırmızı fren ışıklarını görüyorum. Araba duruyor, içinden gitarlı adam iniyor ve orada çalmakta olan çingenelerin arasına karışıyor. Parmaklarını gitara değdirdiğinde büyük bir alkış kopuyor. Ünlü çingene sanatçı Manitas de Plata, çalmaya başlıyor...

Ölüm çayırında Üç gün

Rio de la Plata Nehri'nin doğu yakasındaki Uruguay'da, dünyanın en lezzetli, en nefis etleri yenir. Nehrin batı yakasındaki Arjantin'de de bu böyledir. Hayvanların nasıl yetiştirileceği, kesileceği ve dinlendirileceği bir ilimdir bu iki ülkede. Sokaklarda, "parrillada" denen kömür ateşinde pişmiş etleri ekmek arası yapıp satarlar. Lokantalarda ise iki üç parmak kalınlığındaki etleri çatalla kesip yiyebilirsiniz. Bir gün bir fabrikayı gezerken, öğlen paydosu düdüğü çaldığında, işçilerin ne yiyeceğini merak etmiştim. Her biri çıkınından yarımşar kiloluk etleri çıkarıp, arka bahçede ateşte kızartıp, iştahla yemişlerdi. Hâlâ anımsarım.

Uruguay üzerine bir belgesel hazırlıyoruz. Montevideo'ya bir saatlik mesafede büyükbaş hayvanların yetiştirildiği büyük bir çiftlikteyiz. Sığır kovboyları "gaucho"lar, hayvanları topluyorlar. At üstünde deri pantolonlu, geniş kenarlı siyah şapkalı bu kovboylar, yüzlerce hayvanı önlerine katıp, Montevideo'ya mezhabaya götürüyorlar. Etraf toz duman... Sığır güdücülerin ıslık ve bağırış çağırışına hayvanların böğüren sesleri karışıyor. Sonunda sığırlar mezbahanın hemen yanında, deniz kıyısında yemyeşil çimenlere salınıyorlar. Yol süresince, bu hayvanlar ölüme gittiklerini hissederler, adaleleri kasılırmış. Şimdi ise okyanustan gelen tuzlu rüzgârların yaladığı çimleri yiyerek gevşiyorlar. Ve ölümün bekleme odasında (çayırında), üç gün geçirmekten mutlular!..

Okavango Nehri Çöle Akar

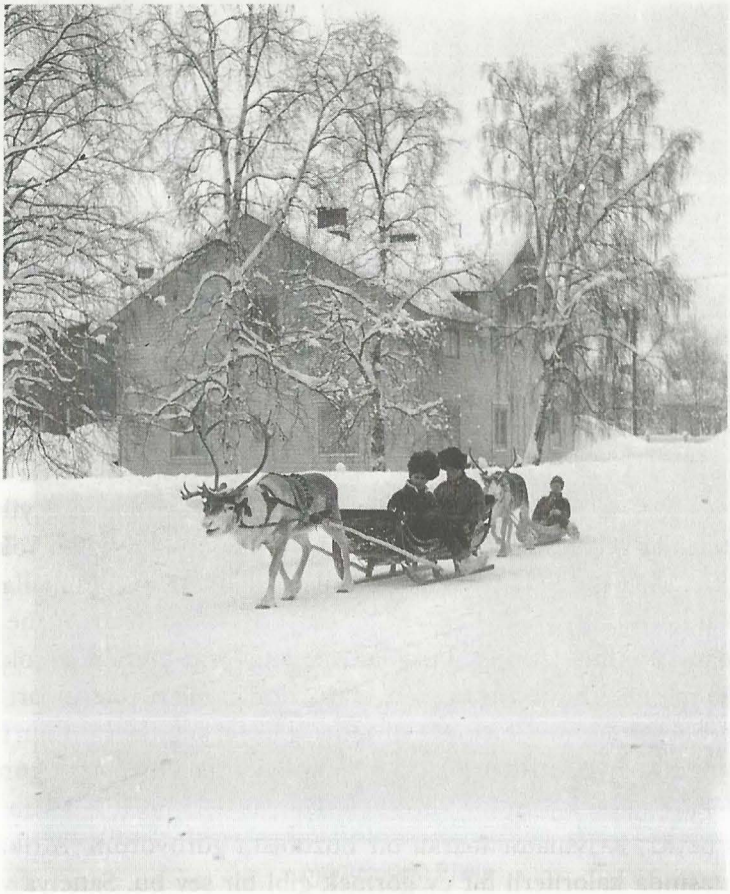
Afrika'nın benim için özel bir yeri vardır. Özgürlükleri için direnmiş, efsanevi insanları ve muhteşem doğasıyla bu siyah kıta beni her zaman büyülemiştir. Güney Afrika'nın Nelson Mandela'sı, Zimbabwe'nin Robert Mugabe'si, Gine Bisau'nun Amillar Cabral'ı büyük Afrika liderlerinden yalnızca üçü... Uzun yıllar önce daha Zimbabwe Rodezya iken, İsveç'te Amnesty için çalışan dostlar, Mugabe isimli bir mahkûm için bir paket yollayacaklarını, kullanılmış gömleğim olup olmadığını soruyorlardı. Az giyilmiş iki gömleğim pakete eklenerek Rodezya'ya hapishaneye yollandı. Bir süre sonra politik gelişmeler sonucu Mugabe, serbest bırakıldı. Mugabe'nin gazetelerde yayınlanan, hapishane önünde çekilmiş resminde, üzerinde benim eski gömleğimi tanımakta güçlük çekmedim. Robert Mugabe, bugün Zimbabwe'nin başbakanıdır...

Tek motorlu uçağımız Zambezi Nehri üzerinde uçuyor. Bir süre sonra koca nehir, birden bitiyor. Yüz,yüzelli metre yükseklikten gökgürültüsünü andıran bir sesle, beyaz köpükler saçarak aşağıya dökülüyor. Victoria Şelalesi üzerindeyiz. Kameramla manzarayı görüntülerken, uçurumun dibinde rengârenk bir şey görüyorum. Dikkatle baktığımda bunun gökkuşağı olduğunu fark ediyorum. Rutubet ve buhardan gökkuşağı yere inmiş. Uçak güneye doğru ilerledikçe Okavango Nehri'ni izliyoruz bu kez. Bir süre sonra birden bu nehir de bitiyor. Gözlerime inanamıyorum. Nehir bir denize veya göle akacağına, bir çöle dökülüyor. Burası Afrika'nın en büyük çöllerinden Kalahari. "Tanrılar Çıldırmış Olmalı" filmini gördüyseniz bilirsiniz. Burası, Coca-Cola şişesinin düştüğü yer. Okavango'nun çöle döküldüğü yerde geniş bir delta oluşuyor. Her taraf yeşil, sulak ve bataklık. İşte burası Afri-

Çöle dökülen Okavango Nehri

ka'nın en zengin hayvan cenneti. Aslan, kaplan, fil, su aygırı, timsah ve binlerce kuş türü. Ne ararsanız var. Uçağımız ormanın kenarında bir düzlüğe iniyor. Lodge denilen ve çadırlardan oluşan bir kampta kalıyoruz. Bu orman pansiyonunun sahibi bir İngiliz. Hayatı Afrika'da geçmiş, esprili, hoş bir adam. Bizi cipine alıp, orman içinde dolaştırıyor. Ve cebinden çıkardığı mavi renkte cam bilyaları gelişigüzel sağa sola yerleştiriyor. Bir anlam veremiyorum. "Akşam görürsünüz" diyor. Kampta safari için gelmiş bir Amerikalı turist grubuyla, akşam yine ciple ormanda dolaşmaya çıkıyoruz. İngiliz, aniden frene basıyor ve "aman dikkat" diyor. İleriye baktığımızda farlar bir çift vahşi kaplan gözünü aydınlatıyor. Çığlıklar atan Amerikalılar, bunların cam bilya olduğunu tabiî bilmiyorlar. İngiliz, muzipçe gülerek, bize "cam" olmayan gözünü kırpıyor.

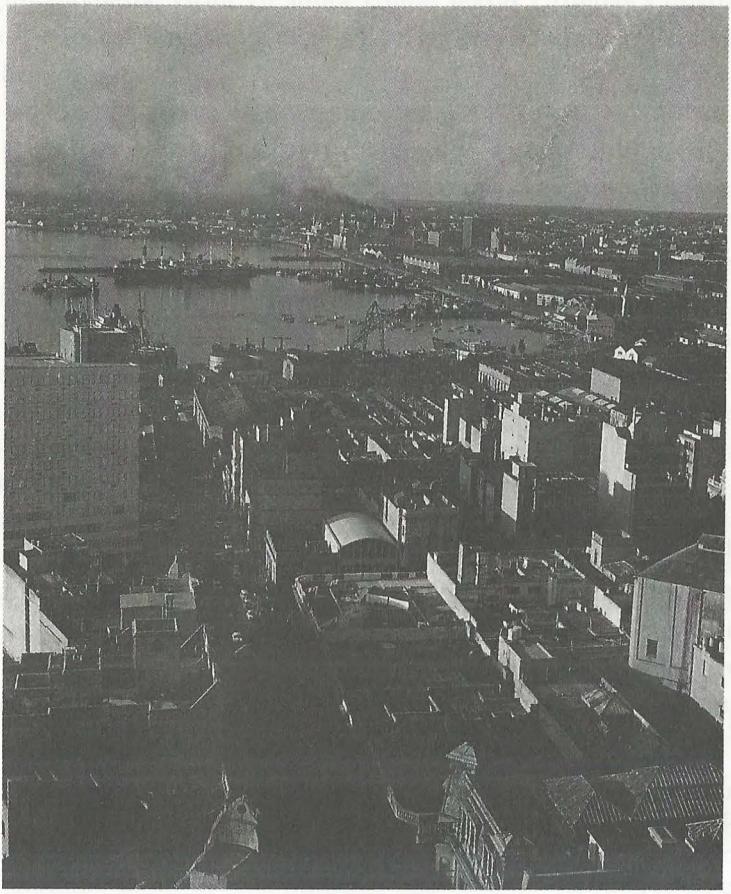

Laponya'da Panayır

Yokmok Panayırında özel giysili iki Lapon

Her taraf diz boyu kar. Termometre eksi 43 dereceyi gösteriyor. Soğuğun böylesiyle hiç karşılaşmamıştım. Sokaklardan Ren geyiklerinin çektiği kızaklar geçiyor. İsveç'in kuzeyinde bir Lapon kenti olan Yokmok'ta panayır var. Her yılın Şubat ayında Laponlar, kendilerine özgü mallarını getirip sokaklarda satıyorlar. Ren geyiğinin derisi, boynuzları, gene sapları boynuzdan yapılmış işlemeli bıçaklar ve çantaların meraklısı çok. Üstümüzde kalın giysiler var. İnsanın en çabuk donan elleri ve ayakları oluyor. Yün çorapla giydiğimiz çizmelerin içine gazete kâğıtları dolduruyoruz. Böyle yapmamızı öğütlüyorlar. Sağa sola bakarak yürürken, gördüğüm manzara karşısında ağzım bir karış açık kalıyor. Diz boyu karların üstüne konmuş beyaz, Kelvinator marka bir buzdolabı görüyorum. Afrika'da bir çölün ortasında kaloriferli bir ev görmek gibi bir şey bu. Satıcıya yaklaşıp soruyorum. "Bu soğukta, karda buzdolabından başka satacak şey bulamadınız mı?" Adam gülüyor. "Bu, soğutmak için değil ısıtmak için" diyor. Sonra ekliyor. "Bu soğukta her şey donuyor. Şişe süt, yumurta, yağ, her şey. Buzdolabı ise gıdaları normal soğuklukta saklıyor." Bunu hiç düşünmemiştim işte! Otele dönüyoruz, kapıdan içeri girince, kaskatı buz tutmuş bıyıklarımdan sular boşalıyor...

Montevideo limanı

Punta Carretas Cezaevi

Rio de la Plata Nehri'nin okyanusu yutmak istercesine ağzını açtığı ama beceremeyip, pür hiddet çamurlu sularını döktüğü yerde küçük bir ülke olan Uruguay vardır. Güney Amerika'nın iki devi Arjantin ve Brezilya arasına sıkışmış üç milyon nüfuslu bu ülkeye eskiden Latin Amerika'nın İsviçre'si denirdi. Yaşam düzeyi yüksek, ekonomisi sağlam, insanları mutlu, herkesin imrendiği cennet gibi bir yerdi Uruguay. Başkent Montevideo'dan, Atlantik Okyanusu'nun başladığı sayfiye şehri Punta Del Este'ye kadar uzayan sahil şeridindeki plajları tüm kıt'ada pek ünlüydü.

Bu ülkeyle tanışmam yetmişli yılların başına rastlar. İsveç Televizyonu'nun temsilcileri olarak Şili'de yaşadığımız yıllarda çok kez Uruguay'da çalışmalar yapmıştık. Devrim yıllarının estiği yetmişli yıllarda, bu ülkeye de Şili ve Arjantin'de olduğu gibi faşizmin kara bulutları çökmüş, o mutlu insanlar gülmeyi gülümsemeyi unutmuşlardı.

Sert askerî rejim karşısındaki düşmanla başetmekte güçlük çektikçe daha da sertleşip, hırçınlaşıyordu. Karşıdaki düşmanın adı: TUPAMAROS'du. Akıllı metodlar kullanarak askerî rejimi gülünç durumlara düşürmekte büyük bir başarı gösteren bu şehir gerillası halkın sevgisini kazanmıştı.

Hiç unutmam bir gün, Montevideo'nun kenar mahallelerinde dolaşırken, koca bir kamyonun etrafında toplanmış kalabalık bir halk kitlesi dikkatimi çekmişti. Biraz yaklaşınca bunun bir süt kamyonu olduğunu fark etmiştim. Buraya kadar anormal bir şey yoktu. Ama kamyonun üstünde yüzleri maskeli yarım düzine genç adam, inanılmaz bir çabuklukla fakir halka süt dağıtıyordu. Başkaları insan rehin alırken Tupamaros'lar bir süt kamyonunu rehin almışlardı. Bir süre sonra yaklaşan polis arabalarının sirenleri duyul-

duğunda boş bir meydanda, bomboş bir kamyondan başka bir şey kalmamıştı.

Geçtiğimiz aylarda, yirmi yıl sonra yolum tekrar Uruguay'a düştü. Ülke demokrasiye tekrar kavuşmuş, acılı yıllar gerilerde kalmıştı. Eski bir dostumla şehri gezerken:

- Gel seni Punta Carretas'a götüreyim, dedi.

Adını ettiği yer, askerî diktatorya zamanında siyasi tutukluların kaldığı cezaevinin adıydı. İnsanlık onurunun her gün ayaklar altında çiğnendiği, önünden geçenlerin bile tüylerinin diken diken olduğu Drakula'nın karanlık şatosuna benzerdi Punta Carretas. Çok iyi korunan bu cezaevinden kaçmaksa olanaksız sayılırdı. Cezaevinin "müşterilerinin" çoğunluğunu doğal olarak Tupamaros'lar oluştururdu. Punta Carretas'ın hemen yakınında pembe renkli küçük bahçeli bir villa vardı. Çoğu zaman kepenkleri kapalı duran bu evde fazla bir hareket görünmezdi. Bir sabah erken saatlerde bu evde alışılmışın dışında garip şeyler olmaya başlamıştı. Villanın karşısında oturan emekli banka memuru Gabriel Valdez gözlerine inanamıyordu. Kısa bir süre içinde, evden arka arkaya çıkan onbeş kişi saymıştı. Valdez hemen telefona sarılıp karakolu aradı. Meşgul çalan telefon açıldığında, karşı evden çıkanların sayısı kırkbeşi bulmuştu. Emekli memur telefona çıkan uykulu sesli polise durumu anlattığında fena halde azar işitmiş: "Sabah sabah dalga geçecek, benden başka kimseyi bulamadın mı be adam", diyen polis, telefonu suratına kapatmıştı. Yaşlı adamın gittikçe faltaşı gibi açılan gözlerinin önünde küçük pembe villadan tam yüzbir kişi çıkıp kayıplara karışmıştı. Tupamaros'lar cezaevinden villaya tünel kazmışlardı. Eski dostum: "Geldik, işte Punta Carretas", dedi. İyi tanıdığım bu binayı, sağıma, soluma önüme, arkama bakarak aradım. Ama cezaevine benzer bir şey göremedim. Arkadaşım muzip bir şekilde gülümsüyordu. Kocaman lüks bir alışveriş merkezinin önünde duruyorduk. Yirmi yıl öncesinin o korkunç cezaevi, şimdi lüks malların satıldığı bir galeria olmuştu. Nice dramların yaşandığı eski hücreler ise şık butikler olarak müşterilere hizmet veriyorlardı. "Punta Carretas Shopping Center"den içim karmakarışık hislerle dolu ayrılmak üzereyken dostum:

- Biliyor musun, cezaevinde en karanlık zamanlarımızda bizlere en çok güç ve moral veren sizin şairiniz Nazım Hikmet'ti dedi. Zaten karışık olan kafam ve hislerim şimdi tam allak bullak olmuştu.

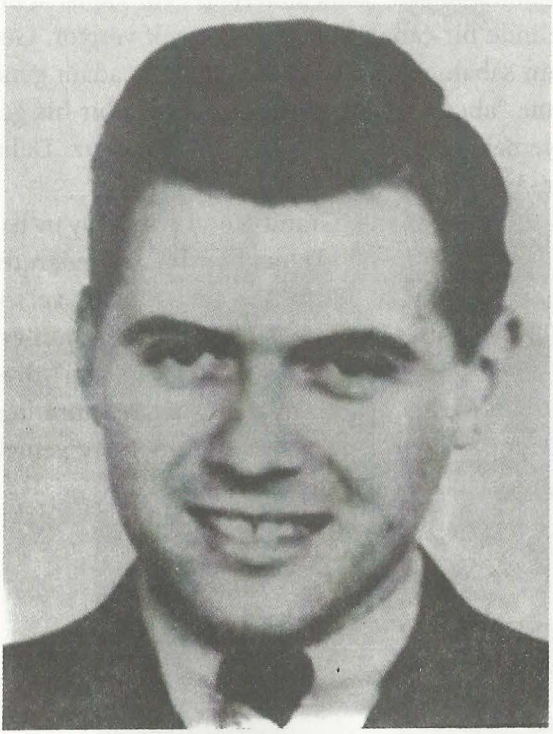
Asuncion'da bir geçit töreninde nehir kuvvetleri...

Paraguay Nehir Kuvvetleri

Denizi olmayan bir ülkenin liman şehridir Asuncion... Sokaklarını, üzerinde meyvalarıyla portakal ağaçları süsler. Amazon Ormanları'nın Mato Grosso yöresinden çıkan Rio Paraguay nehrinden adını alan bu ülke, gene aynı nehir sayesinde bir limana sahiptir. Denizi olmayan Paraguay'ın deniz kuvvetleri vardır! Milli bayramlarda bembeyaz denizci üniformalarıyla albay ve amiraller geçit törenlerine katılırlar. Birçok konuda uyutulmuş olan halk, denizleri yok diye bunalıma girmez, "Paraguay Nehir Kuvvetleri'nin" varlığından gurur duyarlar...

Seksenli yılların başında yolum tekrar Paraguay'a düştüğünde on yıl önce geldiğim bu ülkede değişen fazla bir şey olmadığını görüyorum. General Alfredo Stroessner gene ülkenin diktatörü. Cezaevleri gene siyasi tutukluyla dolu. Yıllardır, içlerinde gün ışığı görmeden yatanlar var. İşledikleri suçu sorarsanız, düşünülmemesi gerekeni düşünmek ve söylenmemesi gerekeni söylemek!.. Bizim burada bulunmamızın nedeniyse, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu kıt'aya kaçan eski Nazilerle ilgili bir belgesel hazırlamak. Savaşın bitimiyle kirli işlere bulaşmış birçok "etnik temizlik uzmanı" ODESSA isimli bir örgütün yardımıyla okyanusun öbür yakasına Güney Amerika'ya kapağı atmışlar. Bu kıt'anın değişik ülkelerine dağılan bu Naziler yeni bir kimlik, yeni suratlarıyla yeni bir yaşama başlamışlar burada. Elimizdeki veriler Paraguay'da da bazı önemli eski Nazilerin bulunduğunu gösteriyor. Aradıklarımızın liste başı Dr. Jozef Mengele'nin, esir kamplarından seçtiği Yahudiler üzerinde canlıdan canlıya gerçekleştirdiği organ nakli denemeleri, bir korku filmini andırır.

Asuncion'dan ayrılıp ülkenin içlerine Concepcion'a doğru yola çıkıyo-

İLETİŞİM YAYINLARI ARŞİVİ

Dr. Mengele'nin ikinci dünya savaşı sırasında çekilmiş fotoğrafı

ruz. Tozlu topraklı yollarda bütün gün yol aldıktan sonra güneş batarken bir köye varıyoruz. Yanımızdan buğday yüklü traktörlerle, çoluklu çocuklu köylüler geçiyor. Yalnız bu insanlar sarışın ve mavi gözlü. Tenleri de pembe beyaz. Paraguay'ın Guarani çoğunluğuyla hiç ilgisi olmayan bu köylüler, savaş öncesi Nazi rejiminin "Hitler Jugend" (Hitler'in Gençlik Örgütü) propaganda afişlerini anımsatıyorlar. Bir süre önce Mengele'nin bu civarda görüldüğüne dair söylentiler var. Her yönüyle bir Bavyera köyünü andıran bu yerleşim alanında, birahane bile var. Gırtlağımızın tozunu almak için birer bira ısmarlıyoruz. Nefis Alman birasını yudumlarken (kendileri imal ediyorlarmış) sözü dikkatli bir şekilde eski Almanlara getiriyoruz. Savaştan sonra buraya çok kişinin göç edip etmediğini sorduğumuzda bu sarışın mavi gözlü insanlar bizi anlamamış gibi davranıyorlar. Birahane çıkışı peşimize bir adam takılıyor. Sokağın karşı köşesinde adam bize yaklaşıp: - Buenos noches senyores! İyi akşamlar beyler! diyor. Adama bakıyorum, sarışın değil, tersine esmer yağız, bıyıklı, orta yaşlı. Elli ve altmışlı yıllarda Türkiye'de pek sevilen Los Paraguayos topluluğunun bir elemanını andırıyor. Dikkatle adamın anlattıklarını dinliyoruz. Köyün çıkışında, iki katlı bir villada yaşlı bir Alman doktorun oturduğunu söylüyor. Adamın ayrıntılı tarifi Dr. Mengele'ye uyuyor. Nazi doktorun bir resmini gösteriyoruz. Adam omuzlarını silkiyor. Ne desin gariban, fotoğraf çekileli kırk yılı geçmiş... On doları havada kapıp ayrılırken: - Sakın eve yaklaşmayın. İki tane azgın Doberman köpek bekler evi, diye ekliyor. Bundan sonraki üç gün ve gecemizi bu evi gözetlemekle geçiriyoruz. Arabanın içinden, evi iyi gören uzak bir mesafeden, 600 mm. tele-objektif kameraya takılı, ya sabır

bekliyoruz. İkinci gecenin sabahına doğru, şafak sökerken evin kapısı açılıyor, yaşlı kambur bir adam elinde bir çanak köpeklere yemek veriyor. Görüntülüyoruz. Üçüncü gecenin sabahı aynı saatte yaşlı kambur adam gene köpeklere yemek veriyor. İçime "abesle iştigal ediyormuşuz gibi bir his geliyor. İki gecedir köpeklere yemek veren bir adamı görüntülüyoruz. Daha gitmemiz gereken çok yer var. Ayrılmak zorundayız.

Bir hafta sonra Asuncion'a döndüğümüzde Grand Hotel Paraguay'ın barında Amerikalı dostum gazeteci James Goodsel'e rastlıyorum. Dereden tepeden konuşurken, Mengele'nin hikâyesini gülümseyerek dinliyor ve sonunda: "O adamın başlıca işi köye yolu düşen gazetecilere Mengele'nin evi diye o villayı göstermektir," diyor. "Benim de elli dolarımı kesmişti" diye ekliyor. İçimden gene ucuz atlatmışız diye söyleniyorum. Yıllar sonra hep düşünmüşümdür, biliyorum, zayıf bir olasılık ama bir de köpeklere yemek veren o yaşlı kambur adam gerçekten Dr. Mengele idiyse diye!

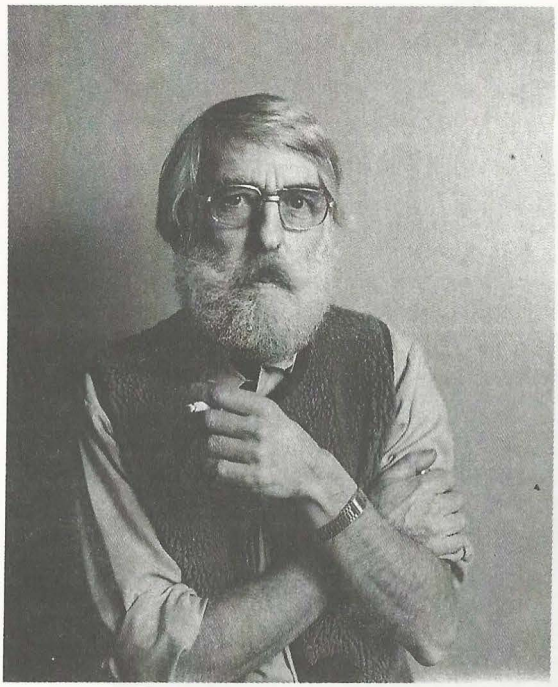
İlhan Koman'ın teknesi M/S Hulda'da soldan sağa Lütfi Özkök, Kerstin Koman, İlhan Koman, Güneş Karabuda, Barbro Karabuda

İsa'nın Evimize Geldiği gün

Anna'nın nefes nefese kapıdan girip: "Kimi gördüm biliyor musunuz?" dediğini hiç unutamam ve arkasından sorumuzu beklemeden: "Hazreti İsa'yı," demesini de... İçimden, tamam kadın sonunda erdi diye düşündüm. Çünkü Anna, dini bütün, her pazar kiliseye giden, papazla aile dostu olan dört dörtlük "mü'min" bir insandı. Anna'nın bizim yaşamımızdaki yeri çok önemliydi. Çocuklar küçükken onlara sevgi ile bakan, biz uzun yolculuklara çıktığımızda onlara yedek annelik eden, koca vücutlu, ince ruhlu bir melekti.

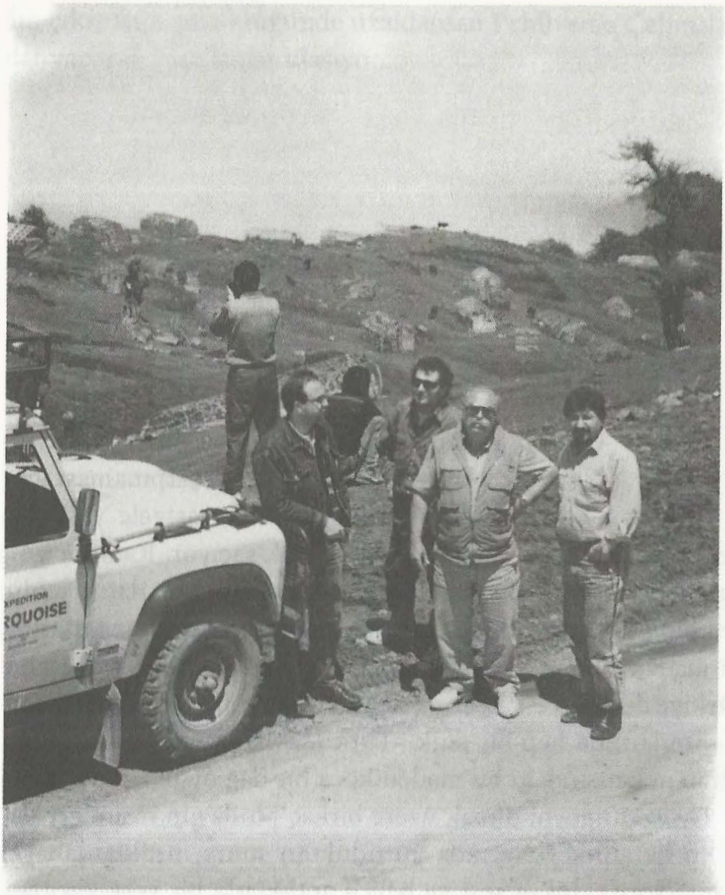
"Nerede gördün?" dedik. "Metroda karşımda oturdu, uzun boylu, beyaz sakallı, aynı İsa Peygamber'di" dedi. Heyecandan elleri titriyordu. Bir bardak su verdik. Tam sakinleşmeye başlamıştı ki kapı çalındı. Karşımda sevgili dostumuz İlhan Koman duruyor, güleç yüzüyle: "Merhaba Evliya" diyordu. Hoş geldin faslına Barbro ve çocuklar da koşuştu. İçerden kendini yeni toparlamaya başlayan Anna da geldi ve gelmesiyle bir çığlık attığını duyduk. Yüzü bembeyaz kesilmiş, eliyle İlhan'ı işaret ediyordu. Birden kafamda yıldızlar çakıştı. Anna'nın metroda karşılaştığı Hazreti İsa evimize gelmişti! Anna'nın İlhan'la ilk karşılaşması böyle olmuştu...

İlhan, İsveç'e altmışlı yılların başında geldi. Brüksel Dünya Fuarı'nda Bedri Rahmi ile Türk pavyonunu düzenlemiş. Sonra memleketine dönmeyip bir süre İsveç'te kalıp çalışmak istemişti. Bu "bir süre" çeyrek yüzyıl olmuş, 86'da hayata gözlerini yumuncaya kadar Stockholm'da yaşamıştı. Dünyanın önemli müzelerinde temsil edilen bu olağanüstü heykel sanatçısı, en önemli eserlerini Stockholm'un bir banliyösü olan Drottningholm'da oturduğu Hulda isimli teknede gerçekleştirmişti. Tekne deyince yanlış an-

Büyük Usta İlhan Koman

laşılmasın, bu lüks bir yat değil. 1905'te inşa edilmiş eski bir kum taşıyıcısıydı. İlhan bu koca tekneyi, kendi elleriyle oturulacak bir ev haline getirmişti. Eşi Kerstin ile konuk ağırlamakta birer "virtuoz"dular. İlhan yemek sanatında da bir ustaydı. Açtığı böreklerin, kekikli bol sarmısaklı, kuzu butlarının tadı hâlâ damağımdadır. Hulda en hararetli tartışmaların, en lezzetli yemeklerin, en iyi içkilerin yenip içildiği, tadına doyum olmayan dostlukların yaşandığı yüzen bir köşktü benim için. İlhan ise bu köşkün Osmanlı paşasıydı. Artık kökü kurumakta olan nadir kibarlıkta, olgun, sapına kadar da efendi bir adamdı İlhan. Haksızlığa, kabalığa hiç dayanamazdı. Kafası kızdığında o efendi adamın ağzından ne sunturlu küfürlerin çıktığına tanık olmuşumdur. Başta Stockholm olmak üzere, birçok İsveç kentinin meydanını İlhan Koman'ın heykelleri süsler. Ölümünden sonra düzenlenen anma töreninde ailesi benim konuşmamı rica etti. Sevgili İlhan'ın arkasından konuşmak meğerse ne kadar zormuş! Lafımın birkaç kez boğazımda düğümlendiğini hissettim. İsveç sanat ve kültür dünyasının en seçme isimleri bu anma törenindeydi. Hükümeti temsilen bakanlar bile vardı. İlhan'ın arzusu üzerine piyanoda Eric Satie'nin müziği çalınırken, gözlerim nafile Türkiye'yi temsil eden birilerini arıyordu...

Turkuaz Madeni

Karanlık, uzun, dar bir tünelde yürüyoruz. Kafalarımızın alçak tavana çarpmaması için, ikibüklüm ilerliyoruz. Yola rastgele yerleştirilmiş tek tük gaz lambaları etrafa sönük titrek bir ışık saçıyor. Kambur gölgelerimiz karşı kayalara vuruyor. Bir Karagöz gösterisinin oyuncularını andırıyoruz...

Burası bir Turkuaz madeni. Dünyanın en güzel Turkuaz taşlarının çıkarıldığı bu madenin, birkaç yüzyıllık geçmişi var. Turkuaz belgeselini çekiyoruz. Türkiye'den Çin'e kadar geçtiğimiz tüm yollarda eski Türk uygarlıklarının kalıntılarında hep bu renk "Türk Mavisi" yani Turkuaz karşımıza çıkıyor. İran'ın batısındaki bu maden koca bir dağ oyularak açılmış. Giriş kapısında başta Humeyni olmak üzere birkaç Molla'nın resimleri asılı. Bir süre tünelin karanlık yollarında yürüdükten sonra, uzaklardan gelen garip sesler duyuyoruz. İnsan sesi ve belirli aralıklarla bir yere vurulan darbelerin çıkardığı bir ses olduğunu algılayabiliyorum. İlerledikçe sesler yaklaşıyor. Bir köşeyi dönünce aniden kendimizi ses kaynağının içinde buluyoruz. Gördüğüm manzara şu; "pejmürde" kılıklı, çelimsiz bir adam, elindeki kalın demir çubuğu bir kayaya dayamış tutuyor. Onun yanıbaşında iriyarı pehlivan gibi bir adam, elindeki kocaman balyozu bu demir çubuğa tüm gücüyle vuruyor. Yalnız pehlivan darbeyi indirmeden önce, hınk diye bağırıyor. Yanındaki Çelimsiz adam da, hemen arkasından hınk diye ekliyor. Düşen kaya parçalarının içinde mavi mavi turkuazlar görünüyor. İki adamın sesi çok farklı; Pehlivanınki kalın, diğerininki ince, garip bir dua oluşturuyorlar. Çelimsizin Pehlivana güveni sonsuz, ufak bir ıskalamada ellerinin paramparça olacağını düşünmüyor bile... Aklıma ninemin çocukken

Yemen'den gelen kahvenin nasıl dövüldüğünü anlatması geliyor. Bir adam büyük bir havanda, tokmakla hınk diye kahveyi döver, yanında birisi de hınk diye tekrar ederek ona yardımcı olurmuş. "Kahve dövücünün hınk deyicisi" deyimi buradan gelirmiş...

Tünelin çıkış ışığı gözüktüğünde uzaklardan Pehlivanla Çelimsizin sesleri yankılar yaparak bize kadar ulaşıyor...

Güneş'i kırk yıldır tanırım. Onu önce fotoğrafçı olarak tanıdım, sonra da kameraman... Bu kırk yılda Güneş şaşırtıcı bir hızla dünyayı dolaştı, filmler yaptı. Endonezya'da bir milyon kişi öldürülürken Güneş oradaydı. Şili'de Allende öldürülürken o oradaydı. Dofar gerillaları Arabistan'da çarpışırken Güneş gene oradaydı. Güneş'in maceraları saymakla bitmez. Güneş kırk yıldır dünyanın her yerindeydi.

YAŞAR KEMAL

Afrika'nın Kalahari Çölü'nden Amazon ormanlarına, Karakurum Dağları'ndan Papua Yeni Gine'ye ...Muhteşem doğayı yaşamak, gizemli ormanlarda dolaşmak, yüksek zirvelere tırmanmak, Guatemala'dan Malezya'ya uzanan yeryüzü insanlarını tanımak... Henüz hafızalardan silinmeyen önemli olaylara; Allende'nin Şili'sine, Kastro'nun Küba'sına, '68'in Paris'ine Güneş Karabuda ile birlikte tanık olmak...İletişim Yayınları yeni dizisinde sizi çağımıza tanıklık etmiş kişilerle tanıştırıyor.

İLETİŞİM 372
TANIKLIKLAR DİZİSİ 1

ISBN 975-470-562-3
9 789754 705621